

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

*27–28 жовтня 2017 р.
м. Київ*

Київ
Інститут інноваційної освіти
2017

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
П78

*До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті),
надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.*

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

*Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів Затвердженого
Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.*

П78 **Проблеми і перспективи розвитку науки в Україні та світі : Матеріали**
Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27—28 жовтня 2017 р.) / ГО
«Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики
НАН України. — Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. — 152 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам
вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо.

Відповідальний редактор: *І.В. Козак*
Коректор: *П.А. Нємкова*

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2017
© Інститут інноваційної освіти, 2017
© Друк ФОП Москвін А.А., 2017

Підписано до друку 30.10.2017. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Literaturnaya. Ум. друк. арк. 8,83.
Зам. № 3010-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., англ.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Поліграфічний центр «Сору Art».
69095, Запоріжжя, пр. Леніна, 109. Тел.: +38-067-259-11-89.
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

І.В. АЛЬОХІНА,

заступник директора з виховної роботи
Маріупольського механіко-металургійного коледжу
Державного вищого навчального закладу
«Приазовський державний технічний університет»

МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ РЕСУРСІВ І ПРИЙОМИ РОБОТИ З НИМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ЛІТЕРАТУРИ

Питанню використання Інтернету у навчанні вже кілька років приділяють увагу фахівці найрізноманітнішого рівня. Усі вони одностайно сходяться на думці, що Інтернет стимулює процес розвитку інтелектуальних здібностей і самостійного критичного мислення студентів, надаючи масу додаткової інформації. У той же час відзначається, що Інтернет є лише засобом у навчальному процесі і використання Інтернет-технологій має повністю контролюватися викладачем, при цьому до викладача висуваються такі вимоги:

- комп'ютерна грамотність та знання Інтернет-технологій;
- організація роботи студентів з пошуку та аналізу необхідної інформації;
- контроль за етапами роботи та оцінка її якості.

Кожен з етапів вивчення літературної теми має різні цілі й завдання, які й визначають відбір матеріалу, що дозволяє їх реалізовувати. Ознайомлення з історичною епохою вимагає залучення документальних матеріалів, які характеризують певний період. Вивчення біографії письменника пов'язано з літературними екскурсіями, пов'язаними з життям і творчістю митця. Атмосферу життя письменника передадуть фотографії його самого, рідних, друзів та сучасників. Читання й аналіз мистецького твору будуть ефективнішими, якщо студенти зуміють зазирнути у творчу лабораторію письменника, почують фрагменти текстів у виконанні кращих майстрів художнього слова. Звуковий супровід може бути представлений тематично близькими музичними творами.

Програмою передбачені теми, зорієнтовані на вивчення літератури у взаємодії з суміжними видами мистецтв: образотворчим, сценічним, музичним тощо. До презентацій включаються уривки малярських творів, репродукції тематично близьких картин, ілюстрації, фотографії, сцени з вистав та кінофільмів, поставлених чи знятих за драматичними творами, музичні фрагменти - тобто у рамках одного медіа-продукта вміщено чимало інформації, що дозволяє розглядати творчість письменника у широкому культурному контексті. Розробки-

презентації, доповнені ілюстративним матеріалом, підвищують інтерес до тем, які вивчаються, а також рівень сприйняття матеріалу студентами. Технологія слайд-лекції не усуває викладача з навчального процесу. Її основний звуковий ряд - голос самого викладача, який коментує зміст слайдів, дає формулювання визначенням, регулює темп лекції і зміни слайдів.

Усі ці переваги ІКТ вже гідно оцінені викладачами-словесниками. Особливий інтерес становлять можливості Інтернету у практиці роботи викладача з урахуванням кінцевої мети навчання літератури: формування літературно розвиненої особистості.

Підготовка й захист самими студентами проектів у формі презентацій з використанням Інтернет-ресурсів переводять роботу з площини засвоєння у площину дослідження. Викладач пропонує вибрати необхідний для розкриття мікротеми матеріал, використовуючи матеріали сайтів, створити свою презентацію і підготувати виступ - захист. На всю роботу йде від 15 до 20 хвилин, враховуючи, що робота проводиться у групі, тому часу на занятті цілком достатньо і для контролю за виконанням, і для оцінювання. При цьому зростає позитивний емоційний чинник у сприйнятті студентами нового матеріалу, підвищується рівень самостійності, з'являється елемент здорового суперництва, а дискусії, які виникають під час захисту проектів, дозволяють виводити на перший план формування навичок комунікації, і також у повному обсязі залишається і спілкування вихованців з викладачем.

Отже, можливості використання ілюстративного матеріалу, який знаходиться на різних серверах, стануть набагато ширшими, якщо викладач не тільки буде демонструвати його студентам, а й залучить їх до роботи на занятті з цими ресурсами.

Велику методичну допомогу надають віртуальні екскурсії по літературних місцях і домах-музеях, які знайомлять із знаковими для літератури місцями, де студент може інакше ніколи й не побувати. Молодь з великою цікавістю сприймає цей вид роботи, крім того, у процесі екскурсії завжди є можливість звернутися до творів письменника чи спогадів про нього сучасників. Вивчення літератури передбачає постійне звернення до текстів художніх творів. Проте цінність викладених на сайті текстів підлягає сумніву: читання може бути заважким, викладений у Мережі літературний твір (і навіть роздрукований) втрачає свої впливові якості (аркуш із надрукованим текстом не є художнім твором). Крім того, багато творів представлені не в повному обсязі, у результаті порушується цілісне сприйняття художнього тексту, і знайомство з ними залишається непоміченим у душах студентів. Тому роботу з текстом твору не доцільно повністю будувати на підставі викладених на сайтах текстів: книга має залишатися основним і обов'язковим атрибутом заняття з літератури. Але є випадки, наприклад, під час аналізу поетичного тексту, коли використання текстів з сайтів стає плюсом, а не мінусом. Так, набагато інтенсивнішим стане процес віднайдення художньо-виражальних засобів. Крім того, кількість наявних в Інтернеті віршів значно більша, ніж студент може принести на заняття, тобто у разі потреби можна звернутися до набагато більшої кількості творів. Наявність у мережі словників

(тлумачних, літературознавчих та інші) допомагає під час аналізу поетичного тексту, оскільки дозволяє швидко пригадати визначення терміну або спосіб визначення віршового розміру.

Багато літературно - методичних сайтів містять інформацію щодо теорії літератури, деякі мають відкриті форуми (ще на деяких сайтах вони називаються “вітальні”), де викладачі і студенти можуть розпочати дискусію (з колегами і ровесниками). Участь у форумах, обговореннях з однолітками питань і проблем, які їх цікавлять, формує безліч корисних здібностей загального та власне літературного плану: комунікативних, творчих, критичних, аналітичних тощо.

Таким самим цілям служать і e-mail. Робота з поштою має низку перспективних напрямів. По-перше, формує навички створення текстів епістолярного жанру. По-друге, завдяки можливостям електронної розсилки, можливе формування навичок рецензування творінь одногрупників. Психологами встановлено, що для юнака думка ровесника набагато важливіша за думку дорослого (викладача), тому твір відправляється на адресу когось з одногрупників (причому ім'я не вказується) і оцінюється саме ним. Такий вид роботи сприяє підвищенню відповідальності (з обох боків), самостійності, критичності, вихованню толерантності. Викладач контролює процес і оцінює потім обидві роботи.

Виразне читання художнього тексту (зокрема віршів) дає можливість у момент сприйняття відчувати авторський вплив, проникнути душею у його задум. Сьогодні у Інтернеті є багато сайтів, де представлена поезія у голосі - художнє читання. Один з таких сайтів - Віртуальний поетичний театр Stihofon. Це інтерактивний поетичний портал, повністю присвячений трЗ поезії, - авторське й акторське виконання. Понад 200 сучасних авторів-виконавців та артистів розмістили там голосові файли для вільного, некомерційного скачування.

Ефективне рішення загальноосвітніх завдань із використанням ІКТ недостатньо забезпечене методично опрацьованими педагогічними технологіями. Методика застосування ІКТ у роботі викладача літератури усе ще перебуває на стадії вивчення і є лише у вигляді рекомендацій. Але вже зараз зрозуміло: використання Інтернет-технологій під час занять з літератури — це новий перспективний засіб, який надає додаткові методичні можливості. І, звісно, як і будь-який вид діяльності, робота з Інтернет має бути системною, і тільки в цьому разі можна розраховувати на позитивний результат.

Література

1. Гуляков О.Н. Нові педагогічні технології: розвиток художнього мислення та промови під час викладання літератури // М., 2006. — 172 с.

В.І. БІЛОУС,
викладач іноземної мови, голова циклової комісії
Чернятинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ЗА МЕТОДОМ АКТИВІЗАЦІЇ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ТА КОЛЕКТИВУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (АНГЛІЙСЬКОЇ) ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Виведення аграрної освіти на новий якісний рівень неможливе без докорінних змін у підходах до структуризації та організації підготовки висококваліфікованих фахівців різного профілю.

Відомо, що значна кількість професій, з яких здійснюється підготовка робітничих кадрів у навчальних закладах аграрної освіти, не користується попитом на ринку праці. Це призводить до збільшення кількості потенційних претендентів із числа випускників для служби зайнятості. У зв'язку з цим, важливим є становлення змістових параметрів аграрної освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних методик навчання.

Серед предметів спеціальності важливе місце відведене іноземній мові (англійській) за професійним спрямуванням. Програмою передбачено введення інноваційних аспектів щодо ефективного вивчення мови студентами 2, 3 курсів. Сюди входить модульно-рейтингова система, тестовий контроль, програмований контроль, робота з аудіо книгою, комп'ютерне навчання, навчання з алгоритмами, використання нових ТЗН та мультимедіа на заняттях з іноземної мови, використання автентичних матеріалів, використання нових методів та прийомів, інтеграція занять (н.-д.: заняття іноземної мови - заняття історії чи будь-яке інше), позакласна та гурткова робота, дистанційне навчання та ін.

Іноземна мова — це складний предмет, що вимагає особливого підходу щодо пояснення його викладачем та вивчення студентами. В коледж приходять студенти з різним рівнем знань та підготовки. Отже, велике завдання стоїть перед викладачем — навчити студента говорити, мислити, відтворювати англійською мовою прочитане, почуте, а також власні думки (це не що інше, як комунікація).

Проте, студент також має легко орієнтуватися не тільки в текстовому матеріалі загальнономовного циклу, а й в спеціалізованих текстах. Навчити студентів мові з різними особливостями та рівнем підготовки дуже важко, тому викладач змушений шукати нових методик, засобів, технологій [1, с. 89].

Навчання англійської мови (за професійним спрямуваннями) як основний компонент процесу підготовки фахівців успішний тоді, коли студентами реалізується на високому рівні активності запропонована педагогом технологія навчання, що в кінцевому результаті забезпечує якісні педагогічні показники

Отже, інноваційний підхід до вивчення студентами англійської мови в умовах формування прогресивного суспільства сприятиме підвищенню їхньої професійної компетентності на ринку праці, забезпечить якісні зміни у філософії та парадигмі аграрної освіти нового століття.

Сучасні політичні та соціально-економічні реалії України у світовому співтоваристві створили сприятливі умови для вивчення іноземної мови, показали необхідність її вивчення студентами коледжів та вузів, наповнили це навчання новим змістом. Статус іноземної мови як освітньої галузі піднято на високий рівень.

Вивчення іноземної мови вимагає від студентів високої самодисципліни. Викладачу відводиться місце куратора по навчальному матеріалу дисципліни. Розуміючи це, я довго прагнула знайти такий «інструмент навчальної діяльності», який би допоміг мені реалізувати творчий потенціал та забезпечив ефективне сприйняття навчального матеріалу студентами. На мою думку, це не що інше, як інноваційні технології, які забезпечать розвиток комунікативних здібностей студентів.

Розуміючи, що основною метою навчання іноземної мови в коледжі є розвиток комунікативних здібностей студентів, уміння використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур сучасного світу, я також приділяю велику увагу розвитку комунікативної діяльності з використанням інтерактивних методів навчання.

Під час впровадження інноваційних технологій та формування комунікативних умінь я виступаю як активний компетентний організатор навчально-комунікативної діяльності в групі (a facilitator of learning), активний учасник навчального процесу, експерт, дослідник, джерело інформації та ідей, новатор у галузі навчання й оволодіння мовою. З іншого боку, такий підхід до навчання потребує відкритої атмосфери співпраці й активної участі студентів у процесі навчання [7, с. 154].

Оскільки мова потрібна для спілкування в певних ситуаціях, вихідним комунікативним матеріалом були типові комунікативні ситуації (ТКС), а операційним матеріалом - тексти до кожного з них. Зважаючи на те, що початковий етап інтенсивного курсу включає дві сфери — соціокультурну та соціально-побутову, а тексти цієї тематики характеризуються комунікативно—інформаційною неоднорідністю, різноплановістю складових елементів, під час відбору матеріалу я виходила з того, що в ТКС комуніканти матимуть справу з прийомом та передачею інформації трьох типів - основної, додаткової та комунікативної. У зв'язку з цим можливі комунікативні ситуації були диференційовані за характером інформації, яка передбачається усномовленим текстом.

Отже, інноваційно-комунікативні процеси на заняттях з іноземної мови активізують навчальний процес, дають можливість індивідуального підходу у навчанні, розвивають мислення студентів, сприяють формуванню і розвитку їх творчих здібностей, а також навичок, необхідних у сучасному інформатизованому суспільстві. Я, як викладач-дослідник, прагну своєю працею покращувати рівень знань студентів з англійської мови, застосовуючи інноваційно-комунікативний аспект навчання та впроваджуючи нові методи та форми роботи.

Література

1. Барменкова О.І. Використання кінофрагментів на уроках англійської мови / Оксана Іванівна Барменкова // Іноземні мови. — 2005. — № 5. — С. 89–91.
2. Біленька Л.Л. Використання передових комп'ютерних технологій на уроках іноземної мови / Любов Леонідівна Біленька // Відкритий урок. — 2009. — № 23–24. — С. 14–17.
3. Дмитриева Е.И. Дидактические возможности компьютерных телекоммуникационных сетей для обучения иностранным языкам / Елена Ивановна Дмитриева // Иностранные языки в школе. — 2010. — № 2. — С. 22–27.
4. Echersley C.E. Essential English for Foreign Students. Book One: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] — Sophia, 2007. — 405, [8–12] с.
5. Зазюн І.А. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : [збірник наукових праць] / Зазюн Іван Андрійович — Київ-Вінниця: [Довідник]. — Вінниця: ВДПУ, 2009. — С. 12–70.
6. Китайгородська Г.А. Система інтенсивного навчання іноземної мови (метод активізації можливостей особистості та колективу) : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Див....докт. пед.наук. — М.: Вища школа, 2007. — С. 158.
7. Скалкін В.Л. Основи навчання усного іноземного мовлення: [Підручник] / Скалкін Віктор Леонідович. — [1-ше вид.] — М., 2009. — С. 154.
8. Черниш В.В. Методика роботи з АН на уроках англійської мови в середніх спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземної мови / Черниш Вікторія Василівна // Іноземні мови. — 2010. — № 3. — С. 3.
9. Черниш В.В. Методика роботи з аудіокнигою на уроках англійської мови / Черниш Вікторія Василівна // Іноземні мови. — 2009. — № 4. — С. 3–7.
10. Amber, Simmons “Motivating Students through Power and Choice” // English Journal 100(1). — September 2015. — P. 65–69.
11. Hattum, Ton van (2016): [The Communicative Approach Rethought, retrieved] 2010-10-03: <https://sites.google.com/site/>

Т.В. ГРИЗОДУБ

викладач ВСП НАУ Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КОЛЕДЖУ

Уведення у коледжах комп'ютерної техніки відкриває нові можливості перед викладачем. Як відомо, функція викладача вимагає від нього організації декількох потоків інформації. Фахівець повинен створювати позитивний мотив навчання, керувати навчальною діяльністю студентів, розробити систему завдань (або підібрати їх з готових матеріалів), коректувати процес засвоєння знань. Використання ЕОМ допомагає сформуванню позитивної мотивації у навчанні, пояснити навчальний матеріал і закріпити його. Функції контролю і корекції засвоєння навчального матеріалу теж може узяти на себе ЕОМ.

Теж саме комп'ютер у викладанні ряду навчальних дисциплін може узяти на себе обов'язки тренера, організатора цієї вкрай важливої сторони навчання. Але щоб реалізувати всі наведені можливості застосування ЕОМ в навчальному процесі, необхідно розробити відповідне програмне забезпечення для різних дисциплін. Основою програмного забезпечення є навчальні програми: від

найпростіших контролюючих програм до складних навчальних систем з елементами штучного інтелекту. Вони можуть мати різні ступені розвитку компонентів своїх структур: моделей дисциплін (чому навчати), моделей управління (як навчати), моделі того хто навчається (кого навчати).

Навчальні програми підтримують діяльність студентів, сприяють індивідуалізації і диференціації навчального процесу, реалізації діяльного підходу, раціоналізації роботи викладача.

Створення такого роду навчальних програм, електронних підручників, демонстраційних матеріалів з ряду дисциплін вже відбувається. Але дані матеріали ще не увійшли у масове застосування. Зараз вони мають характер «прототипів», для широкого впровадження дані розробки ще мають пройти апробацію та отримати схвальні експертні оцінки. Тож масове застосування навчальних програм для ЕОМ — справа не далекого, але все ж майбутнього, та безперечно реалізація цих програм допоможе досягти єдиного рівня освіти [1].

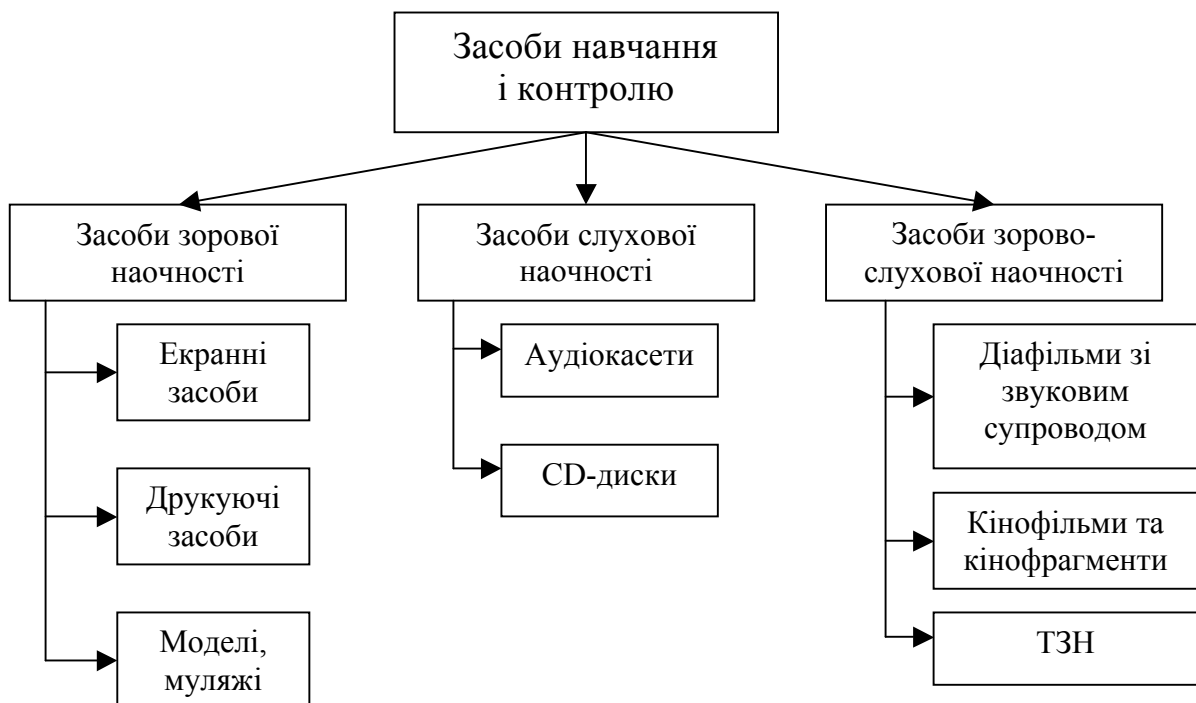

Рис.1. Класифікація технічних засобів навчання

Проте говорити про комп'ютеризацію навчального процесу можна лише за наявності відповідної матеріально-технічної бази. Технічні засоби навчання — устаткування і апаратура, яка використовується в навчальному процесі з ціллю підвищення його ефективності.

Залежно від дидактичного призначення вони можуть служити засобами ілюстрації, використовуватися для самостійної роботи, при повторенні, систематизації, оцінці і корекції знань. Використовуються технічні засоби навчання (Рис.1) як окремо так і в комплексі — одночасно або послідовно, об'єднуючи різні навчальні і виховні цілі [2].

Технічні засоби навчання можна класифікувати за:

- особливостями використаного матеріалу (мовні, образні, схематичний показ);
- способами сприйняття (візуальні і аудіовізуальні);
- способами передачі матеріалу (за допомогою технічної апаратури або без неї, з використанням традиційних технічних засобів або ж з втіленням нових інформаційних технологій);
- організаційними форми роботи з ними (фронтальні — на основі демонстраційних засобів і індивідуальні — на основі роздаткового матеріалу студентам).

У сфері освіти комп'ютер використовується як об'єкт вивчення; як засіб навчання і контролю. Крім всього іншого, метою коледжу є формування у студенті комп'ютерної писемності, ознайомленні їх зі сферами застосування комп'ютерів та їх можливостями [3].

Використання комп'ютерів у коледжі відбувається по різних напрямках:

- *як засіб індивідуалізації навчання.* Під час індивідуальної роботи за комп'ютером студент може обирати завдання різного рівня складності, що дозволяє досягти значних успіхів в засвоєнні матеріалу, що вивчається, на обраному студентом рівні, звичайно не нижчому ніж обов'язковий. Адже комп'ютер фіксує всі етапи його роботи, оцінює її. Викладач має нагоду у будь-який час проаналізувати виконання завдань, навіть без відома студента.

- *як джерело інформації.* Через комп'ютер можна отримати велику кількість інформації, яку викладач може використовувати в навчальному процесі. Але комп'ютерна інформація не повинна замінювати підручники, книги, інші джерела інформації. Проте треба відмітити, що інформація отримана за допомогою комп'ютеру, мережі Internet часто більш повна, "свіжа" ніж отримана з книг, що пов'язано з циклом видання книги.

- *як засіб оцінювання, обліку і реєстрації знань.* Для цього можуть бути використані комп'ютерні тести з різних дисциплін, в яких закладені критерії оцінювання. Також в комп'ютерні тести можуть бути закладені різного роду тренувальні вправи для тих, хто не задовільно пройшов тест і потребує повторної атестації. Комп'ютер може не тільки оцінити відповідь, але і надати ретельний аналіз помилок.

- *як засіб творчої діяльності студента.* Сучасне програмне забезпечення комп'ютерів дає можливість студентам реалізувати свій творчий потенціал. До таких програм можна віднести різного роду текстові, графічні, музичні редактори тощо.

- *як засіб залучення до навчання в ігровій формі.* Ігрова форма роботи на комп'ютері, звичайно у розумно обмеженому обсязі, стимулює успішне виконання навчальних завдань, надає можливість організації цікавого дослідницького пошуку, забезпечує тренінг в деяких видах діяльності.

- *як засіб допомоги дітям з дефектами фізичного і розумового розвитку.* Перш за все він є засобом спілкування дитини з навколишнім світом.

Для таких дітей розробляються відповідні програми, що враховують їх фізичні та психологічні особливості.

Використання в навчальному процесі інформаційних технологій сприяє ефективності практичних, лабораторних, самостійних робіт на 25- 30%, об'єктивності контролю знань учнів — на 20- 25%, прискорення накопичення словникового запасу при вивченні іноземних мов в 2-3 рази. Вони дають можливість включати в навчальний план лабораторні роботи з використанням комп'ютерних моделей, які імітують функціональне вивчення дорогого, унікального устаткування або спостереження різних реакцій, вивчення яких може бути пов'язаний з ризиком для життя тощо [4].

Отже, комп'ютер вже зайняв певне місце серед сучасних засобів навчання. Кількість професій пов'язаних із застосуванням комп'ютерів росте щодня. Уміти працювати з комп'ютером повинен кожний, і коледж не повинен стояти осторонь. Узагальнивши сучасне уявлення про можливості комп'ютеризації освіти можна реалізувати програмне і проблемне навчання, що сприяє розширення застосування комп'ютерних програм при вивченні різних дисциплін, що входять до навчального плану коледжу.

Література

1. Концепція програми інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації // Освіта України. — 2000. — № 33.
2. Літвін І. Нові інформаційні технології. — Тернопіль: Економічна думка, 2009. — 239 с.: ил.
3. Юхимович А. Використання комп'ютерної техніки під час вивчення окремих предметів // Шкільний світ. — 2001. — № 17.
4. Бочкин А.И. Методика преподавания информатики. — Минск.: Вышэйшая школа., 2008. — 431 с.

С.В. ЄФРЕМОВ,

к.п.н, старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного фармацевтичного університету

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПО SKYPE

Англійська мова — домінуюча мова Інтернету. Інтернет в свою чергу становиться домінуючим засобом вивчення англійської мови. С постійним розвитком Інтернету, створюється середовища для комунікації, керування інформації які в свою чергу розвивають нові форми соціальної взаємодії без обмежень. Інтернет дозволяє уникати напруги класних занять та дозволяє збільшити мотивацію навчаючого.

Одним з засобів самостійного вивчення англійської мови є вивчення англійської мови по Skype. Цьому типу самостійного вивчення англійської мови вже декілька років та цей тип навчання стає популярним середі молоді та інших прошарків поколінь кожної неангломовної країни. Кожна людина яка навчається по Skype повинна це робити самотужки використовуючи різноманітні методики

самостійного вивчення англійської мови Інтернет, але більшість людей надають перевагу вивчати англійську мову за допомоги викладача, який спеціалізується на такому навчанні.

Оволодіння комунікативною та міжкультурною компетенцією неможливо без практики спілкування та використання Інтернету та воно має свої особливості, а саме :

1. Віртуальна середовище Інтернету дозволяє вийти за тимчасові рамки;
2. Дає нагоду користувачам можливість аутентичного спілкування з реальними людьми;
3. Інтегрування використання Інтернету у процесі навчання [1. с. 29—30].

Заняття англійською мовою online дає можливість максимально ефективно планувати свій графік занять з викладачем, а саме :

- можливість вільно рухатися без відриву від учбового процесу (достатньо мати ноутбук, смартфон або планшет та гарне з'єднання з інтернетом) ;
- вивчення англійської мови онлайн дозволяє поширити свої мовленнєві навички максимально (використання швидкісного інтернету та повна зосередженість на заняттях).

Займаючись онлайн з викладачем, учень має величезну перевагу у навчанні, а саме:

1. викладач приділяє уваги тільки учневі;
2. викладач пристосовується до швидкості засвоєння матеріалу учнем;
3. відсутність острахів та комплексів пов'язаних з необхідністю відвідування заняття з іншими учнями — індивідуальне навчання на відстані;
4. розмова з викладачем на одинці завдяки монітору;
5. вибір матеріалу, який учень має бажання вивчати — будування занять з рахунком рівня знань учня;
6. відсутність календарного плану навчання;
7. навчання по Skype дешевше ніж відвідування курсів та занять з репетитором [2, с. 50—52].

Вибір викладача відіграє величезну роль у викладанні по Skype, а саме:

1. спеціалізація викладача ;
2. стаж викладання англійської мови ;
3. відгуки учнів;
4. безкоштовне пробне заняття;
5. мотивація викладача.

Але існують недоліки при вивченні англійської мови по Skype :

- психологія відношення навчаючого та вчителя, взаємодіючих через Skype (нестача особистісного контакту у рамках індивідуальних занять);
- неможливість контролю дій навчаючого з боку викладача (вчитель не бачить, що навчаючий пише та не може своєчасно виправити графічну або граматичну помилку — граматичні вправи навчаючий виконує самостійно, на початку наступного заняття викладач розбирає помилки та пояснює новий матеріал);
- непрацююче обладнання та якість інтернет — з'єднання;

- нестача талановитих та досвідчених викладачів, які слідкують за появою нових методик вивчення мови та уміють використовувати сучасні технології у навчанні.

Розвиток методик навчання англійської мови по Skype пов'язано з підвищенням рівня інформаційного потенціалу, а саме :

- граматика — безліч теоретичного та практичного матеріалу з постійною перевіркою та корекцією помилок навчаючого ;
- створення умов для відпрацювання речових навичок та поповнення активного словникового запасу ;
- навички введення ділового та особистісного листування -
- навчання листуванню, яке здійснюється крізь написання листів ;
- кінцевий модуль — перевірка вивченого матеріалу, розбір зроблених помилок та оцінка роботи студента викладачем.

Таким чином, Skype допомагає формувати комунікативну компетенцію, дає можливість отримання знань шляхом обміну інформацією, допомагає вирішенню широкого кола значних, реалістичних, цікавих та досяжних завдань з яким пов'язані навчаючі використовуючи Інтернет, дозволяє вийти за тимчасові рамки, дає можливість аутентичного спілкування з різноманітними людьми.

Література

1. Полат Е.С. „Інтернет на уроках іноземної мови”. „Іноземні мови в школі”. № 3. — 2001. — 150 с.
2. Вивчення англійської мови по Skype. Матеріали роботи школи англійської мови Skyeng. К.: „Школа англійської мови Skyeng” — 2017. — 100 с.

Ю.М. КОРНЕЙКО,

доцент кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

К.Д. УШИНСЬКИЙ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ

В умовах становлення та розвитку української держави особливо актуальними стають пошуки концептуальних підходів до вирішення головних завдань освітньо-виховної галузі, серед яких займає чільне місце визначення ролі та значення вивчення досягнень зарубіжної педагогіки. У зв'язку з цим не можна не звернутися до педагогічної спадщини видатного педагога-просвітителя К.Д. Ушинського, в особі якого вітчизняна педагогіка придбала не тільки вчителя вчителів, дидакта, людину величезної глибини, але й великого вченого, який чільну роль відводив вивченню досягнень зарубіжної педагогіки і був добре обізнаний з нею як теоретично, так і практично.

Окремі аспекти педагогічної спадщини К.Д. Ушинського розглядали Романовський А.К., Барсуک І.Я., Петрович В.Б., Зажурило В.К., Єгоров С.Ф.

У своїх роботах Іванов А.М., Грищенко М.М., Лордкіпанідзе Д.О. та Струминський В.Я. проаналізували здобутки великого вітчизняного педагога, підкреслили педагогічну важливість розкритих просвітянином ідей. Однак висвітлення зарубіжного досвіду в творчій спадщині К.Д. Ушинського ще не було предметом дослідження. Отже мета нашої статті — визначити ідеї К.Д. Ушинського стосовно вивчення досягнень зарубіжної педагогіки і який вплив зарубіжний досвід має на народний характер вітчизняного виховання.

К.Д. Ушинський вільно володів трьома західноєвропейськими мовами — німецькою, англійською та французькою, що дозволило йому читати праці видатних філософів та педагогів в оригіналі. Так, ще будучи гімназистом, він за свідченнями своїх товаришів, вільно перекладав уривки з творів Міллера.

Знання вище вказаних мов надавало можливість К.Д. Ушинському читати в оригіналі і педагогічну літературу, що виходила цими мовами. Це давало йому змогу порівнювати з тією, що виходила в Росії, і саме це порівняння спонукало просвітителя до написання його першої наукової праці “Про користь педагогічної літератури”. В ній Ушинський розкрив досить глибокі та актуальні проблеми педагогіки. Його перша педагогічна стаття яскраво підкреслює рівень його педагогічних ідей та чітко окреслює напрямок, який є головним в його педагогічній системі. Ця його праця унікальна і змістом і за глибиною осмислення процесу виховання через призму педагогічної літератури. Використовуючи для своїх ідей ілюстрацію ролі суспільної думки Англії Франції та Германії в праці виховання, К.Д. Ушинський доходить висновку, що педагогічна література є органом життя впевнення за допомогою якого діє виховання як на людину, так і на суспільство в цілому.

К.Д. Ушинський глибоко вивчав античних філософів, а пізніше і праці французьких просвітителів — Руссо, Дідро та інших. Він достатньо критично осмислював їх ідеї. Так, наприклад, педагог не погоджувався з ідеалізмом Гегеля, поряд з цим негативно ставився він і до вульгарного матеріалізму, критикував і позитивізм, хоча деякий час був прихильником визначення, що позитивізм є різновидом матеріалізму.

Вивчав та аналізував К.Д. Ушинський і праці великих західноєвропейських педагогів минулого : Я.А. Коменського, Й. Песталоцці, Ф.А. Дістервега та ін.

Вивчення записів К.Д. Ушинського під час його журнальної роботи в “Современнике” та в “Библиотеке для чтения”, в яких педагог давав зарубіжні огляди, підводить нас до висновку, що саме завдяки періодичній характеристиці культури різних країн і зародилася його головна ідея народності в суспільному вихованні. За широту історичного огляду та глибину теоретичного аналізу досягнень зарубіжної педагогіки праця К.Д. Ушинського “Про народність в суспільному вихованні” не має рівних і заслуговує на досконале вивчення. Нажаль, за виключенням окремих посилань на цю статтю та випадкових суджень з приводу її окремих місць, спеціальних досліджень присвячених науковому аналізу висвітленого К.Д. Ушинським зарубіжного досвіду немає.

Однак, саме в цій праці педагог просвітитель, для того щоб швидше та точніше ознайомити читача з областю визначень якими він оперує, зробив

глибокий та достатньо критичний аналіз різних комбінацій, залучаючи ці приклади з навчальних закладів всіх освічених народів світу.

Так, К.Д. Ушинський звернувся до пана Сільєстрьома “Освітні заклад Сполучених Штатів”, видатного шведського педагога, щоб показати внутрішню структуру Північно-Американських шкіл: роль і місце вчителя у виховному процесі, підручники, шкільну дисципліну, засоби та методи викладання, значення дитячих книг для процесу навчання.

Виходячи з переконань, що за допомогою порівняльного аналізу, можна дійсно правдиві висновки, К.Д. Ушинський звернувся до праць відомих педагогів-дослідників. Він підкреслює: “Справжній характер речей найкраще визначається порівнянням, і характеристичні риси німецької освіти ніде не виступають з такою ясністю, як у тих німецьких же письменників, які присвячують свої сумлінні праці вивченню громадської освіти інших народів” [1].

П'ятирічне перебування у різних країнах Західної Європи допомогло К.Д. Ушинському досконало ознайомитися з постановою в них народної освіти. Результатом перебування педагога за кордоном, стали його листи, в яких він детально описав свою подорож до Швейцарії.

К.Д. Ушинський розглядав загальну організацію освіти в Бернському кантоні, він зазначав ті заходи, які б “досить корисно було б вжити і у нас у справі народної освіти”. Поряд з цим він проводив паралелі між Бернським шкільним законодавством і вітчизняним, і це порівняння було не на нашу користь. Так видатний учитель особливого значення надавав тому факту, що у Швейцарії відвідування шкіл є обов'язковим для всіх дітей шкільного віку, і за невиконання цього обов'язку, та неакуратне відвідування дітьми шкіл караються батьки.

Поряд з цим К.Д. Ушинський великого значення надавав і аналізу законодавчої сторони освітньо-виховного процесу за кордоном. Вивчення законів викликало безліч думок у К.Д. Ушинського стосовно змін, що готувалися у вітчизняному учбовому відомстві. Однак, К.Д. Ушинський пише, що ні в якому разі не можна вважати їх за взірць, але варто їх розглянути. Порівнюючи освітні системи, педагог-дослідник намагався визначити недоліки вітчизняного устрою, а вже потім, писав він, необхідно буде знайти засоби уникнути цих недоліків..

Під час своєї подорожі, не залишив поза увагою К.Д. Ушинський і жіночу освіту. Багато чого зазначав К.Д. Ушинський, принесло б велику користь і в нашій системі освіти. Перш за все, вважав він, і більш за все, необхідні були освічені вчителі та вчительки, такі, котрі були б спеціально підготовлені до своєї справи, які могли б бути класними вчителями та вчительками в початкових школах и в молодших класах середніх навчальних закладів. Нестача класних учителів та вчительок була величезним недоліком всієї вітчизняної системи суспільного виховання і позбавляла навчання взагалі тієї розумово-розвиваючої та морально-виховної сутності, без якої воно взагалі не могло існувати.

К.Д. Ушинський висловлює досить корисну думку: якщо б міністерство народної освіти доручило педагогічно освіченим людям скласти педагогічних книг необхідних для кожного навчального закладу, і які мали б змогу ними користуватися — “це могло б мати досить гарні наслідки”. І як керівництво до

складання списку К.Д. Ушинський рекомендував користуватись Відомою книгою Дістервега "Wegweiser für deutschen Lehrer" а для книг, що вийшли пізніше, його ж педагогічними звітами.

Радив К.Д. Ушинський звернутися вітчизняним педагогам і до германських педагогічних журналів, яких чимало. Не завадило б також доручити перекласти декілька капітальних та найпопулярніших педагогічних творів вважав К.Д. Ушинський.

Однак не можна сказати, що К.Д. Ушинський визначався сліпою повагою до іноземного. К.Д. Ушинський категорично виступав проти механічного запозичення педагогічних систем інших народів. Неодноразово наголошував він, що ніякої загальної для всіх народів системи виховання немає і бути не може, бо кожний народ має свою особливу мету та ґрунт виховання, а відповідно, і свою особливу направленість виховання.

Література

1. Гриценко М.С. Костянтин Дмитрович Ушинський: життя і діяльність в портретах, ілюстраціях і документах. — К.: Вища школа, 1974. — 124 с.
2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х томах. / Костянтин Дмитрович Ушинський. — К.: Рад. школа, 1983. Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського. — К.: Вища школа, 1974. — 338 с.
3. Струминский В.Я. Ведикий русский педагог К.Д.Ушинский. — М., 1961.

УДК 378.011.3-057.87:78.09

З.І. МІЩЕНКО, Т.А. ПАВЛОВСЬКА-ЄЖОВА,

викладачі Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МУЗИКАНТА-ВИКОНАВЦЯ ДО КОНЦЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто теоретичну концепцію підготовки студентів до успішного концертного виступу на публіці, охарактеризовані ключові моменти підготовки до виходу на сцену, а саме: психологічна готовність, "надійність музиканта-виконавця в концертній діяльності", артистизм, сценічне перевтілення та ін. Обґрунтовано природу сценічного хвилювання, проаналізовано оптимальні шляхи подолання всіляких психолого-педагогічних труднощів в процесі формування професійної майстерності музиканта-виконавця.

Ключові слова: сценічне хвилювання, музикант-виконавець, музично- виконавська діяльність, психологічна установка.

Актуальність дослідження. Проблема підготовки музиканта-виконавця до концертної діяльності є одним з найактуальнішим та життєво важливим питанням в аспекті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, оскільки їхня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з виступами перед слухацькою аудиторією. У професійній підготовці майбутніх педагогів-музикантів важливе

місце займає виконавська діяльність (інструментальна, вокальна, диригентська). Концертна діяльність в цьому процесі являється підсумковим етапом, який показує готовність конкретної програми і загальний виконавський рівень в професійній підготовці музиканта-виконавця. Вона мобілізує багато якостей виконавця, вимагаючи від нього великої фізичної, інтелектуальної й емоційної віддачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема особистісної адекватної поведінки на сцені порушено безпосередньою виконавською практикою. У сфері музикантів-професіоналів дане питання розглядається з кінця 17-го століття, проте й зараз залишається актуальним та вирішальним. Психолого-педагогічні аспекти підготовки студентів до концертних виступів висвітлюються в працях музикантів-педагогів: Д. Благой, Л. Бочкарьова, Ю. Баренбойма Г. Васадзе, І. Дубровина, О. Денисової, Л. Коган, Ю. Цагареллі та ін. Особливо серйозна зацікавленість цією темою виникла в галузі музичної психології. Теоретичні концепції дослідження стану сценічного хвилювання розробляли Л. Бочкарьов, А. Готсдинер, В. Петрушин, Г. Ципін, І. Тарр, Х. Мюллер та ін. Про сценічне самопочуття та методи роботи над собою для його оптимізації писав видатний актор, режисер та педагог К. Станіславський. На його думку, головні «ліки» від згубних наслідків естрадного хвилювання полягають у «захопленості музичними образами, в безперестанному відкритті всього прекрасного, що міститься у творі, в любові до кожної його деталі, в пристрасті, з якою прагнеш виявити все це в реальному звучанні, в усвідомленні величі музики, значущості особистості її творця, у прагненні наблизитися до нього в міру скромних сил своїх, у схилянні перед цією величчю, цією значущістю...» [1, с. 64]. Л. Баренбойм, причину провалу виконавської пам'яті та інших помилок, які супроводжують естрадне хвилювання, бачить в «загостренні свідомого контролю над автоматично налагодженими процесами» [2, с. 334].

Досліджують психологічну установку на музично-виконавську діяльність вчені Г. Васадзе, І. Дубровіна, О. Денисова, А. Прихожан розглядають її як щось «несвідоме, психічне, яке лежить в основі творчої активності» [2]. За І. Дубравіною, несвідома установка — це «готовність, схильність суб'єкта діяти в очікуваних умовах певної ситуації» [4, с. 89].

Метою статті є побудова теоретичної концепції підготовки студентів до концертного виступу.

Для того, щоб зрозуміти особливості підготовки студентів до концертних виступів варто розглянути природу самого явища сценічного хвилювання. За визначенням Ю.Литвиненко сценічне хвилювання — це природна реакція на сам факт виступу музиканта-виконавця перед слухацькою аудиторією (екзаменаційною або конкурсною комісією, публікою тощо).

Афективний психічний стан, що виникає від одного лише передчуття складності появи перед слухачами, різко посилюється з наближенням цієї відповідальної ситуації. Слід урахувувати, що в той же час сценічне хвилювання може мати — в різних співвідношеннях та пропорціях — як негативні, так і позитивні моменти [6, с. 5].

Передконцертний стан — це психічний стан, який характеризується синдромом напруження та страху, що виникає внаслідок передчуття суб'єктом негативних наслідків своєї діяльності під час концертного виступу та посилюється по мірі наближення до цієї ситуації. Передконцертний стан настає в момент прийняття рішення брати участь у концерті та оголошення дати виступу, і триває до моменту виходу на сцену. Джерелом напруження є внутрішній конфлікт, який пов'язаний з мотиваційною сферою [3].

Підготовка до концерту розпочинається з "передконцертного періоду", який може розпочатися з появи афіші до виходу на сцену.

В передконцертний період важливим є збереження нервово-психічної енергії для майбутнього виступу. Тому на перший план виходять такі завдання, як: вирішення внутрішнього конфлікту, постановка адекватних завдань, організація систематичних занять, тобто направлення уваги та мислення студентів на вирішення художніх, технічних завдань та відволікання від думок про концерт взагалі, від можливих невдач або приголомшливого успіху

Для подолання "передконцертного" хвилювання, необхідно розвивати слухацьке сприйняття власного виконання, яке досягається наступними методами і прийомами:

- виконання в навушниках (Г.Г. Нейгауз);
- аудіо, -відеозапис;
- виконання в уявних умовах (перед журі) та ін.

Допомагає подоланню так званого "естрадного хвилювання" й сценічне перевтілення. Яке передбачає створення у виконавця такого "стану, в якому й протікає справжній творчий процес" (Ю. Цагареллі) що обумовлює регуляцію власних емоцій артиста в опорі на музичний образ. На думку автора, "сценічне виправдання образу можна визначити як правильну для втілення задуму композитора і переконливе для самого музиканта-виконавця мотивування сценічної поведінки" [8, с. 157].

Важливу роль в концертній діяльності відіграє мотивація, яка виступає не лише джерелом активності, але й професійною якістю виконавця, що впливає на формування стану психічної готовності до концерту. Л. Бочкарев виділяє наступні групи позитивних мотивів:

- "мотиви, пов'язані з відношенням музиканта до виконуваних творів, самоактуалізацією;
- мотиви, пов'язані з відношенням виконавця до публіки;
- мотиви, пов'язані з відношенням до виконавської діяльності (мотиви професійного самовдосконалення та ін.)" [1, с. 220].

Однією з умов успішності професійної діяльності являється "надійність музиканта-виконавця в концертній діяльності" (термін Ю. Цагареллі). Цагареллі в структуру надійності в концертному виступі включає наступні компоненти: саморегуляція, завадостійкість, психоемоційна стійкість, стабільність, стійкість уваги, мотиваційність, підготовленість. Важливо, що педагогічна дія відбувається ззовні, опосередковано, через саморегуляцію. Розглядаючи структуру саморегуляції автор виділяє: самооцінку, самоконтроль, самокорекцію й

самонастройку [8, с. 201]. Від адекватності самооцінки залежить об'єктивність самоконтролю й самокорекції.

Самоконтроль розглядається як “здатність слухати себе” і включає три складових: контроль, еталон, прямий і зворотний зв'язок. Контролююча складова є процесом виконавської інтерпретації твору у вигляді послідовності рухових дій.

Еталонна складова включає три рівні:

- на рівні діяльності - симультанний музичний образ (цілісне, закінчене за формою виконавство);
- на рівні дії - сукцесивний музичний образ (виконання фрагментів);
- на рівні операції — антиципуюча уява слухомоторного характеру (окремі звуки акорди) [8, с. 205].

Самокорекція — узагальнюючий, підсумковий етап в саморегуляції музиканта-виконавця. Потрібний для того, щоб до початку виконання скорегувати звичний виконавський процес. Самонастройка — це психологічна готовність до концертного виконання, зосередженість на майбутній діяльності, витіснення усіх побічних подразників, “входження в образ”. Можна подумки почати грати, визначити темп, характер, необов'язково “програвати” початок твору. Важливо у момент виходу на естраду опанувати себе.

Самонастройку в концертному виступі Ю. Цагареллі визначає “як процес саморегуляції психічних станів, емоцій і почуттів, пов'язаних з концертним виконанням. Підсумком процесу самонастройки являється психоемоційна готовність до концертного виступу” [8, с. 209].

Надійність в концертному виступі залежить й від стійкості мислення. Під впливом стресових чинників посилюється абстрактно-логічний або емоційно-образний компоненти мислення. Якщо починає домінувати мислення абстрактно-логічне - з'являється повільність, збільшується період ухвалення рішень, без дії. Таке положення посилює стрес, призводить до гальмування, музикант перестає контролювати себе. Як наслідок — «самокопання», самопокарання, самобичування та ін. Емоційно-образне — рішення стають емоційнішими, поспішнішими, необдуманішими. Як наслідок — посилення екстравертованих рис людини: у інструменталістів з'являється “циганщина”, легковагість виконання; у диригентів - неадекватна агресія до членів колективу та ін.

Для музиканта вагоме значення має стабільність у виконанні, вона може бути ситуативною (у конкретному виступі) й індивідуально-типологічною (типовою для цього виконавця), репетиційною і концертною.

Музиканти з сильною нервовою системою стійкіші до стрес-факторів, надають перевагу при вирішенні проблеми не точному відтворенню досягнутого раніше результату, а оперативно знаходити правильне рішення. Для успішної професійної діяльності, як підкреслюють багато авторів, велику роль відіграє оптимальна лабільність нервової системи. Розуміння перелічених вище причин допоможе музиканту-виконавцю зрозуміти природу помилок і підібрати ефективні методи й прийоми для подальшого їх усунення.

Для формування процесів саморегуляції при підготовці до концертної діяльності Ю. Цагареллі пропонує підвищувати адекватність самооцінки, а саме:

- формування правильних еталонів;
- прояв поваги і доброзичливості до студента;
- виділяти позитивні моменти у виконанні;
- пониження рівня його особистої тривожності;
- турбота про стан здоров'я та ін.

Для формування самонастройки В. Петрушин рекомендує метод аутогенного тренування, як засіб боротьби з естрадним хвилюванням. А. Алексєєв пропонує психорегулююче тренування. Ці методи підвищують надійність у концертному виступі студентів зі зниженою емоційною стійкістю що мають певну навіюваність. Самонавіюваність з'являється на тлі м'язової релаксації, досягнення якої має свої складнощі. Г. Габдрєєва пропонує спростити процес релаксації, використовуючи природні стани людини (близькі релаксацийним) — моменти переходу до сну і пробудження, коли знижується тонус кори мозку.

Готовність до концертного виступу, Ю. Цагареллі розглядає через використання наступних методів:

- *метод формування загальної особистісної готовності* (включає підготовчий етап, формуюче позитивне відношення до діяльності; етап перших виступів; етап “стержневих ліній розвитку”; етап психотерапії й психопрофілактики негативних станів студентів);

- *метод “імаготерапії” (“імітаційні ігри”)* - ролеві, ділові ігри. Студенту пропонують виконати твір в ролі відомого музиканта з великою надійністю в концертному виступі, старанно наслідуючи його. Причому процес зміни краще починати в незнайомій аудиторії епізодично, поступово переходячи в звичні умови;

- *метод формування ситуативної готовності до концертного виступу* (спрямований на те, щоб не фіксувати увагу на проблемі хвилювання (не хвилюйся); зниження педагогічних вимог; перемикання уваги із стрес-фактору на інший об'єкт).

Г. Коган пропонує хвилюватися не за себе, а "за композитора". Г. Нейгауз вважає, що головне, змусити слухача полюбити музику так, як її любить виконавець. Д. Благой радить нескінченно любити виконуваний твір, а не думати про фальш. Процес підготовки до концертного виступу музиканта-виконавця вимагає певного проміжку часу. У літературі розглядається безліч точок зору на дану проблему, як педагогів-практиків, так і музикантів-виконавців. У даній статті розглянуті тільки деякі з них.

Резюмуючи вище викладене, можна зробити висновок. Для побудови теоретичної концепції підготовки студентів до успішного концертного виступу на публіці важливо врахувати безліч чинників, серед яких більшість музикантів-практиків відмічають: психологічну готовність до публічного виступу, “надійність музиканта-виконавця в концертній діяльності”, артистизм, сценічне перевтілення та ін. Особливістю підготовки музиканта-виконавця до концертної діяльності являється знання специфіки цих аспектів, вибір оптимальних шляхів подолання всіляких психолого-педагогічних труднощів в процесі формування професійної майстерності концертуючого музиканта-виконавця.

Література

1. Бочкарев Л.Л. Психологія музичної діяльності. — М., 2008.
2. Баренбойм Л. А. Музыкальная педагогика и исполнительство / Лев Аронович Баренбойм. — Л. : Музыка, 1974. — 334 с.
3. Буцяк В. Психолого-педагогічні особливості початкового етапу фортепіанної підготовки учнів музичних шкіл / В. Буцяк // Нова педагогічна думка. — 2016. — № 4. — С. 59—62.
4. Дубровина И. В. Психология: учебник для учрежд. среднего педагогического образования / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан. — 3-ье изд. — М. : Академия, 2004. — 464 с. [5, с. 89].
5. Кремешна Т.І. Музичне мислення як фактор професійного становлення майбутніх учителів музики [Електронний ресурс] / Т. Кремешна // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2012. — № 6 (2). — С. 140—144.
6. Литвиненко Ю.А. Педагогические аспекты подготовки учащегося музыканта к публичному выступлению: дис. ... канд. пед. наук // Ю.А.Литвиненко. — М., 2010. — 159 с. [с. 5].
7. Петрушин В.И. Музична психологія: Навчальний посібник для студентів і викладачів. — М., 2006.
8. Цагареллі Ю.А. Психологія музично-виконавської діяльності. Навчальний посібник. — Спб., 2008.

УДК 342.2

В.Р. ПЕХ,

студентка Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти,
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ У 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Анотація: У статті висвітлено систему загальної музичної освіти в Південній Кореї кінця ХХ ст.; з'ясовано, що корейці приділяють значну увагу вихованню дитини, через залучення підростаючого покоління до співу передають закони морально-етичних норм поведінки. Тому освітня програма музичного навчання та виховання базується на материнській виховній школі, а цілі і завдання «Державної корейської музичної освіти» спрямовані на виховання культурно-естетичного смаку особистості.

Ключові слова: Південна Корея, музична освіта, традиційне виховання, цілі музичної освіти.

Annotation: In this article highlights the system of general musical education of South Korea at the end of XX century; It was found that Koreans pay considerable attention to the upbringing of the child, bringing the younger generation to singing transmit laws of moral and ethical standards of conduct. Thus educational program of musical studying and upbringing is based on the maternity school, and the objectives and objectives of the «State Korean Musical Education» are aimed at upbringing the cultural and aesthetic taste of the individual.

Keywords: South Korea, musical education, traditional upbringing, objectives of musical education.

Постановка проблеми. Музична культура Кореї — однієї з найяскравіших країн азіатсько-тихоокеанського регіону — останнім часом викликає все більший інтерес дослідників, хоча залишається найменш вивченою з-поміж культур цього ареалу. Поодинокі праці з корейської музичної культури присвячені окремим проблемам (зокрема, теорії музики, жанровій системі) і мають, здебільшого, ознайомлювальний характер.

Корея — країна з багатовіковою історією, унікальними національними традиціями та культурою. Опинившись в тіні поруч зі своїми великими сусідами — Китаєм та Японією, вона все ж зуміла зберегти свою самобутність.

Виклад основного матеріалу. Значні соціально-економічні перетворення, що відбулися в корейському суспільстві у другій половині ХХ століття, зумовили розвиток нових форм у галузі освіти. Ці зміни впритул торкнулися й освітньої діяльності в музичній сфері. Поряд з державними освітніми установами в Кореї починають широко функціонувати і недержавні (приватні) структури в навчанні музиці. Такі нововведення знаходять пряму підтримку в суспільстві, вони викликають у корейської молоді стійку внутрішню потребу в культурно-естетичному освіті.

Уявлення корейців про виховання і навчання укорінюються в їх сімейних традиціях. Корейці вірять, що розумовий, емоційний і фізичний розвиток людини починається з моменту зачаття, тому, з огляду на дев'ять місяців, проведених в утробі матері, новонароджену дитину можна вважати майже однорічною. Тексти Конфуція вказують на необхідність використання музики для упорядкування та контролювання думок. Тому і вагітна жінка не повинна бачити, обговорювати або слухати те, що неприємно і викликає огиду. Точно так само і корейський цар Мунванг (династія Чосон) підкреслював у творі Е-ак («Гарні манери і музика»), що вагітна жінка повинна зберігати свій розум «у спокої», чому може сприяти гарна музика.

Корейці поділяють розвиток дитини на чотири стадії:

- 1) новонароджений (від народження до 1 місяця);
- 2) дитя (від 1 місяця до 1 року);
- 3) «солодкий» (до трьох років);
- 4) бешкетник (до семи років).

Походження двох останніх назв очевидно, але цікаво, що відносно цих вікових груп в Кореї існує безліч приказок, до яких прислухаються вчителі і батьки, наприклад, «Звички, придбані в три роки, залишаються до вісімдесяти років».

Корейці слідують заповідям Дангуна щодо виховання дитини. «Десять заповідей по вихованню дитини» Дангуна відносяться до першого року життя. Під час щоденних дитячих ігор мати, використовуючи прості мотиви, наспівує короткі фрази із заповідей в надії, що, запам'ятавши ці ідеї, дитина виросте хорошою людиною. Наприклад, під час годування грудьми мати наспівує «ти повинен поважати батьків, вчителів, царів і предків — такий шлях, щоб стати важливою людиною своєї країни». Такі звичаї існують вже 4000 років і утворюють основу традиційної корейської педагогіки [1, с. 69–78].

Важливе місце в традиційній корейській педагогіці відводять колисковим. В колискових передаються побутові та історичні сюжети, які яскраво передають добрі взаємовідносини між батьками та дітьми.

Свою професійну музично-педагогічну діяльність, вчителі будують на основі древніх корейських традицій виховання, а також широко використовують «Державну корейську програму музичної освіти», яка визначає головні та другорядні цілі загальноосвітньої музичної освіти.

Провідні цілі, зафіксовані у цьому документі, акцентують увагу на тому, що учні повинні розвивати свої музичні здібності, в тому числі творчі, і свою сприйнятливість до музики шляхом вивчення різних музичних стилів і займаючись різної музичною діяльністю.

З-поміж другорядних цілей слід виділити наступні:

- 1) учні повинні володіти основними музично-теоретичними поняттями і уявленнями;
- 2) учні мають розвивати свої музично-творчі здібності, вправляючись у різних видах музичної діяльності;
- 3) школярів слід заохочувати до впровадження музики в їхнє повсякденне життя, пояснюючи функції і значення музики.

«Державну корейську програму музичної освіти» склав національний комітет з питань освіти, до якого входили чиновники, педагоги та вчителі музичного мистецтва. При перегляді загальноосвітньої програми, цілі несуттєво змінювалися. Так в 1990-х роках в програмі був зроблений акцент на «естетичному переживанні музики», а в 2000-х роках головна ціль програми вже полягала у «вивченні основних музичних понять» [2]. При цьому музична нотація і читання нот не виділені у самостійні розділи навчання, а включені в заняття учнів через написання і виконання музики.

На основі цієї програми пишуться і видаються підручники. Слід зазначити, що у Південній Кореї тільки один підручник музики для початкової школи, зміст занять музики на цьому рівні майже однаковий по всій країні. Для середньої школи існують дев'ять варіантів підручника музики. Хоча підручники дають основний матеріал для музичних занять, педагогам дозволяється в межах відведених годин діяти у відповідності зі своїми інтересами, змінюючи тематику та зміст уроків. Розбіжності між навчальним планом та реальною практикою визначаються такими факторами, як компетенція педагога або його переконання з приводу того, чим повинні займатися учні. В цілому, однак, цілі і завдання державної програми прийняті в більшості корейських шкіл і в багатьох з них успішно виконуються [3, с. 77–78].

В корейській загальноосвітній школі урок музики є обов'язковим предметом як в початковій, так і в середній школі. У початковій школі музичному мистецтву відводиться найчастіше два уроки на тиждень, в середній — один урок.

У початковій школі музику викладає вчитель загальноосвітніх дисциплін і зазвичай це фахівець в галузі освіти, але не музики. У середній школі викладання музики доручається педагогу, який має університетську музичну підготовку.

Найпоширеніший вид виконавської діяльності в школі — хоровий спів. Річ у тім, що для корейців спів — джерело величезної насолоди, до того ж на їх погляд це — потужний засіб зняття стресу. Інший напрямок музичної спеціалізації в школі — це камерно-інструментальний ансамбль (орієнтований на класичну музику) і шкільні оркестри. Джазові ансамблі в корейських школах зустрічаються рідко. Крім співу в хорі, улюбленими музичними заняттями корейських школярів є гра в шкільному оркестрі, спів у церковному хорі, а також приватні уроки музики і фортепіанної гри.

Функцію оцінювання результатів навчальної діяльності учня з музичних занять дисципліни виконує характеристика видана педагогом, а також екзамени з музичної грамоти та історії музичного мистецтва. Деякі школи впроваджують «профільне» оцінювання музичних успіхів учнів. До «профільного» оцінювання входять характеристика вокальних умінь учня, гра на музичному інструменті, музична грамота, історія музичного мистецтва, також враховуються музичні досягнення учня за семестр або цілий навчальний рік [3, с. 81—82].

На противагу уявленню, що вже склалися, корейці не є монолітною етнічною групою, а полі етнічною нацією. Некорейські етнічні групи становлять менше одного відсотку країни, тому педагоги-методисти, в тому числі і музичні, не приділяють суттєвої уваги проблемам полікультурного навчання. Хоча, враховуючи важливість цієї проблеми, в зміст підручників включають розділ, присвячений музиці країн світу. У ньому подано зразки пісень таких країн, як Індія, Китай, Японія та інших.

Звичайно, головне завдання, що стоїть перед музичною освітою в Кореї, — підтримка корейської традиційної музичної культури. Проте основна мета уроку музики в школі — всебічне виховання корейських дітей, прищеплення їм основ і навичок естетичної культури.

Аналізуючи підручники, навчальні посібники, методичну літературу, навчальні плани і програми з музики як державних, так і приватних шкіл, ми бачимо, що вони страждають недостатньою розробленістю, а часом вони і зовсім відсутні, і кожен учитель музики веде заняття на свій особистий розсуд. І це прослідковується на тому етапі, коли Південна Корея стала розвиненою державою в економічному відношенні, з достатньо високою інфраструктурою, сучасними технологіями. Усвідомлюючи значущість музичного виховання підростаючого покоління, передова інтелігенція, вчителі починають активно займатися розробкою альтернативних авторських методик [4].

Висновки. Отже, в межах статті висвітлено систему загального музичного виховання школярів, яка склалася в Південній Кореї в 90-х роках ХХ ст. В Південній Кореї виховання дитини тісно пов'язане з музичним мистецтвом, про це свідчить використання колискових на історичний та побутовий сюжети. Державна корейська програма музичної освіти спрямована на розвиток музичних здібностей, сприйнятливості до музики шляхом вивчення різних музичних стилів, залучення особистості до різних видів музичної діяльності.

Література

1. Kim Sook-kyung. Korean traditional Play Songs. — Seoul: Chung-maek, 1993. — 329 p.
2. Department of Education in Korea. Korean Seventh Music Curriculum Revision-Research. Incheon National University of Education, Music Curriculum Revision Committee / Kyehyu Shin, Moon-joo Seog and Byung-hoon Hwang. — Seoul, 1997.
3. Как учат музыке за рубежом / сост., авт. предисл. Д. Дж. Харгривз, А. К. Норт . — М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2009. — 208 с. — (Серия "Мастер-класс").
4. Ким Ми Дя. Теоретико-методические основы обучения музыке детей в начальной школе Республики Корея : дис. ... канд. пед. наук, спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Ким Ми Дя — М., 2001. — 116 с. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dslib.net/teoria-vospitania/teoretiko-metodicheskie-osnovy-obucheniya-muzyke-detej-v-nachalnoj-shkole-respubliki.html>

Г.В. ШАПКА,

вчитель фізики Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 25

ЗАСОБИ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Новітні засоби інформаційних технологій досить активно впроваджуються в життя сучасного суспільства, відкрито проникаючи в усі сфери життєдіяльності людини, зокрема в освітню галузь. Їх перебування в якості обов'язкової складової навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах України, наприклад, уроків фізики, стає запорукою ефективності формування в учнів нових знань і засвоєння ними матеріалу. Все це, створює необхідність узагальнення педагогічного досвіду та пошуку оптимальних форм і методів використання вчителем фізики різних засобів сучасних інформаційних технологій у своїй практичній діяльності.

Метою наукової розвідки є дослідження та висвітлення провідних засобів інформаційних технологій, а також зазначення важливості їх використання на уроках фізики в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Об'єкт дослідження: засоби сучасних інформаційних технологій.

Предмет вивчення: використання засобів сучасних інформаційних технологій на уроках фізики в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Історіографія проблеми. Перше, на що звертаєш увагу аналізуючи історіографію теми дослідження, так це те, що відповідна проблема досі комплексно не вивчалась, однак знайшла своє відображення у працях Л. Карпової [1], Л. Мельник [2], С. Савгири [3], О. Сіденко [4] О. Соловйової [5] та інших науковців .

Історіографічна база містить різнопланові за тематикою, обсягом та часом написання праці, які є чисельними й такими, що взаємно доповнюють одна одну. Проте, недостатнє вивчення та відсутність комплексного дослідження зазначеної нами проблеми потребує її подальшого висвітлення.

Не дивлячись на наявність великого різноманіття засобів сучасних інформаційних технологій, які використовуються на уроках фізики в загальноосвітніх навчальних закладах України, до основних відносять лише три: мережеві ресурси, програмні та технічні засоби навчання [3, с. 32].

Серед вищезазначених засобів провідними науковці вважають саме мережеві ресурси, які підрозділяють на глобальні та локальні [5, с. 26].

Щодо перших, то внаслідок унікальних переваг їм відводиться важлива роль при організації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах України. Так, глобальна мережа Інтернет включає в себе велику кількість самих різноманітних по характеру та якості освітніх ресурсів [2, с. 44]. У нашому випадку, це освітні сайти з фізики (містять у собі інтерактивні ресурси та навчальні матеріали) та електронні бібліотеки (віртуальні підручники, журнали, газети і т. п.) [4, с. 17].

Відносно локальних мереж, то варто зазначити, що їх використання дозволяє суттєво змінити засоби управління навчальною діяльністю учнів. Мова йде про швидке і якісне здійснення проміжного та підсумкового контролю відповідної діяльності, що, у свою чергу, забезпечує гнучкість управління навчальним процесом [1, с. 34]. Не менш важливою якістю мережі також є створення нею зворотного зв'язку [4, с. 18]. Для більшої деталізації, потрібно наголосити на тому, що завдяки локальній мережі у вчителя з'являється додаткова можливість водночас слідкувати за тим, як учні виконують запропоновані ним завдання; яких труднощів вони зазнають під час підготовки до уроку фізики; інформувати учнів про допущені помилки, надаючи їм своєчасну допомогу в усуненні недоліків; підвищувати мотивацію останніх за допомогою оціночних суджень щодо результатів їх діяльності (сприяє послабленню негативних переживань в учнів, підвищує рівень їх самооцінки, віри у власні сили та можливості) [3, с. 35].

Розвиток інтернет-технологій відкрив нові можливості у сфері освіти, перш за все, пов'язаних із організацією дистанційного навчання. Приміром, у загальноосвітніх навчальних закладах України воно найчастіше застосовується відносно учнів, які за станом здоров'я не можуть їх відвідувати. Що ж стосується безпосередньо викладання фізики для такої категорії учнів, то необхідно підкреслити, що даний процес не є виключенням із правил, а тому відеоуроки, відеоконсультації, навчання через електронну пошту на сьогоднішній день вважаються буденною справою для вчителя фізики [5, с. 27].

Наступними не менш важливими засобами сучасних інформаційних технологій, що використовуються під час уроку, вважаються програмні засоби навчання. Скажімо, для організації навчального процесу з фізики використовують такі програмні засоби як: електронні навчальні посібники, контролюючі програми, мультимедійні презентації, аудіо- та відео навчальні матеріали, електронні довідники, інтерактивні комп'ютерні ігри, програми для складання та заповнення кросвордів, електронний робочий зошит і т. п. [1, с. 35].

У відповідній науковій розвідці автор акцентує увагу на перших трьох категоріях вищезазначених ним програмних засобів. Отже, виокремлення електронних навчальних підручників і посібників обумовлено, насамперед,

властивими їм позитивними відмінностями та перевагами в порівнянні з паперовими виданнями навчального призначення, а саме: компактність зберігання інформації у пам'яті комп'ютера чи на диску, гіпертекстові можливості, мобільність, тиражування, оперативне внесення змін і доповнень, зручність пересилання матеріалу по електронній пошті [4, с. 19]. До того ж, сучасні електронні підручники та посібники являють собою автоматизовані комп'ютерні навчальні системи, які містять у собі дидактичні, методичні та інформаційно-довідкові матеріали навчальної дисципліни, в нашому випадку фізики, а також програмне забезпечення, яке дозволяє комплексно використовувати їх для самостійного отримання та контролю знань [2, с. 46].

Що ж стосується контролюючих програм, то вони можуть містити інтерактивні тестові завдання, які структуровані не лише по розділам і темам фізики, а й по рівню складності [1, с. 33]. Крім того, програми такого типу дозволяють здійснювати поточний та підсумковий контроль рівня знань учнів, оцінюючи їх засвоєння останніми; проводити діагностику помилок в учнівських роботах; забезпечувати самоконтроль і самокорекцію навчально-пізнавальної діяльності учнів під час вивчення ними фізики [3, с. 36].

Характеризуючи програмні засоби процесу навчання фізики, потрібно виокремити й мультимедійні презентації. Сьогодні такі програми, є чи не найпопулярнішими засобами сучасних інформаційних технологій, які використовують в освітній сфері, зокрема, на уроках фізики. Мультимедійні презентації містять у собі текстовий матеріал, слайд-шоу, малюнки, фотографії, звукове оформлення, дикторський супровід, а також відео фрагменти, анімацію і трьохмірну графіку [2, с. 45].

Основою діяльності фізиків є експеримент і дослідження. У сучасних умовах з'явилась можливість організовувати відповідну діяльність у віртуальних фізичних лабораторіях, а це, зі свого боку, дозволяє вчителю фізики проводити лабораторні роботи, експерименти, досліди та додаткові дослідження в умовах віртуальної реальності [5, с. 28].

Не менш важливим програмним засобом, призначеним для організації процесу навчання фізики, є комп'ютерні моделі фізичних явищ і процесів. Їх використання на уроках фізики дозволяє продемонструвати безліч складних фізичних явищ і процесів, спостерігати кінематику процесів у швидкому чи повільному темпі та репрезентувати їх дію потрібну кількість разів. При цьому моделі дають можливість у широких межах змінити умови фізичних експериментів, наприклад, швидкість, прискорення, масу, температуру тощо [4, с. 20].

Розкриваючи проблему щодо використання засобів сучасних інформаційних технологій на уроках фізики неможливо не згадати про технічні засоби навчання, передусім інтерактивну дошку, інтерактивний монітор і безпроводний планшет [1, с. 34]. Зазначаючи про інтерактивну дошку, хотілося б звернути увагу на наявність у ній сенсорного екрану, під'єданого до комп'ютера, зображення з якого передається на дошку за допомогою мультимедійного проектора. Зокрема, така властивість надає вчителю фізики можливість об'єднати три різні

інструменти: екран для відображення інформації, звичайну крейдову дошку та інтерактивний монітор [3, с. 32].

Характеризуючи значення інтерактивного монітору варто наголосити на тому, що його встановлення на робочому місці вчителя фізики дозволяє останньому управляти демонстрацією візуальних матеріалів практично зі свого місця, скажімо, робити примітки поверх зображень. Сама ж робота з інтерактивною панеллю здійснюється за допомогою спеціального пера, а зроблені на ній примітки виводяться на будь-яку систему відображення інформації (проектор, екран чи плазмова панель) [2, с. 47].

Ведучи мову про важливість використання легкого безпроводного планшету на уроках фізики, насамперед, потрібно згадати про такі його якості, як наявність, вже вище нами згаданого, електронного пера. Останнє створює можливість вільно пересуватися по навчальному кабінету та з будь-якого місця отримувати доступ до усіх функцій програмного забезпечення. Відповідна ознака планшета дозволяє управляти демонстрацією візуальних матеріалів і постачати їх примітками, які одразу ж відображаються на екрані чи плазмовій панелі [5, с. 29].

У ході нашого дослідження ми дійшли до наступних висновків. Як показала історіографія обраної нами проблеми, науковці позитивно ставляться до застосування на уроках фізики засобів новітніх інформаційних технологій, адже, на їхню думку, це сприяє підвищенню ефективності навчальної діяльності учнів. Проте, відповідний позитивний момент досить часто залежить не стільки від типу засобів інформаційних технологій, які використовує вчитель фізики під час уроку, скільки від якості педагогічної роботи щодо застосування цих засобів для вирішення освітніх завдань. Тож, використання засобів сучасних інформаційних технологій у процесі навчання фізики може бути ефективним, тільки коли вони стануть доповненням іншим можливостям навчання.

Література

1. Карпова Л. Б. Використання персонального комп'ютера на уроках фізики / Л. Б. Карпова // Фізика в школах України. — 2008 — № 17. — С. 30—36.
2. Мельник Л. С. Формування ключових компетентностей методами інтерактивного навчання / Л. С. Мельник // Фізика в школах України. — 2008 — № 5. — С. 42—47.
3. Савгира С. М. Використання ІКТ на уроках фізики / С. М. Савгира // Фізика в школах України. — 2010. — № 18. — С. 31—36.
4. Сіденко О. М. Застосування сучасних ІКТ під час проведення фізичного практикуму. Використання прикладного програмного забезпечення на уроках фізики з метою підвищення рівня навчання / О. М. Сіденко // Фізика в школах України. — 2008. — № 4. — С. 16—21.
5. Соловійова О. Ю. Використання комп'ютерних технологій у курсі фізики / О. Ю. Соловійова // Фізика в школах України. — 2009. — № 3. — С. 24—29.

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

М.М. ВОЛОСЮК,

науковий працівник Почаївського історико-художнього музею,
м. Почаїв, Тернопільська область, Україна

ХАТНЯ ІКОНА ЯК ЗНАК ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Українська народна або хатня (домашня) ікона — давно існуюче багато смислове явище у розумінні української цивілізації. Її унікальність зумовлюється варіативними перипетіями вітчизняної історії та надзвичайно складною структурою релігійних та ідеологічних орієнтацій української етнокультури. Наукове вивчення хатньої ікони набуло свого прогресу не так давно у порівнянні з плином часу наукових досягнень даного напрямку. У минулому в Україні не було хати без ікон. На покуті завжди були образи Спасителя і Богоматері; розміщували часом півтора-два десятки ікон на чільній і причілковій стінах. Поряд із Спасителем та Богоматір'ю у хаті тримали образи улюблених святих — Миколая, Варвари, Параскеви, Катерини; Зосима і Саватія — покровителів пасічництва (ці образи часом малювали й на вуликах); Михайла — покровителя мисливства; Кузьми та Дем'яна — покровителів ковальства; Георгія — покровителя землеробства і гончарства.

Було також багато сюжетних ікон на біблійні теми: Різдво, Тайна Вечера, Розп'яття, Воскресіння, Вознесіння тощо.

Шанобливо зберігали весільні ікони батька й матері, діда й баби. Кількість ікон часом була ознакою статечності й заможності господаря.

Купували ікони на ярмарках, у крамницях, замовляли місцевим богомазам найчастіше з нагоди одруження, переселення до нової хати, при наближенні свята, для виряджання у далеку дорогу.

Іконологія чи *образовивчення* покликане з'ясувати роль ікони і її значення як символокомплексу, що визначає певні межі стосунків / взаємодії православного віруючого і Бога.

Опис хатніх ікон, на відміну від храмових, здебільшого не виявляє ні стилістичної тяглості від XVIII ст. й досі, ні однозначної теологічної обґрунтованості, ні терміносистемної ідеологічності. Твори вітчизняних богомазів, призначені для певних замовників або груп споживачів, відбивали передусім народне сприйняття пануючого православ'я у конкретних історичних контекстах. Щодо манери письма народні ікони здебільшого реалістичні, вони відбивають світогляд народу, його естетичні запити. Іконописці — вихідці з народу — писали

образи із своїх, рідних та близьких, а то й із самих себе. І тому святого Георгія на коні зображали молодим хлопцем, підперезаним червоним поясом; святу Варвару — молодю дівчиною із стрічкою на голові; весняного Миколая — молодим чоловіком, а осіннього — лагідним сивим дідусем. Часто святих зображали у вишитому одязі, оздоблювали ікони рослинним орнаментом. Святі ніби жили поруч з людьми.

Українська народна ікона, на противагу суворій візантійській і канонічній російській, відзначається життєрадісністю кольорів, м'якістю ліній. Іконописці або ж як їх ще називали «богомази» часто відступали від канонічних правил, наближаючи образи святих до життя народу.

Кольорова гама образів загалом характерна для усього народного живопису — коричневий, жовтий, темно-червоний, чорний з вкрапленнями інших кольорів.

Подекуди селяни намагалися декорувати ікони-образи рушниками із зображенням святих, а також алегоричними візерунками, які нагадували Дерево життя, або птахами, які символізували Святий Дух.

Хатня ікона більшою мірою, ніж храмова, спиралася не стільки на святописемні тексти в локальній інтерпретації, скільки на церковний переказ, апокрифічні тексти та народне сприйняття віровизнавчої царини.

Хатню ікону радше можна розглядати як знак духовності, прилучення до духовного життя, трактувати з погляду соціології духовних переважань в усіх аспектах життя аж до доби постмодернізму й віртуалізації суспільних відносин, коли в Україні відбулися чіткі й відчутні зміни, як в самому характері цивілізації, так і в кодах нашого суперетносу. Характерним доказом разючих останніх змін є залучення ікони до сфери реальної естетики й соціополітики усупереч її наріжній ролі в минулому. Перш ніж на щось зважитись чи оцінити, людині потрібно було сформулювати власні почуття з цього приводу, і в цьому прислужувався символікокомплекс ікони, як, втім, і мистецтво. Лишень останнє давало взірці й моделі, а спілкування з Богом чи його святим посередником через ікону в стані духовної інтимності кріпило душу й розум людини на рівні світоглядного вибору. І вже сам вибір робився на рівні коду національної культури. Сьогодні ж суть вибору й рішення при спілкуванні з іконою характеризується відокремленням світу духовного і прагматичного аж до характерного паралельного існування.

Література

1. Музичка І. Ікона в родинному житті українського народу // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. (Питання іконографії). Матеріали другої міжнародної наукової конференції. — Львів, 1995.
2. Святитель Лука (Войно-Ясенецький). Дух, Душа и тело. — К., 2006.
3. Прот. Ілля Галич. Шанування ікон та його основи. Аналіз протиріч сучасних сект. — Ужгород, 1993.

Є.П. ГУЛА,
професор кафедри рисунка та живопису,
Київського національного університету технологій та дизайну
О.В. МАЗНІЧЕНКО,
доцент кафедри рисунка та живопису,
Київського національного університету технологій та дизайну
А.М. ОСАДЧА,
старший викладач кафедри рисунка та живопису,
Київського національного університету технологій та дизайну

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У БІБЛІОТЕКАХ І МУЗЕЯХ ЄС НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У ХХІ столітті інновації перестали бути предметом одних лише наукових пошуків і стали побутовим і звичним чинником. Високі технології усе більше проникають не тільки в ділову сферу, але й у культурний простір. Одним із центрів нововведень у розвитку бібліотечних і музейних установ являються країни ЄС. Загалом Євросоюз є одним із провідних світових інноваторів. Із усіх «хай-тек» лідерів світу досвід інноваційного розвитку соціально-культурної сфери ЄС представляє для нашої країни найбільший інтерес через практичну ідентичність історичних й культурних особливостей ЄС і України, у порівнянні з іншими провідними інноваторами, такими як США або Японія.

Проведений порівняльний аналіз дозволив виділити дві основні моделі інноваційного розвитку соціально-культурної сфери в країнах ЄС — «німецька» (провідні представники — Німеччина й Данія), що характеризується високим рівнем централізації, постійною державною підтримкою науково-дослідних заходів, розвиненістю науково-промислової кластеризації й високою інтеграцією вищої освіти у прикладні промислові розробки, і «скандинавська» (провідні представники — Фінляндія й Швеція), що характеризується ставкою на переважно приватно-комерційні інвестиції в інноваційну діяльність і високим рівнем розвитку приватно-комерційного венчурного фінансування. У повній мірі це стосується також функціонування й інноваційного розвитку бібліотек і музеїв.

Серед найбільш інноваційних бібліотечних установ в Європі слід назвати, насамперед, Філологічну бібліотеку Вільного університету в Берліні. Відкрита в 2005 році бібліотека — це практично вільний простір з великою кількістю книг, які можна просто брати з полиць і читати. Конструкція бібліотеки також дуже привертає увагу: будинок фактично порожній усередині, а поверховість створюється чотирма ярусами хвилеподібних галерей. Площа бібліотеки становить понад 6000 кв. м., увесь фонд у розмірі 700 000 книг розміщений на стелажах відкритого доступу, а навколо стелажів на галереях розташовано 600 читацьких місць, у тому числі місця для роботи людей з обмеженими можливостями. На кожному поверсі є точки для сканування книг.

На особливу увагу також заслуговує Датська бібліотека Hjørring Central Library, яка розмістилася прямо у шоппінг-моллі під назвою Метрополь. За словами дизайнерів зі студії Rosan Bosch, які працювали над створенням проекту,

Njørring Central Library представляє із себе інноваційну версію бібліотеки майбутнього, з акцентом на взаємодію між людьми, обмін досвідом і знаннями. Тут влаштована не тільки доросла бібліотека, але й дитяча, яку з легкістю можна назвати дитячим куточком, а не бібліотекою, оскільки діти вчать і грають одночасно.

У 2015 році в одному із заводських районів Магдебурга (Німеччина) була створена так звана відкрита бібліотека — Open Air Library. Тут на вулиці під одним дахом знаходяться публічна бібліотека, парк, сцена й кафе. Інновація була сформована самими жителями міста, оскільки у даному районі не було належної освітньої й соціально-культурної інфраструктури. Згодом група професійних архітекторів KARO Architekten взялася побудувати для цих жителів справжню бібліотеку. У результаті був сформований відкритий простір, де налічується 20 000 книг.

Досить оригінальною та інноваційною установою є бібліотека Aberdeen у Шотландії. Складний дев'ятиповерховий будинок являється бібліотекою Університету Aberdeen (місто Абердин, Шотландія), в якій є все необхідне для спокійної й комфортної роботи з аналоговою інформацією — книги у вільному доступі, Інтернет, сканери, власне кафе. Новий корпус, спроектований і побудований студією Schmidt Hammer Lassen, відкрився у 2012 році. Архіви бібліотеки нараховують близько 250 000 книг і рукописів.

Важливо відзначити, що інновація у бібліотечній справі — це не лише досконала сучасна зовнішня форма закладу, але й створення принципово нових зразків діяльності, які виходять за межі норм регламентованих норм, що виводить професійну діяльність на цілком новий якісний рівень.

Інноваційна діяльність може бути спрямована як на одержання нового бібліотечно-інформаційного продукту, так і на впровадження нових ефективних технологій роботи. Інновація у бібліотеці присутня практично за всіма напрямками її діяльності, у тому числі в масовій роботі, яка передбачає сукупність методів і форм організації обслуговування одночасно великої кількості читачів або певної групи користувачів. До основних інноваційних форм масової роботи відносяться: наочні (книжкові виставки, перегляди, рекламна діяльність); усні (огляди, тематичні вечори, диспути тощо); комплексні (день відкритих дверей, тиждень (декада) книги, ток-шоу тощо).

З інновацій у масовій бібліотечній роботі останніх років можна виділити інтерактивні методи. Практика показує, що знання, запропоновані людині у готовому вигляді, засвоюються на 50-60%, а те, у чому вона бере безпосередню участь — на 90%. Саме інтерактивні методи допомагають не тільки сформувати у відвідувачів бібліотеки певний набір знань, але й активізувати їхнє прагнення до самоосвіти, реалізації своїх здібностей, пробуджують ініціативу, загострюють емоційне сприйняття, дозволяють активно використовувати творчий потенціал, надають бібліотечним заходам живий, неформальний характер, розширюють кругозір і активізують пізнавальні інтереси учасників.

Музеї як і бібліотеки також намагаються слідувати прогресу. Для тих, хто любить мистецтво, але не має можливості багато подорожувати, давно існують

віртуальні тури по музеях різних країн. Модний тренд — поєднувати мистецтво з атракціоном — довго викликав критичні відгуки музейних фахівців усього світу. Однак мультимедійні технології, які ще кілька років назад як дослідний зразок проходили випробування лише на тимчасових виставках, сьогодні усе більше використовуються у постійних експозиціях.

Говорячи про інноватику в музеях Євросоюзу, доцільно насамперед згадати про Велику Британію. Зокрема, Національний музей сланцю в Уельсі почав використовувати новий сервіс на базі технології iBeacon, що дозволяє місцевим жителям викладати інформацію про культурні визначні пам'ятки рідного краю. Якщо експеримент пройде вдало, то карта Уельсу наповниться новими «маячками» з унікальними відомостями від місцевих мешканців.

Загальновідомим є Британський музей у Лондоні. Цей заклад перетворив щорічну акцію «Ніч у музеї» у захоплюючу віртуальну гру. В 2014 році будь-який бажаючий міг завантажити на GooglePlay або AppleStore спеціальний додаток «Таємниця гробниці» і спробувати пройти заданий маршрут, відповівши на низку питань. Переможцеві випав унікальний шанс провести реальну ніч серед мумій у Єгипетському залі музею.

Тим часом шведський Музей Середземномор'я в Стокгольмі використовує 3D-технології для «оживлення» єгипетських мумій, які зазнали томографічного сканування й відображені на спеціальному інтерактивному столі. Деталізована цифрова модель дозволяє відвідувачам пошарово вивчати вміст саркофага й анатомію мумії.

Музей історії польських євреїв у Варшаві використовує комп'ютерні технології для реалізації ефекту повного занурення у традиції й побут єврейського народу. Аудіо- й відеоряд дозволяє відвідувачам опинитися у таверні, синагозі, школі, побачити з вікна віртуального трамвая панораму міста й вулиці минулого сторіччя, почути мову та національну музику східноєвропейських євреїв.

Датський національний морський музей у Хельсингері дозволив своїм відвідувачам поринути в морську безодню. 11 проекторів створюють гігантську панорамну проекцію, завдяки чому й формується відчуття реального знаходження у відкритому океані.

У музеях Греції й Франції діє проект, розроблений (за фінансової підтримки Європейської комісії) компанією CHESSE. Після заповнення спеціальної онлайн-анкети програма надає клієнтові профіль і формує для нього індивідуальний маршрут, який корегується по ходу відвідування музею. По виходу з музею відвідувач одержує фото або відео свого відвідування. Крім того, кожний бажаючий може розмістити свій культпохід на сайті музею й зробити його репост у соцмережах.

Музей природничих наук MUSE в італійському місті Тренто має спеціальний мультимедіа-тоннель із відеопроєкціями та об'ємним звуком. Тунель створює відвідувачам ілюзію польоту над Альпами й спускає по сніжній трасі. Ще однією новинкою є інтерактивний глобус — копія Землі, як вона виглядає з космосу. Спеціальна програма у режимі онлайн відтворює рух атмосферних мас, океанів і континентів, зміну клімату й багато чого іншого.

У згаданих та інших державах ЄС фінансований Європейським Союзом проект «Mesch» пропонує відвідувачам музеїв можливість взаємодії з експонатами за допомогою «розумних» предметів. Наприклад, «смарт» лупа дозволяє максимально наблизити твір мистецтва й розглянути його у найдрібніших подробицях. «Розумна» книга може бути використана під час подорожі до парка-садиби або по місцях бойової слави: за допомогою спеціальної закладки, яку необхідно розмістити на значку визначної пам'ятки, відвідувач почує розповідь про неї з підвішеного поруч репродуктора, замаскованого під звичайний ліхтар.

Визнаючи видатні досягнення музеїв країн ЄС у впровадженні технічних «ноу-хау», слід водночас відзначити, що музей, який активно використовує мультимедіа-технології, не завжди виявляється задоволений результатами цього вибору. В основному негативний ефект формується через помилки, які виникають із не зовсім вірного сценарію застосування мультимедіа, через сприйняття технологічних засобів як самоцілі, а не як інструмента.

Серед основних помилок, що мають місце при технологічній модернізації музею, можна виділити наступні:

- придбання музеєм розрізненого устаткування без зручної системи управління;
- приділення недостатньої уваги контенту, тобто наповненню;
- візуальна дисгармонія з експозицією, незв'язаність інтерактивних мультимедійних інсталяцій із загальним художнім задумом експозиції.

Тільки при подоланні цих помилок технології можуть справді сприяти реалізації поставлених музеєм завдань. Безумовно, важливим також є дотримання інших важливих умов конкретної експозиції: вік основної аудиторії, середня кількість відвідувачів, просторові можливості залів.

Отже, на відміну від нашої країни, де державні бібліотечні й музейні установи фінансуються за залишковим принципом, що ускладнює їх інноваційний розвиток, у державах ЄС бібліотеки і музеї власне є центрами культурних нововведень.

Література

1. Бачинська Н. А. Бібліотекознавство / Н. А. Бачинська, Г. В. Салата. — Київ: Медінформ, 2016. — 241 с.
2. Бачинська Н. А. Національні бібліотеки світу / Н. А. Бачинська, Г. В. Салата. — Київ : Медінформ, 2016. — 232 с.
3. Бойко-Гагарін А. С. Музейний маркетинг / А. С. Бойко-Гагарін; Нац. музей історії України. — Київ : НАКККіМ, 2016. — 67 с.
4. Вербицька П. В. Музей як комунікативний та освітній простір / П. В. Вербицька, Р. Е. Пасічник. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. — 232 с.
5. Лобузін І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія / І. Лобузін. — Київ, 2016. — 216 с.
6. Правове регулювання використання зображень у електронних бібліотеках за законодавством України : монографія. — Одеса : Юридична література, 2017. — 70 с.
7. Саух В. М. Проектування відкритих інформаційних систем: профілі електронних бібліотек / В. М. Саух. — Черкаси : Маклаут, 2008. — 296 с.

8. Сурмач О. І. Музейна справа / О. І. Сурмач ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. — 271 с.
9. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации XXI в. / Ю. В. Яковец. — М. : Экономика, 2004. — 444 с.
10. Яковець І. О. Художній музей ХХІ століття : монографія / І. О. Яковець. — Черкаси : Вовчок Ольга [вид.], 2016. — 463 с.

Н.Т. ЮЗВИШИН,

викладач вищої категорії спеціалізації «Народне пісенне мистецтво»

Теребовлянського вищого училища культури, м. Теребовля, Тернопільська область, Україна

ХОРОВА МУЗИКА У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ВЕРИКІВСЬКОГО, ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ІДЕЙ

На початку третього тисячоліття, у час бурхливого розвитку економічного, соціального, культурного, політичного життя, людство зіштовхнулося із проблемами усвідомлення та відродження національно-патріотичних ідей. Загально відомо, що чіткого визначення національної ідеї поки що не існує, але із усіх трактувань, найчастіше звучить: національна ідея - це концентрований вираз національних інтересів та почуттів, форма духовного самоусвідомлення, показник того, як народ усвідомлює себе, свою роль і місце у світі. В процесі національного виховання молодого покоління велике значення має висвітлення правдивої історії культури та освіти нашого народу, повернення до культурних надбань, відкриття маловідомих сторінок нашої спадщини. Одним із способів відродження національно-патріотичних ідей в Україні є ґрунтовне вивчення творчих внесків її діячів культури та мистецтва.

Непересічною особистістю в історії української музики постає Михайло Іванович Вериківський, який володів особливим почуттям причетності до глибинних джерел національного мистецтва. Він прийшов у музику в двадцяті роки як композитор, диригент, учений, педагог, був першим у відкритті багатьох жанрів в українській класичній музиці. Його творчість різноманітна за жанрами, хоча в ній помітно переважає вокальна музика, що є давньою традицією для України. Та, незважаючи на велику кількість професійних здобутків, творча постать композитора є недостатньо вивченою. Базові досягнення в даному напрямку висвітлені в працях Н. Герасимової-Персидської [2], О. Торби [5] та Н. Шурової [6].

Інтерес майбутнього композитора до української музики не виник спонтанно, а був породжений єдністю багатьох факторів, серед яких вплив сім'ї та соціального оточення. Михайло Іванович Вериківський походив із багатодітної родини. Його батько був міщанином, а мати неписьменна, хоча знала багато народних пісень. Всі діти в сім'ї мали здібності до музики, співали, а батьки підтримували та розвивали їхні музичні захоплення. У 1904 р. Михайла Вериківського віддали до церковноприходської школи, де одночасно він співав у хорі та навчався нотної грамоти. Те, що композитор народився в Кременці (а він

тоді був під владою Росії), справило надзвичайно великий вплив на його творчий світогляд. Кременець — місто надзвичайно цікаве, з багатою історичною та культурною минувшиною. Народні легенди, повір'я, обряди, традиції викликали інтерес Вериківського до історії України. У рідному місті Вериківський пробув до 1914 р., навчаючись спочатку у двокласному міському училищі, а згодом у Кременецькому комерційному училищі. Саме кременецький період дав поштовх для розвитку двох головних особливостей його творчого шляху — неослаблений інтерес до національної історії та провідна роль хорової музики.

Михайло Вериківський розпочав мистецький шлях у буремні роки громадянської війни (1917—1921). Йому разом з Миколою Леонтовичем, Кирилом Стеценком, Яковом Степовим, Пилипом Козицьким випало закладати фундамент української культури ХХ століття.

У ході дослідження хорової творчості Вериківського О. Торба робить наступний висновок: “Хоровий стиль композитора сформувався надзвичайно швидко. Можна сказати, що він почав хорову діяльність, вже маючи в основному сформовану власну художньо-стильову концепцію, якій слідував все життя.” [5]. Абсолютно природньо, що хорова музика стала основною галуззю його творчих інтересів. В музичній культурі України вона повністю спирається на розвинуті традиції. Саме хорова музика виявилась найбільш наближеною до визначних суспільно-історичних зрушень, які відбувалися в українській музичній культурі першої половини 20-х років. Наближення хорової музики до соціально-історичної ситуації пояснюється її масово - емоційним характером та колективною єдністю. Історично знаходячись на перехресті соціальних та власне мистецьких шляхів своєї нації, хорова музика реагує на зміни соціально-художніх орієнтирів та суспільних запитів. Всі ці тези певною мірою стосуються творчості Михайла Вериківського.

Хоровий рух виявився здатним об'єднувати навколо себе велику кількість людей, що було одним з проявів національно-культурного відродження. Його масовість вражає: “Товариство імені Леонтовича (а Вериківський був головою його президії та керівником науково творчого відділу) контролювало і підтримувало діяльність постійних 900 хорів периферії. Вони становили могутню мистецьку армію, яку треба було озброїти новим репертуаром”.

В процесі дослідження хорової творчості Михайла Вериківського увага дослідника не може пройти повз очевидні національно-патріотичні настрої композитора, його невід'ємну любов до народного мистецтва, прагнення писати твори народні змістом і національні формою. Саме цим і пояснюється звернення Вериківського спочатку до обробок народних пісень, а вже згодом, на основі глибокого проникнення в суть народного хорового мистецтва, до створення оригінальної музики. Однією з перших визначних праць композитора був збірник “10 народних пісень” (1921). До нього увійшли сімейні, рекрутські, солдатські та інші пісні. В цілому збірник відзначається єдністю стилю і високим художнім смаком. Вериківський в кожному з творів прагне збагатити образ, але, разом з тим, зберегти оригінальність, колорит та самобутність народної пісні [2].

Творчість композитора, одного із фундаторів новочасної української музики, позначена зверненням із позицій високого професіоналізму до надбання національної музичної культури, постійним пошуком оновлення засобів виразності і збагачення жанрового розмаїття національної музики. Бурхливого й тривожного 1919 року, коли на руїнах Російської імперії український народ намагався відродити власну державність, молодий композитор Михайло Вериківський написав "Фантазію для хору й фортеп'яно" за мотивами поеми Шевченка "Гайдамаки". З великої епопеї про селянсько-козацьке повстання 1768 року проти національного і релігійного гніту він вибрав кілька епізодів, акцентувавши мотиви могутнього національного піднесення в обороні волі й батьківської віри, життєствердної сили народної пісні. А домінує в творі гуманістичний шевченківський заклик понад усе цінувати Богом дароване людське життя, плекати любов до ближнього, а не розбрат і ворожнечу. В умовах кривавої громадянської війни це набирало пекучої актуальності, звучало в унісон із прагненням слухачів до людяності й миру. В 1923 році з'являється перша українська ораторія "Дума про дівку-бранку". Ораторія (оркестрована 1954) відзначається органічним злиття стилістики монументальної героїчної класичної ораторії із пісенною стихією українських народних дум. "Дума" відкрила радянський період в історії українського кантатно-ораторіального жанру. Її особливості визначає сам тип твору і ті першоджерела, якими він живився. В основу лібрето ораторії покладено чотири думи (про Марусю Богуславку, два невільницькі плачі і дума про Самійла Кішку). Така літературна тканина, природно, обумовила епічний характер розгортання дії, насиченої притаманним думам драматизмом. Від народних дум походить і узагальненість характеристик — в ораторії головним героєм є козацтво, що страждає в неволі. Вона відтворює самовіддану боротьбу українського козацтва проти турків-поневолювачів та розкриває яскравий образ Марусі Богуславки, визволительки семисот бранців-земляків. Українка є втіленням самопожертви та мужності заради високої мети — встановлення національної гідності та справедливості. Крізь героїчний пафос часом прозирає така тонка ліричність, що мимоволі розумієш — народна душа виживає, зберігається не тільки боротьбою, а — красою. Своєрідним зверненням до складної історії українського народу Вериківський у власній творчості піднімає питання розвитку національно-патріотичної ідеї, національної честі та гідності.

Михайло Іванович зустрів створення Української радянської республіки з радістю, тим більше, що він сподівався — національна музика тепер буде розвиватися. Але тодішній час вимагав не тільки «Думи про дівку-бранку». У 1936 р., в пору великих і радісних перемог радянського народу на мирному фронті, композитор на замовлення пише жовтневу "Жовтнева кантата" Вериківського — це перша українська кантата на радянську тему. У ній народ славить Великий Жовтень, своє визволення з-під віковичного гніту. Чіткий зміст, масовий характер, виконання обумовили лаконічність і яскравість образних характеристик, простоту та доступність музичної мови. Урочисто-радісний характер виявляється у світлому мажорному звучанні, акордовому викладі й елементах маршовості. У цьому творі композитор зумів втілити патріотичну,

глибоко народну ідею, створити рельєфні образи, спираючись на образну та інтонаційну мову масової та народної пісенності та вміло використовуючи можливості великих хорових мас.

Важкі випробування, що припали на долю радянського народу під час Великої Вітчизняної війни, його героїзм і мужність у боротьбі проти ворога не могли не зазнати відгуку в творчості митця. Створена ним 1941 року кантата “Гнів слов’ян”, незважаючи на деякі недоробки, приваблює щирістю, гарячим співчуттям до страждань народу.

Досліджуючи хорову творчість Михайла Вериківського важливо відмітити таку особливість — звернення до історичного минулого українського народу. Саме це і сприймалося владою як небезпечне відхилення та викликало звинувачення на зразок: “основна лінія творчості Вериківського лежить у тематиці минулого”, що “свідчить про небезпеку відриву митця від сучасності, від тих інтересів, якими живе наш радянський народ”. Для М. Вериківського сама можливість писати твори на історичну, а не радянську, тематику була ковтоком свіжого повітря, що розцінювалося владою як “втеча від сучасності, споглядальне замилювання з минулого” [3].

Композитор чудово розумів, що влада намагається стерти з пам’яті людей усе, що пов’язане з їх національними інтересами. Народ, який не знає своєї історії, не може надіятись на світле майбутнє. Саме тому небезпечним вважалося навіть не якесь конкретне подання подій минулого, а просто творчий інтерес до цих подій.

Підсумовуючи все вище зазначене, можливо відповісти на запитання: чому саме хоровій музиці Михайло Вериківський надавав характеру національної спрямованості. Можливо припустити, що саме хорове виконання він вважав найбільш близьким до народного розуміння, усвідомлення національно-патріотичних ідей та цінностей, а саме національної честі та гідності, національної єдності, незалежності, непокірності, нескореності, саможертвості та інших.

Хоровий жанр - центральний у творчості Михайла Вериківського. Саме в ньому виявились найхарактерніші риси композитора: інтерес до життя народу та його історичного минулого, народно-пісенна основа творчості. У своїх творах Вериківський наслідує традиції української хорової класики, Лисенка і Леонтовича. Досконале володіння багатоголосним складом народного і професіонального типу дало композиторові змогу дуже глибоко і різноманітно застосовувати різні засоби, залежно від характеру образу, від особливостей жанру. Ряд хорових творів Вериківського, як оригінальних, так і обробок, увійшов в основний фонд української хорової музики.

Отже, історія, втілена в художніх образах, може та повинна посідати провідне місце у творчості та в національній музичній культурі.

Література

1. Бібліогр. покажчик / Уклад. В. Я. Миськів; Вступ. ст. О. С. Смоляка; Ред. Г. Й. Жовтко. — Т.: Підручники і посібники, 2008. — 288 с.
2. Герасимова-Персидська Н.О., М.І. Вериківський — К., 1959. — 96 с.
3. Енциклопедія українознавства / [гол. ред. Кубійович]. — Львів: Молоде життя, 1993. — Т. 1. — Вериківський М.І. — С. 231.
4. Михайло Іванович Вериківський: погляд з 90-х, зб. статей — К., 1997. — С. 64—70.
5. Торба О.В. Хорова творчість М.І. Вериківського в контексті національного стилеутворення // Михайло Вериківський: погляд з 90-х — К.: 1997. — С. 27—32.
6. Шурова Н.С. Михайло Вериківський (1896—1962). — К.: Муз. Україна, 1972. — 51 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

Н.В. БАБКОВА,

старший лаборант кафедри історії України і всесвітньої історії
Харківської державної академії культури

ПАМ'ЯТКИ КОЗАЦЬКОЇ ВЕКСИЛОЛОГІЇ В МУЗЕЯХ УКРАЇНИ

Становлення військової символіки сучасних збройних сил України поживало інтерес до всебічного вивчення історичних витоків появи і розвитку символічного комплексу нашої держави. Аналізуючи цей процес, вітчизняні науковці, особливу увагу приділяють козацькій добі, адже геральдичні традиції цієї епохи неодноразово впливали на створення військової та національної символіки подальших урядів Української держави.

Одним з предметних проявів розвитку власне козацької знакової традиції була вексилологія. На даний час в музейних колекціях України зберігається чотири прапори, що датуються останньою чвертю XVII—XVIII ст.: гетьманська корогва 1686 р., прапор сотні Лубенського полку, та два паланкових знамена Підпільненської (Нової) Січі. Всі вони різняться як зовнішнім оформленням, так і шляхами потрапляння до музейних колекцій.

Так, до фондів Національного музею історії України пам'ятка прапорової реформи гетьмана К. Розумовського (прапор сотні Лубенського полку) перейшла із колекції Всеукраїнського історичного музею імені Т.Г. Шевченка. В свою чергу, до цього музею прапор потрапив у складі колекції старожитностей церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії. Згідно з актом прийняття — передачі, датованим 12 лютого 1929 р., козацька корогва перейшла до Всеукраїнського історичного музею разом із колекцією генерала від артилерії, військового історика та громадського діяча П.П. Потоцького, що зберігалася на території Всеукраїнського музейного містечка Києво-Печерської Лаври [1, с. 339]. В 1941 р., разом з іншими експонатами, її було евакуйовано до Уфи, про що свідчить акт про повернення датований 1947 р.

У 60-х рр. XX ст. було здійснено комплекс попередніх реставраційних заходів: для зменшення руйнування прапору його полотнище закріпили крохмальним клеєм на бавовняну тюль. Повноцінну реставрацію провели в 2009

р. фахівці Національного науково-дослідного центру реставрації України [2, с. 265].

Доволі цікаву музейну легенду мають і прапори із фондів Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова та Дніпропетровського національного історичного музею імені Д. І. Яворницького: прапор Війська Запорозького 1688 р. та два січові прапори 1772 р. До вітчизняних музеїв вони потрапили у процесі реституції культурних цінностей України з території РСФРР у 1920–1930-х рр.

Корогва Війська Запорозького, більш відома як прапор гетьмана І. Мазепи, надійшла до колекції Харківського історичного музею з фондів довоєнних музеїв м. Харкова. Згідно із записами інвентарної книги вона належала до зібрання музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди і була виготовлена впродовж 1687–1688 рр. майстрами Палати Зброї Московського Кремля за високим повелінням Івана та Петра Олексійовичів та їх сестри царівни Софії [3, с. 75]. Спочатку це знамено передбачалося вручити гетьману І. Самойловичу за вірну службу російському престолу та підтримку політики правительки Софії Олексіївни, однак у результаті політичних перетрубацій в Україні, його володарем став гетьман І. Мазепа.

Під час Батуринської трагедії 1709 р., прапор, разом із іншими клейнодами, став трофеєм князя О. Д. Меншикова. Як символ підлеглості Української держави початку — середини XVIII ст. Російській імперії вручався під елекції гетьманів І. Скоропадського та Д. Апостола. Останній, через незадовільний стан інсигнії, відправив її 24 лютого 1730 р. до Колегії іноземних справ, представники якої передали її на зберігання до Палати Зброї Московського Кремля. Саме звідти, в ході роботи паритетної комісії щодо обміну культурними цінностями між УРСР та РСФРР, в 1931 р. прапор було передано до Харкова. Згідно з актом передачі № 366 від 10 жовтня 1931 р. з Палати Зброї за підписами її представників В. Іванова та М. Левінсона, а з української сторони — представником сектора науки УСРР В. Біленької було передано прапор Війська Запорозького 1688 р. [4, с. 68]. Під час Другої світової війни, корогва, після довгих поневірянь, опинилася в евакуації в Уфі, а до Харкова повернулася 5 листопада 1944 р. [5, с. 329]. До середини 80-х рр. XX ст. експонувався в Харківському історичному музеї, однак через критичний стан збереження та загрозу повного знищення, був переданий на зберігання до фондів. Лише 2008 р. відбулася повноцінна реставрація цієї пам'ятки козацького періоду в реставраційних майстернях Національного музею м. Кракова. На даний час цей прапор є окрасою експозиції «Україна козацька: погляд крізь століття».

Поряд з гетьманським прапором, у цій експозиції задіяна і корогва Самарського куреня Підпільненської Січі 1772 р. виготовлення. Після зруйнування Січі 1775 р. цей вексилнологічний знак, разом із іншими, опинився в приватній колекції графа Г. О. Потьомкіна. До Ермітажу потрапили в 1885 р., до щойно створеного відділу Середніх віків і Відродження із Царськосільського Арсеналу. На основі музейного каталогу середньовічної зброї Е. Ленца та особистих спостережень, в 1924 р. цим прапорам була присвячена наукова розвідка М. О. Макаренка [6, с. 232–239]. Опираючись на неї, представники

української сторони в паритетній комісії К. Й. Коник, М. Ф. Болтенко, Ф. Л. Ернст вимагали передати 14 корогв низових козаків.

В результаті тривалих перемовин, 31 січня 1932 р. за актом № 0731 з Ермітажу за участю його директора Б. В. Леґрана, ученого секретаря М. Д. Філософова і співробітника Л. А. Мацулевича, а з української сторони — уповноваженого Наркомату освіти УСРР К. Г. Черв'яка до музеїв України було передано 12 із зазначених 14 прапорів [4, с. 69]. Серед них і прапор Самарського куреня, виготовлений 24 червня 1772 р. за кошти полковника Сарматського куреня Леушковського, товариша полкової старшини Гната Пшеничного, писаря Василя Єршова та осавула Івана Усенка. Як і корогва гетьмана І. Мазепи, пам'ятка січової вексилології протягом 1941—1944 рр. перебувала в евакуації, і до Харкова повернулася 5 листопада 1944 р. В 1979 р. були проведені часткові реставраційні заходи направлені на укріплення косиць та зменшення їх руйнування [3, с. 76]. На сьогоднішній день прапор потребує більш детальних і якісніших реставраційних робіт.

Ще одне знамено, що відноситься до періоду Нової Січі і створене 10 березня 1772 р., експонується в Дніпропетровському національному музеї ім. Д. І. Яворницького. Коли саме прапор потрапив до музею невідомо, адже всі козацькі клейноди повернуті з Ермітажу в 1932 р. надсилалися до Харкові, як тогочасної столиці УСРР. В інвентарних книгах музею корогва вперше зафіксована 30 грудня 1947 р [7, с. 58]. Достеменно невідома і дата проведення попередньої реставрації й консервації косиць прапора. Таким чином, як і корогва із фондів Харківського історичного музею, ця пам'ятка козацької вексилології також потребує негайних реставраційних заходів.

Козацька доба залишила значний слід в історичній пам'яті українців, про що свідчить активне звернення до надбань тієї епохи. Тому важливим є питання пошуку, збереження та популяризації речей просякнутих козацьким духом. Представники вітчизняної культурної сфери активно працюють над цим питанням, не лише залучаючи до музейних експозицій козацькі прапори, алей проводячи реставраційні та консервативні заходи.

Література

1. Білокінь С. І. Музей Україна (збірка П. Потоцького): дослідження, матеріали / С. І. Білокінь. — К.: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2006. — 476 с.
2. Савчук Ю. К. Козацьке знамено з «Національним гербом» з колекції НМІУ / Ю. К. Савчук // Національному музею історії України — 110. — Ч. 2. — 2009. — С. 259—271.
3. Інвентарна книга фонду «Тканина» Харківського історичного музею. — С. 75—76.
4. Сидоренко В. О. З історії обміну культурними цінностями між РРФСР та Україною / В. О. Сидоренко // Український історичний журнал. — 1972. — № 2. — С. 67—70.
5. Кот С. І. Нові документи про долю культурних цінностей, переданих з музеїв РСФРР на Україну / С. І. Кот // Українських археографічний щорічник. — Вип. 2. — 1993. — С. 321—336.
6. Макаренко М. Запорозькі клейноди в Ермітажі / М. Макаренко // Хроніка 2000. — 2003. — Вип. 55/56: Санкт-Петербург і культура України. — С. 219—240.
7. Інвентарна книга фонду «Тканина» Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького. — С. 58.

Л.Я. БАБЮК,
аспірантка кафедри історії й культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

В.П. ШЕВЧУК,
науковий керівник, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник
науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського Міністерства оборони України

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖІНОК УСРР У ПЕРІОД НЕПУ (1921–1927 РР.): АКУШЕРСЬКА ДОПОМОГА ТА ПРОБЛЕМА АБОРТІВ

Соціальна політика радянської влади, після остаточного її становлення на території України проявлялася у постійній увазі до жіночого населення, зумовленого необхідністю залучення їх до радянського будівництва. Відповідно на початку 1920-х рр. з ініціативи більшовиків формується система установ охорони здоров'я, які особливу увагу приділяли питанням надання медичних послуг жінкам.

Особливу увагу радянська влада сконцентровувала на охороні материнства, наданні медичних консультацій та послуг. Відповідно створювалися спеціалізовані лікарські установи, зокрема будинки матері і дитини. У грудні 1920 р. відбулася перша нарада з охорони матері й дитинства, на якій було вирішено формувати мережу установ відкритого типу, завданням яких є опіка, медичне забезпечення, консультації матерів та створення спеціалізованих установ — Охмадит. Упродовж 1920-х рр. неодноразово піднімалося питання стосовно розширення спектру діяльності установ охорони материнства, шляхом створення при них низки інстанцій, зокрема: консультацій для вагітних, гінекологічних консультацій, консультацій з попередження вагітності, дитячих консультацій. Створена система консультацій повинна була не лише надавати інформаційну підтримку жінкам, але й зобов'язувалися здійснювати медичне обстеження, лікування, проводити профілактичні заходи із захворювань венеричними хворобами, а також, при наявному дозволі зі сторони відповідних органів здійснювати переривання вагітності у жінок.

У першій половині 1920-х рр. постало питання про підготовку професійних медичних кадрів, зокрема акушерів. Враховуючи значний відсоток невдалих пологів, Наркомат охорони здоров'я (НКОЗ) УСРР у вищих навчальних закладах особливу увагу акцентував на підготовці саме цих спеціалістів. Відповідно це зумовило поступове зростання кількісних і якісних показників акушерської допомоги у середині 1920-х рр. Упродовж 1925-1927 рр. надання медичних послуг акушерами зросло до 11 %. Найбільше жінок за професійною допомогою зверталися у містах. У сільській місцевості, кількість вагітних, які зверталися до акушерів, була нижча. Це пояснюється не лише відсутністю професійних кадрів, спеціалізованих закладів у селах, але й усталеними традиціями. Відзначимо, що у 1926 р. у сільській місцевості на Поділлі із 500 вагітних жінок, лише 4 зверталися

за кваліфікованою медичною допомогою. Це у свою чергу поставило перед радянською владою питання про популяризацію медичних закладів у селах.

Медичні установи індустріальних регіонів УСРР частіше надавали акушерську допомогу вагітним жінкам у порівнянні з іншими. Так, на Донбасі упродовж 1925-1927 рр., кількість звернень до професійних медичних установ за акушерською допомогою становило 36,5-44%, у той час як в інших регіонах України — 16,6-22,8%. Разом з тим, зростала і якість медичного обслуговування, у зв'язку зі збільшенням кількості професійних лікарів-акушерів.

Нововведенням у радянській медицині стала перша у світі легалізація абортів у 1920 р. Незважаючи на можливість самостійно переривати вагітність, процес цей був бюрократизований. У першій половині 1920-х рр. кількість переривань вагітності зростала, що зумовило перегляд політики стосовно абортів. У листопаді 1924 р. було ухвалено урядове рішення про створення абортних комісій. Жінка, яка бажала перервати вагітність мала отримати відповідний дозвіл та направлення до медичного закладу від суспільно-політичних інстанцій (жінвідділу, жіночої консультації тощо), пройшовши відповідно цю комісію. До її складу зазвичай входили: представник жінвідділу, міськвиконкому та лікар. НКОЗ УСРР у другій половині 1920-х рр. намагався обмежити кількість абортів. Відповідно, у 1926 р. було видано наказ про заборону переривання вагітності жінкам на третьому місяці. Фактично з цього моменту, радянська влада переглядає відношення до цього явища, а у 1936 р. згідно з постановою ЦВК та РНК СРСР аборти були заборонені.

З однієї сторони, легалізація абортів у період НЕПу, стала своєрідним кроком до поступової емансипації жінки, яка могла вільно вирішувати долю свого майбутнього потомства, нехтуючи християнською та суспільною мораллю. З іншої сторони, такий крок більшовиків був вимушеним, через зростання значної кількості кримінальних абортів, зумовлених розрухою у роки громадянського протистояння. Відзначимо, що легалізація абортів на початку 1920-х рр. знизила рівень смертності під час переривання вагітності, оскільки такого роду операціями мали займатися виключно професійні медики.

Таким чином, у період НЕПу сформувалася медична система, яка могла надавати якісні послуги жінкам. Незважаючи на усталені традиції, зокрема у сільській місцевості, жіноче населення отримало можливість здійснювати аборти за власним бажанням та отримувати акушерську допомогу при народженні. Фактично у 1920-х рр. була закладена система охорони материнства і дітей, яка поступово розвивалася.

О.В. ВІРИЧ,
викладач ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»
ЕРТУРАН НАКІЄ,
студентка ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Проблема зв'язку навчання і морального виховання постала вже давно. До її вирішення по-різному підходили багато педагогічних діячів і письменників. Одні вважали що між навчанням і вихованням органічного зв'язку не існує (такого погляду додержувався, частково, Д.І. Писарев), інші, (наприклад, Н.І. Пирогов) доводили, що наука сама по собі, не залежить від того, хто її викладає, надає невідбитний моральний вплив на дітей. Обґрунтування необхідності зв'язку навчання і виховання посіло значне місце в педагогічних працях К.Д. Ушинського. Саме він став основоположником теорії виховуючого навчання, згідно якому виховання і навчання являє собою єдиний процес. Великий процес не ототожнював навчання і виховання, бачив різницю між ними, підкреслював першість значення виховання. На його думку, навчання являється лише засобом виховання, в якому на перший план потрібно поставити формування моральних якостей особистості. «Вплив моралі, — писав К.Д.Ушинський, — становить головну задачу виховання, набагато більш важливу, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями» [4, с. 89].

Моральне виховання К.Д.Ушинський, на відмінну від багатьох його сучасників, розумів широко, як процес різнобічного розвитку особистості, кінцева мета якого повинна бути підготовка до життя: навчити відчувати, мислити і діяти. Всупереч Н.І.Пирогову, він вважав, що наука не завжди і не сама по собі визначає високу моральність людини, яка займається нею. Він відзначав, що можуть зустрічатися без моральні типи не тільки серед неосвічених людей.

Основою морального виховання повинні бути всі навчальні предмети, які вивчаються в школі, вузі, але особлива роль належить в цій справі літературі. Розвиваючи цю думку, можна звернутися до Гончаревих образів в «Людині і зброї». Молоді солдати з честю виконують високу місію захисту Вітчизни, сміливо встають у бій, щоб відстояти все, створене народом. Студенти-добровольці — «це носії гуманізму». Їм доводиться нищити, вбивати, але вони це роблять заради майбутнього, заради світової цивілізації. Творчість, праця є для героїв роману першоосновою буття, найвищим людським героєм. Кожен рядок розділів, де йдеться про оборону Дніпрогесу, пройнятий тривогою і сумом — адже бійці, відступаючи, змушені були зруйнувати «електричне серце України». Саме тут, біля Дніпрогесу, — гордості народу, у цьому «електричному серці» кожний, як ніколи, відчув цінність мирної праці, гуманізм народного творення.

Ушинський ставить завдання виховання особистості в центр усіх заходів і турбот, до яких вдається в справі виховання дітей навчальні заклади, сім'я,

суспільство. Під вихованням особистості він розуміє формування у людей таких якостей як: любов до Вітчизни, гуманність, почуття відповідальності, естетичні почуття.

Ті ж якості спостерігаємо і в героїв О.Гончара. Письменник показує, якою ціною були здобуті свобода і мир на планеті. Жорстока правда війни, але автор постійно наголошує на її патріотичному аспекті. У «Людині і зброї» героїзм на війні пояснюється не лише тим, що молоді солдати, сміливі, самовіддані в боротьбі з ворогом, творять подвиг, а й тим, що в суворих випробуваннях вони зросли духовно, морально загартовувалися і визначалися як люди найпередовішого світогляду. «Мене цікавило духовні якості нашого народу, етична його сила, — говорить О.Гончар, — як вона проявлялася у найтяжчих випробуваннях війни, яка через усі випробування привела його до перемоги» [2, с. 127].

Про таку рису, як совість, ми чуємо у романі Гончара «Людина і зброя» зі слів Тані Криворучко: «Богдана любили на факультеті. У поводженні з товаришами він був рівний, надійний, дівчата називали його совістю факультету» [2, с. 8]. Дійсно, найбільше ця риса притаманна Богдану Колосовському, адже він не раз протягом усього роману доводить, що готовий на будь-які подвиги в ім'я правди, вірності.

Практично всі герої першого плану у Гончара — люди з чистою совістю — постають у єдності найнепомітніших, спонтанних рефлексій сумління і високих звершень духу. О.Гончар художньо доводив, що герої в боротьбі із злом, за будь-яких обставин залишаються, насамперед, носіями кращих, позитивних рис людини. Людини високих моральних, патріотичних почуттів. Незважаючи на неймовірні випробування, що випадали на долю таких людей, їхній почуттєвий світ не більшав і не дрібнішав.

Ушинський вважав, одним із головних завдань виховання — прищеплення гуманізму, розвиток в людини таких високих моральних якостей, як повага до особистості, честь, справедливість, щирість. Так в українському романі найбільш яскраво зображена в епізоді, коли Духнович поранив ногу очеретиною. Олесь Гончар не одноразово показує турботу та увагу товаришів до хворого. Степура перев'язав ногу, інші несли його речі. Ідея гуманізму пронизує весь роман О.Гончара.

Сьогодні ми простежуємо парадоксальність епохи, яка полягає в тому, що рівень сучасної психічної цивілізації, дух споживацтва раз у раз вступає в суперечність з рівнем моральності суспільства, з його віковими духовними набутками. Всім ясно, що моральний прогрес людства, мав би йти далеко попереду технічного, а насправді... Зоднаковіння, знівелювання загрожує цілим національним культурам. Отже, нового мислення, значно вищої гуманістичної відповідальності за все живе жде від наших сучасників день нинішній і день прийдешній.

Література

1. Бабишкін О.К. Олесь Гончар / О.К.Бабишкін. — Київ : Дніпро, 1968. — 322 с.
2. Гончар О. Твори: В 4-х т. / О. Гончар — К., 1978. — Т.4. — 563 с.
3. Гуменний М.Х. Поетика романного жанру Олеся Гончара: проблеми типологій / М.Х.Гуменний — К., 2005. — 237 с.
4. Ушинський К.Д. Собрание сочинений в 11 т. /Под ред. А.М.Егорова. — М.-Л., 1948—1952 гг.

УДК 821.161.2+141.32

Н.В. ВІРИЧ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри економіки та управління
Одеської державної академії технічного регулювання та якості

ЛЮДИНА І СЕРЕДОВИЩЕ У ПРОЗІ Е.М. РЕМАРКА Й О. ГОНЧАРА

Анотація. У розвідці проаналізовано творчість О. Гончара та Е. М. Ремарка у філософсько-етичному аспекті. Особливу увагу звернено на майстерне моделювання ситуацій і характерів. Простежено вплив творчості письменників на формування світогляду особистості.

Ключові слова: вибір, світопізнання, світоосмислення, духовність, художній світ.

Сучасний світ означений складними і суперечливими процесами в усіх сферах людського життя, особливо у сфері економіки, політики, освіти. Удосконалення навчально-виховного процесу сфокусовано на цілісний розвиток особистості з проекцією на життєве самовизначення та духовно-творчу активність.

Сьогодні, в час стрімкого падіння духовного складника людського буття, посилення нігілізму, проблема людини у зв'язку з світопізнанням та світоосмисленням набуває виразної актуальності.

Світопізнання та світоосмислення є базовими компонентами духовності, тим інтелектуальним і емоційним ґрунтом, що дає живильні соки для формування моральних та естетичних критеріїв, на основі яких особистість вибудовує систему цінностей, з якими узгоджує свої прагнення й ідеали та робить свій стратегічний життєвий вибір як вибір самого себе, від якого, врешті, будуть залежати в житті особистості всі менш значущі ситуативні вибори, а отже, й усе життя людини як істоти духовної.

«Духовні орієнтири освіти...» [6, с. 222] повинні репрезентуватися усіма навчальними дисциплінами, які вивчаються у вузі, але найбільш зазирнути за шати означеної проблеми дозволяє філософія, мова, художня література. Потужним струменем у руслі наших міркувань постає творчість О. Гончара та Е. М. Ремарка, яка має широку читацьку аудиторію, а отже, активно впливає на формування світогляду. Не згасає інтерес і наукової спільноти (М. Жулинського, В. Дончика, М. Наєнка, І. Фредкіна, Д. Затонського), які у своїх роботах приділяли увагу актуальним у свій час питанням: проблематиці, жанрово-стильовим особливостям.

Мета розвідки — дослідити філософсько-етичний аспект прози О. Гончара й Е. М. Ремарка.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати особливості художньої майстерності кожного письменника;
- простежити вплив творчості О. Гончара та Е. М. Ремарка на формування світогляду особистості.

Романи «На Західному фронті без змін» Е. М. Ремарка й «Людина і зброя» та «Циклон» О. Гончара — це твори про людей, які на війні потрапили в пекельні умови боротьби за існування.

У процесі існування людина чи не щодня й чи не щомиті стає перед певним ситуативним вибором, мова йде про той генеральний, основоположний вибір, через який отримують осмислення і втілюються в життя всі найважливіші поняття та принципи етики і людського співжиття. Це вибір людиною самої себе. С. К'єркегор стверджував: «вибрати саму себе значить воістину і свідомо взяти на себе відповідальність за всяке діло і слово» [4, с. 305]. Таким чином, війна не звільняє людину від необхідності відповідати за свої вчинки.

На жаль, війни були і, очевидно, видозмінюючись, ускладнюючись будуть. А людина залишалась і залишається наодинці з цим страхітливим лихом. Лише одна можливість дається людині в момент цієї загрози — вибирати себе. І саме з позиції вселюдської моралі, з позиції народу оцінюються моделі поведінки, які обирають герої романів О. Гончара та Е. М. Ремарка.

У «Людині і зброї» всі студенти однозначно оцінили поведінку Михайла Штепи як «трясогузка». Лише один він не пішов у райком здавати свою відстрочку. Тому що, ще з першої зустрічі з Штепою, зі слів автора ми дізнаємося, що ця людина немає почуття сорому, гідності, патріотизму: «Михайло Штепа, перебуваючи в контакті з театральним адміністратором, розповсюджує у вільний час квитки по підприємствах, організовує культпоходи і має від цього якийсь там зиск» [7, с. 36]. Автор вдало, через образ Тані, викликає у читача негативне ставлення до Штепи: «Таня не терпить цього Штепи, дарма, що в гуртожитку він мешкає з Богданом в одній кімнаті» [7, с. 36]. Він знаходить собі безглузде виправдання: «Я не комсомолец, тільки профспілчанин, ти ж знаєш... Зостануся разом з вами кінчати університет, хай мені буде гірше» [7, с. 36].

Так само негідна поведінка і страхополоха Гладуна. У цьому епізоді український письменник контрастно показав почуття патріотизму і зради. Бо, коли з тилу до передової йшли маршовики, Гладун «біг із сліпими від жаху очима, біг, пригнувшись (хоча й не стріляли тут), неприродно виставивши вперед, мов тліючу головешку, свою поранену руку, товсто накудлану набряклим кров'ю ганчір'ям» [7, с. 134]. То не випадково на зустріч йому йшов ніхто інший, як Духнович. Автор підкреслює, що люди такі, як Мирон — це втілення гідності, честі: «Духновичу здавалося просто злочином шукати притулку десь у медсанбаті. Він вирішив будь-що розшукати своїх і робив це з упертістю» [7, с. 134].

Чого не скажеш про таких людей, як Гладун: «Був би він огидний зараз Духновичу з оцим тваринним страхом за своє життя, якби не оті краплі крові,

рясні краплі свіжої людської крові, що скапують повільно з його ганчір'я на бур'янину в кюветі» [7, с. 135].

Але навіть і це поранення він отримав нечесно. Це був самостріл. Вдало наводячи порівняння, автор показує, яке важливе для Гладуна це поранення. Бо тепер він непридатний до війни і розраховує на те, що до кінця війни пробуде в лазареті: «Весь світ зійшовся йому лише на пораненій руці, на жовтих з кігтистими нігтями пальцях, що дублено стирчали з намотаного сяк-так кривавого ганчір'я, яке він тримав перед собою, мов найдорогоцінніший скарб життя» [7, с. 135].

Лимар — знайомий з геофаку, обирає для себе теж рятівну посаду писаря, щоб не йти на передову. Через монолог автор показує зневажливе ставлення справжніх бійців до зрадника. Хлопці докоряють йому за те, що він швидко переорієнтовується з солдата, ще й добре не повоювавши, на писаря. Але через ретроспекцію про страшні картини війни автор ніби виправдовує поведінку Лимаря: «Люди бігають у крові, а зверху свистить, грюкає, серед білого дня чорно стає — кінець світу, ревище, боротьба демонів, стихій... Чую крик, стогін, біжу кудись, стеблина перечіпає, я падаю, душа рветься од страху і сорому нема, тільки жах, жах тваринний і клятьба» [7, с. 197]. Але хіба ж і хлопцям не довелося пережити ці страшні пекельні хвилини, з гідністю вистояти і подолати страх в собі. Автор протягом усього діалогу, який відбувається між Лимарем і студбатівцями, розкриває різні їх погляди на дійсність. Лимар відстоює свою поведінку, яка, на думку товаришів, є негідною. Для переконливості у своїй правоті вибраного ним шляху на війні, Лимар «відбивається» від хлопців у супереччі словами: «Хіба не було у вас в госпіталі таких, що температуру собі наганяли, рани на собі роздряпували, аби тільки виграти день-два?» [7, с. 203]. Але Лимар для студбатівців — «трясогуз»: «Це, по-твоєму, чесно? — різко кинув Спартак, — ти просто розкис» [7, с. 204].

Дещо по-іншому змальовує страх Ремарк у романі «На Західному фронті без змін». Прагнучи показати війну такою, якою її бачили учасники, німецький письменник особливу увагу звертає на психологію героїв, на їхні емоції. Так, в одному з епізодів Хіммельштос і Боймер знаходилися в одній траншеї. Під час атаки Пауль кинувся вперед, а Хіммельштос залишився на тому ж місці.

Завдяки портретній характеристиці, автор розкриває внутрішній стан Хіммельштоса: «Лице в нього таке, як ніби його побили. У нього напад страху, — адже він тут теж новенький... він не поворухнувся з місця, губи його тремтять, вуса шевеляться» [8, с. 98].

В односторонньому діалозі Боймер намагається привести його до свідомості. Але ні емоційна лексика, ні застосування сили не допомагають Паулю. Та коли повз них проходив лейтенант і крикнув: «— Вперед, вперед не відставати», то «Хіммельштос, почувши голос начальника і, ніби прокинувшись, кидає погляд по боках і доганяє ланцюг, який атакує» [7, с. 99].

Тут Хіммельштоса важко засуджувати, адже в такому середовищі, де тебе постійно оточують розриви снарядів, покалічені, трупи, залишки від тіл, не кожна людина таке витримає.

Героям доводиться нищити, вбивати. Але в романі «Людина і зброя» вони це роблять заради майбутнього світової цивілізації.

Е.М. Ремарк глибоко проникає в психіку солдат. Для героїв роману «На Західному фронті без змін» немає нічого ціннішого і святішого за життя, вони не лише змушені вбивати, але й поставлені в таку межову ситуацію, коли вбивство стає необхідністю, навіть потребою. Пішовши у розвідку, Пауль Боймер потрапив до противника, який розпочав наступ. Він напружено прислухається до звуків нічного бою. Раптом у прірву до нього важко зіскакує французький солдат. Тієї ж миті Пауль Боймер б'є його ножем; він не розмірковує, а просто діє, наче добре відрегульований механізм. Повернутись до своїх уже неможливо, і Пауль Боймер довгими годинами спостерігає, як за два кроки від нього повільно й важко вмирає людина. Тепер це вже не «ворог», не абстрактне втілення небезпеки, а високий чоловік з вусиками. Портретною характеристикою Ремарк ніби підсилює трагізм. Боймеру жах і каяття починають розривати душу, і тут заговорили докори сумління: «Товаришу, я не хотів вбивати тебе... Пробач мені, товаришу! Ми завжди прозріваємо занадто пізно... Візьми від мене двадцять років життя, товаришу, та піднімись» [8, с. 140]. Через вуста Боймера Ремарк сам просить вибачення за вбивство, до якого спонукає солдата війна.

Отже, битва за майбутнє людини й людства триває. Парадоксальність епохи полягає в тому, що рівень сучасної психічної цивілізації, дух споживацтва раз у раз вступає в суперечність з рівнем моральності суспільства, з його віковими духовними набутками. Всім ясно, що духовний прогрес людства, мав би йти далеко попереду технічного, а насправді... Зоднаковіння, знівелювання загрожує цілим національним культурам. Нового мислення, значно вищої гуманістичної відповідальності за все живе жде від наших сучасників день нинішній і день прийдешній.

Література

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. / С. Андрусів. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. — Тернопіль: Джуга, 2000. — 340 с.
2. Гончар О. За долю завтрашнього дня / О. Гончар // Літ. Укр, 1988, — 5 серпня. (20)
3. Дончик В. Істина — особистість / В. Дончик. — К.: Рад. письменник, 1984. — 354 с.
4. Кьєркегор С. Наслаждение и долг / С. Кьєркегор. — К.: Air Land, 1994. — 504 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [ред.-упоряд. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. — 2-ге вид., оновлене. — К.: Академія, 2006. — 752 с.
6. Ніколаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття / С.М. Ніколаєнко. — К.: Знання, 2006. — 253 с.
7. Олесь Гончар. Твори: В 6-ти т. / Олесь Гончар. — К., 1974. — Т. 4.
8. Ремарк Е. М. На Западном фронте без перемен / Е.М. Ремарк. — М., 1959. (63)
9. Семенчук І. О. Гончар — художник слова: Дослідження / І. Семенчук. — К.: Дніпро, 1986. — 260 с. (65).
10. Фащенко В. У глибинах людського буття: літературознав. студії / [вступ. ст. В. Г. Полтавчука.] / В. Фащенко. — Одеса: Маяк, 2005. — 639 с.
11. Халаджи Ю.В. Актуальні проблеми гуманітарної освіти в процесі підготовки майбутніх фахівців технічного профілю в ВНЗ / Ю.В. Халаджи // Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». — № 1 (13). — 2013.

С.Г. ВОЛКОВА,

викладач Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

НЕОЛОГІЗМИ ЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В СВІТІ НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСИКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розвиток словникового запасу та його поповнення — це один з основних індикаторів процесу еволюції мови та науки, а також її пристосування до нових реалій. Можливо стверджувати, що виникнення нової лексики супроводжує всі сторони, як соціального, так і культурного життя людства.

Раніше вважалося, що нова лексика лише псує та «забруднює» мову, тож досить довго мова зберігала свій сталий вигляд. Це продовжувалося до великих епохи відкриттів, десь приблизно до середини XIX століття.

На сьогоднішній день, у еру світової мережі, слід зазначити, що і нові терміни та поняття з'являються також миттєво. Поряд з новими винаходами та пристроями виникає нове програмне забезпечення, наприклад, нині ми не уявляємо свого життя без пошукового сервіса Google, чи таких пристроїв як смартфон. Загальне поширення вищезгаданих технологій супроводжується утворенням нових лексичних одиниць.

Як відомо, неологізмом (від грец. *neos* «новий» і *logos* «слово») новостворений термін, авторське слово або фраза, що перебуває в процесі входження в загальне використання і ще не включена до державної та загальноновживаної мови. Насправді, неологізм це досить абстрактне поняття, оскільки слова залишаються новими невеликий проміжок часу, і вони залежать від досліджуваного матеріалу та розвитку суспільства.

Існує декілька різних класифікацій неологізмів. Згідно Н. М. Шанського, їх розділяють на:

- лексичні, (*bokeh*, *drone*, *blogorrhea*, *facebookian*) які виражаються іншомовними запозиченнями або новими словами, які утворенні на базі існуючих мов;
- семантичні (*Supertinoes*, *defriend*, *chatroom*), які утворенні з конкретною стилістичною метою, а саме вони переназивають вже існуюче поняття [3].

Згідно В. Д. Бояркіної виділяють також авторські, індивідуально-стилістичні неологізми (*phubbing*, *chronocide games*) [1]. Вони можуть створюватися письменниками, поетами та журналістами задля додавання образності текстам.

З точки зору способу утворення, Н. І. Заботкіна ділить неологізми на фонологічні, запозичення семантичні та синтаксичні [2].

- Фонологічні неологізми утворюються з поєднань звуків, часто з звуконаслідувальних вигуків. Особливо цьому сприяє американський сленг, наприклад: *bazinga* від звука *zing*.

- Запозичення є також джерелом утворення нових слів, і незважаючи на те, що в даний час англійська мова перетворилася з мови-реципієнта в мову-

донор, її лексичний склад все ще продовжує розширюватися за рахунок запозичень з різних мов. Наприклад, *Bokeh* (з японської), *drone* (з німецької *drohne*), це комаха схожа на бджолу.

- Морфологічні, які створюються за зразками, що вже існують у мовній системі, та з наявних у мові морфем. Наприклад: *defriend*, *web master*.

Даний тип, в свою чергу, ділиться на наступні різновиди:

- афіксальні — це нові слова, які утворенні за допомогою рідних для мови префіксів або суфіксів, наприклад: *googlable*, *facebookian*.

- Словоскладання, як один з таких різновидів, також відіграє значну роль в утворенні неологізмів. Особливістю даного виду новоутворень є те, що вони складаються не основ слів, а з слова цілком. Найбільш загальноприйняті моделі словоскладання є наступними:

$N + N \rightarrow N$, наприклад: *Mac nazi*, *mouse potato*;

$Adj + N \rightarrow N$, наприклад: *cybercafe*, *digital detox*.

Ще одним з видів неологізмів виділяють конвертовані неологізми. Вони є нечисленними і становлять дуже малу кількість від загального числа новоутворень. Найпопулярнішими способами їх утворення є конверсія іменників в дієслова і конверсія дієслів в іменники: *to amazon*, *to version*, *to whitelist*.

Наступним типом неологізмів є така група, як скорочення. Їх розділяють на аббревіатури та акроніми, наприклад, *MMORPG*, *ОТР*.

Скорочення в англійській мові утворюються видаленням літер або злиттям двох слів у одне. У такому випадку одна чи декілька букв будуть видалені та замінені апострофом. Скорочення використовуються, як правило, при неформальному спілкуванні та письмі.

Підсумовуючи можна стверджувати, що неологізми є одним з способів збільшення словникового запасу мови та засобом, для утворення назв для нових реалій, а також індикатором постійного розвитку науки в світі. Вони з'являються в усіх сферах нашого життя, але найбільш широкого значення вони набули в ІТ сфері, оскільки дана сфера є найбільш швидко розвиваюча в світі сьогодні.

Література

1. Бояркина В. Д. О некоторых особенностях новой глагольной лексики // Новые слова и словари новых слов. — Л., 1983.
2. Заботкина Н. И. Новая лексика современного английского языка. М.: Высш.шк., 1989.
3. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка. — М., 1999.

В.В. ГАЗДАГ,

старший викладач кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II,
аспірант Будапештського університету імені Лоранда Етвеша

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА УГОРСЬКІ ГОВОРИ ЗАКАРПАТТЯ¹ **Російські та українські лексичні запозичення у сфері офіційного вживання**

Анотація. Російські та українські запозичення наявні в усіх сферах функціонування угорської мови на Закарпатті. У цілому, кількість цих запозичень, незалежно від сфер їх вживання, налічується в кілька сотень. Проте, слід зазначити також, що вживання цих запозичень з точки зору їх кількості у різних сферах використання можуть істотно відрізнятися. Однак, важливо також відзначити, що слова офіційної сфери вживання присутні і в щоденному мовленні угорців Закарпаття.

Ключові слова: угорські діалекти Закарпаття, східнослов'янські лексичні елементи, офіційне вживання.

Вступ

З політичних причин та через брак інституційного фону дослідження говорів на закордонних територіях, відповідно і закарпатських угорських говорів, розпочалися доволі пізно [2, с. 19–20]. Попри те, що за останні десятиліття місцевим та угорським мовознавцям вдалося досягнути значних результатів у цій галузі, на сьогодні в сфері використання варіантів мови та в галузі діалектології все ще є численні явища, про які мало знаємо.

Сюди можна віднести проведення картографічних досліджень, що стосуються використання запозичених слів. До цього часу такого роду дослідження ще не проводилися на Закарпатті. Кандидатська дисертація Іштвана Ковтюка 1974 року, що з'явилася у друці у 2007 році, — єдина наукова праця, яка монографічно намагається дослідити українські запозичені слова певної місцевості, а саме ужанської говірки угорської мови, однак подані у монографії словесні дані не були картографовані.

Мовна ситуація угорської меншини Закарпаття

На Закарпатті протягом багатьох віків перебувають у зв'язках різні говірки одного діалекту, діалекти однієї мови і різні мови (українська, угорська, російська, румунська, словацька, німецька та інші), тобто територія області є своєрідною лабораторією для вивчення інтерференції, бо в регіоні існують усі типи і види мовних контактів та білінгвізму [8, с. 207]. Основними типами двомовності є угорсько-російський, угорсько-український, українсько-угорський білінгвізм.

Українсько-угорські мовні контакти розвиваються з VIII–IX ст., коли угорські племена, перебуваючи на Північному Причорномор'ї, мали стосунки з полянами. Після здобуття нової батьківщини в Карпатській низовині угорські

племена вступають у безпосередні тривалі контакти зі слов'янами, що відобразилося у лексиці мов (діалектів) двох сусідніх народів [10, с. 688].

Але запозичення слів не може автоматично включатися в сприймаючий мову. Запозичення нерозривно пов'язане з активним впливом мови на те, що він запозичує із зовнішнього джерела, тобто з перетворенням, переробкою запозиченого слова, насамперед у фонетичному відношенні і додання йому його граматичного оформлення за законами граматики запозичить [9, с. 1–16].

Найбільшому впливові піддається мова при контактуванні із близькоспорідненою мовою. Коли ж мови характеризуються глибокими структурними та генеалогічними відмінностями, то можливість впливати одна на одну значно менша [5, с. 95].

Українська і угорська мови не є близькоспорідненими, але упродовж століть українські лексеми постійно потрапляли у мову закарпатських угорців, і навпаки, угорська мова мала вплив на закарпатські українські говори [11, с. 81].

Контактування говорів відбивається у лексиці, що стосується найрізноманітніших форм суспільного життя народів, їх матеріальної та духовної культури [11, с. 80–81].

Відповідно до ситуацій національних меншин угорці для ведення щоденної комунікації, окрім рідної, використовують й інші мови. Найчастіше вони вживають українську або ж російську мови [1, с. 14], елементи яких своєрідно вплинули на рідну — угорську мову, вплелися в її звукову систему, а окремі слова українського або ж російського походження увійшли в сферу комунікації угорською мовою так щільно, що вони вже незамітні для учасників мовлення. Ці слова інколи навіть витісняють з рідної (угорської мови) угорську лексику (детально див.: [3]).

Крім цього, українська мова є обов'язковим предметом вивчення в усіх навчальних закладах країни. Вона вивчається не тільки у школах з українською мовою навчання, але і в школах, де навчання здійснюється іншими мовами [4, 135]. Наявність в угорській мові східнослов'янських, перш за все українських запозичень, є загально визнаним фактом [7, с. 102], бо, як відомо, лексичні запозичення є одним із способів поповнення словникового складу будь-якої мови протягом усієї історії її існування [12, с. 72].

Запозичення, пов'язані зі сферою офіційного життя

Для офіційного найменування установ або організацій, професій, документів використовуємо запозичені слова. Наприклад, *rájkom* = районний комітет, *birzsa* = офіс по безробіттю, *ovir* = паспортний відділ, *szilsozvet* = сільська рада або *dohovor* = контракт, *paszport* = посвідчення особи або закордонний паспорт, *zajáva* = запит, *prava* = водійські права або *szekretár* = секретар, *kasszir* = касир, *ucsotcsik* = рос. учетчик (бухгалтер).

Запозичення, пов'язані з військовою справою

Переважає більшість угорського чоловічого населення Закарпаття по суті використовує державну мову (російську чи українську) під час військової служби. Це, звичайно ж, пов'язано з тим, що під час проходження військової служби офіційні контакти підтримують тільки державною мовою, і в переважній

більшості випадків чоловіки угорської національності військову службу проходять у казармах, в яких майже нема чоловіків, які розмовляли б угорською. З огляду на те, що угорське населення Закарпаття під час проходження військової служби використовує виключно українську мову, то назви військових звань чи інших понять, пов'язаних з військовою справою, вживаються виключно українською мовою. Якщо чоловік угорської національності хоче розповісти про спогади військової служби, то обов'язково використовуватиме такі слова як *szersánt* = сержант, *lityinant* = лейтенант, *csász* = рос. войсковая часть, *komangyirovka* = рос. командировка.

Запозичення, пов'язані із сферою освіти та лікувальною справою.

У сфері освіти особливо важливе значення має державна мова. Це, з одного боку, пов'язано з тим, що в школах з мовою навчання національних меншин в усіх класах вивчають українську мову та літературу, з іншого боку, у професійно-технічних та вищих навчальних закладах мова навчання здебільшого українська. Є професії, які можна здобути, засвоюючи їх виключно державною мовою. Завдяки цьому в мовленні угорців закріплюються запозичені слова, наприклад *zacsotka* = рос. зачетная книжка, *ucsiliscse* = училище, *sztipendium* або скорочено *sztipi* = стипендія, *praktika* = практика та ін.

Подібне явище простежується і в сфері лікувальної справи. Навчання майбутніх лікарів та медичних сестер проводиться державною мовою, серед медперсоналу є й такі, які працюють серед угорськомовного населення не володіючи угорською мовою. Наведемо для прикладу кілька запозичених слів: *apteczka* = рос. аптечка (аптечка первой помощи), *gripp* = рос. грипп, *invalid* = інвалід, *szesztra* = медична сестра та ін.

Запозичення, пов'язані з фінансовою справою.

При аналізі грошових одиниць, часто постає питання: це запозичення чи екзотизми. Ми вважаємо назви грошових одиниць у мовленні закарпатських угорців запозиченнями, які використовують у повсякденному спілкуванні, наприклад, *grivnya/hrivnya* = гривня (офіційна валюта України), *rubel* = рос. рубль (національна валюта колишнього Радянського Союзу та сучасної Росії), *kopijka/kopek* = розмінна монета колишнього Радянського Союзу, сучасної України та Росії.

Література

1. Csernicskó István – Márku Anita szerk., 2007: „*Hiába repülsz te akárhová...*” Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához PoliPrint, Ungvár.
2. Csernicskó István 1998: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely
3. Csernicskó István szerk., 2010: *Nyelvek, emberek, helyzetek*. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint Kft. Ungvár.
4. Анафієва Е. 2010: Проблеми двомовності і багатомовності в умовах нової мовної ситуації // *Наукові записки, серія: філологічні науки*. Збірник наукових праць; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка; Випуск 89 (2) 135–139.

5. Барань Єлизавета — Черничко Степан, 2009: Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II // *Acta Beregsasiensis* a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve 2009. VIII. évfolyam, 1. kötet 91–112
6. Барань Єлизавета, 2009: Лексичні гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття // *Українська мова* 2009, №2. 56–69
7. Ковач Оксана, 2009: Українські запозичення в угорській мові та проблеми їх виявлення // *Studia Russica* XXIII (Budapest), 101–109.
8. Ладченко М. М., 1992: Особливості просодії українського речення у реалізації закарпатських українців. In. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні* Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 травня 1992 року) Ужгород.
9. Лизанец П. М., 1987: Украинско–венгерские межязыковые (междиалектные) связи // *Hungarian Studies*, a Journal of the International Association of Hungarian Studies 3/1–2, Akadémiai Kiadó, Budapest.
10. Лизанец П. М., 2000: Українсько-угорські мовні контакти // *Українська мова. Енциклопедія* Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, Київ.
11. Путрашик Василь, 2008: Іншомовні запозичення в лексиці гірського рельєфу українських говорів Карпат // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Філологія. Випуск 18. 2008. 81–84.
12. Смирнова Л. Д., 2010: До проблеми запозичених та іншомовних слів // *Наукові праці*. Том 119. Випуск 106. 72–76.

УДК 81'25

С.В. ГОРДІЄНКО,

студент факультету лінгвістики Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

С.В. ФЕДОРЕНКО,

науковий керівник, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,
практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБІВ ОБРАЗНОСТІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

Анотація. У статті подано теоретичний аналіз проблеми перекладу засобів образності в сучасних англomовних науково-технічних текстах у прагматичному аспекті.

Ключові слова: категорія образності, прагматика, науково-технічна література, переклад, мова, когнітивний рівень, семантичний рівень, адресат.

Постановка проблеми. Спостерігається зростання значення перекладу науково-технічної літератури як способу обміну і розповсюдження інформації у світовому суспільстві. Головна вимога для перекладу — це адекватність, тобто точна передача форми і змісту оригіналу рівноцінними засобами. Адекватний переклад викликає у іншомовного одержувача реакцію, відповідну комунікативній установці відправника.

Основна задача науково-технічного перекладу полягає у максимально зрозумілому і точному донесенні до читача наданої інформації. Це досягається логічно обґрунтованим викладенням фактичного матеріалу, без експліцитно вираженої емоційності. Стиль науково-технічної літератури можна визначити як формально-логічний.

Особливе місце в науково-технічній літературі займають тексти, які орієнтовані не стільки на носіїв конкретної мови, скільки на представників деякої професійної групи з певними екстралінгвістичними знаннями.

Стан дослідження. Дослідженням засобів образності займалися такі вітчизняні та зарубіжні мовознавці, як В. Перебийніс, В. Арнольд, А. Коваль, Г. Дядюра, В. Карабан, Т. Казакова, Л. Алексеева, Н. Арутюнова Р. Гаскел, А. Швейцер, Дж. Лакофф, М. Блек, Н. Гудмен та ін. Питання перекладу засобів образності в англомовних науково-технічних текстах, які, на перший погляд, позбавлені емоційно-оцінного забарвлення потребує більш глибокого аналізу.

Мета статті полягає в узагальненні й систематизації наукової літератури з проблеми дослідження перекладу англомовних образних конструкцій у науково-технічних текстах.

Виклад основного матеріалу. Більшість лінгвістів вважають, що головною задачею перекладача є прагнення відтворити функцію стилістичного прийому, а не сам прийом. Стилістичні прийоми сприяють розкриттю авторського світосприйняття, виявляючи суб'єктивно-оцінчне відношення автора до об'єктивної дійсності. Важливість вивчення перекладу стилістичних прийомів зумовлена необхідністю адекватної передачі образної інформації твору, відтворення стилістичного ефекту оригіналу при перекладі.

Проблема стилістики перекладу тісно пов'язана із проблемою еквівалентності та адекватності. Очевидно, що якщо знехтувати стилем тексту оригіналу і не передати при перекладі стилістичні засоби оригіналу, необхідний рівень еквівалентності не буде досягнутий. Повна адекватність перекладу також має на увазі врахування стилістичних особливостей оригіналу. Це означає, що при перекладі необхідно знайти заміну стилістичним засобам оригіналу.

З огляду на той факт, що переклад є процесом трансформації змісту мовного фрагменту (речення, абзацу, тексту) однієї мови в іншу, то головною вимогою до перекладу є адекватність, тобто точна передача форми та змісту оригіналу рівноцінними засобами. Адекватний переклад викликає у іншомовного отримувача реакцію, яка відповідає комунікативній установці відправника [1].

При перекладі крім денотативного та конотативного компонентів змісту необхідно також враховувати прагматичний компонент. У науковий вжиток термін "прагматика" ввів американський дослідник Ч. Морріс. "Так як інтерпретаторами більшості (а можливо і всіх) знаків є живі організми, то достатньою характеристикою прагматики було б свідчення того, що вона має справу з усіма психологічними, біологічними та соціологічними явищами, які спостерігаються при функціонуванні знаків" [2].

Щодо прагматики перекладу, то мовознавець В. Комісаров вважає, що будь-який текст є комунікативним, містить певне повідомлення, що передається

від джерела до рецептора. Інформація, яку отримує рецептор, може впливати на його почуття, викликати певну емоційну реакцію, спонукати до дій. Здатність тексту створювати подібний комунікативний ефект, викликати у рецептора прагматичне ставлення до повідомлюваного, називається прагматичним аспектом або прагматичним потенціалом (прагматикою) тексту [3].

Існує також поняття “прагматичні фактори перекладу”, яке охоплює факти як мовного, так і позамовного порядку. Найчастіше до прагматичних факторів перекладу відносять жанрово-стилістичні особливості текстів мови оригіналу та мови перекладу, їхню неоднакову прагматичну цінність, функціональну роль словесного знака в тому чи іншому повідомленні, прагматичне завдання самого перекладача. До цих факторів також зараховують національно-культурну специфіку отримувачів оригіналу та перекладу, фонові знання учасників комунікації, їхні соціально-психологічні характеристики. Вчений А. Швейцер зазначав, що сутність прагматичних факторів “полягає в тому, що вихідний та кінцевий тексти зазвичай адресовані різним одержувачам” [4].

Прагматичні фактори — це ряд умов, які потребують використання трансформацій у перекладі для досягнення рівноцінного комунікативного ефекту як для одержувача оригіналу, так і для рецептора перекладу.

Виходячи з визначення, що адекватний переклад — це переклад, який викликає в іншомовного одержувача реакцію, яка співпадає з комунікативною установкою, тобто з метою висловлювання відправника, перекладач повинен виконати прагматичну адаптацію тексту оригіналу [5]. За А. Швейцером, прагматична адаптація — це перетворення вихідного висловлювання із врахуванням передачі його прагматичного значення, тобто специфічного сприйняття інформації, що міститься в мовленнєвому висловлюванні, зі сторони різних одержувачів [4].

Перед застосуванням тих чи інших трансформацій перекладач використовує прагматичний аналіз, який дозволяє визначити, яка інформація може бути вилучена або видозмінена при перекладі. Так як Рецептор оригінального тексту і Рецептор перекладу мають, як правило, відмінний мовний досвід, різну етнічну ментальність та різні фонові знання, досягнення комунікативної мети в перекладі вимагає прагматичної адаптації з врахуванням особливостей мови, ментальності і фонових знань Рецептора перекладу.

Загальна особливість використання образних засобів у науковому стилі являється прагматичним характером образності. Це пояснюється комунікативним призначенням стилю — забезпечувати оптимальне спілкування науковців у сфері, для якої прагматизм із його похідними якостями (об’єктивністю, строгістю, послідовністю, однозначністю) є основною рисою [6].

Проблематика передачі образних засобів в перекладі зумовлена своєрідністю і специфікою образної системи кожної мови, яка складається під значним впливом історії, культури, соціального буття народу. Вимоги адекватності перекладу, як відомо, передбачають точну передачу змістовної сторони оригіналу при збереженні його експресивно-стилістичних особливостей [7]. Тому загальна установка на ступінь обов’язковості збереження образних засобів у перекладі

буде в першу чергу залежати від характеру всього перекладеного тексту, від його належності до того чи іншого функціонального стилю.

Існує декілька основних підходів до вивчення прагматики метафор, що не означає, що прагматична проблематика не розглядається з інших методологічних позицій.

Аналіз метафор дозволяє реконструювати концептуальні структури у свідомості адресанта комунікації або виявити його інтенції, але для того щоб визначити ступінь ефективності використання метафор, з'ясувати чи реалізується справді закладений у метафорах прагматичний потенціал, необхідно звернутися безпосередньо до вивчення свідомості адресата [8].

Сутність лінгвокультурологічного підходу до аналізу метафори можна виразити словами Дж. Лакоффа і М. Джонсона про те, що “найбільш фундаментальні культурні цінності узгоджені з метафоричної структурою основних понять даної культури” [9]. Очевидно, що переконуючий ефект метафори пов'язаний з актуалізацією окремих сегментів концептуальних структур у свідомості адресата комунікації, а самі ці структури формуються в процесі формування мовної особистості в семіотичному просторі певної культури.

Прагматичний аспект такої поліфункціональної єдності, як метафора, здійснюється на семантичному та когнітивному рівнях. На семантичному рівні передача образності метафори (реалізація прагматичної функції) створюється за рахунок поєднання ознак компонента-означника і компонента-означуваного, образу і теми. Тобто сила прагматичного ефекту метафори варіює залежно від новизни такого поєднання. На когнітивному рівні прагматичний аспект метафори простежується у відношенні мовця, який створив образність, до об'єктивно існуючого компоненту-означуваного, в його інтенції приписувати темі певні ознаки для створення образу, в його цілях пізнати нове через порівняння з вже відомим [10].

Що стосується ролі прагматичного аспекту у перекладі фразеологічних одиниць, то кожна фразеологічна одиниця містить в собі повідомлення, яке передається адресату, і повинна бути зрозумілою для нього. Сприймаючи отриману інформацію через фразеологічні одиниці адресат тим самим виступає в певні особисті стосунки з адресантом. Здатність ідіом утворювати комунікативний ефект, викликати у адресата певне ставлення до повідомлення, здійснювати прагматичний вплив на одержувача інформації називається прагматичним аспектом або прагматичним потенціалом [11].

Встановлення необхідного прагматичного відношення адресата перекладу, якому передається повідомлення, залежить від вибору перекладачем певних мовних засобів при створенні тексту перекладу [12].

Прагматичні проблеми безпосередньо пов'язані з жанровими особливостями оригіналу і типом адресатів, для яких він призначається. Значно рідше ніж для художнього тексту виникає необхідність прагматичної перебудови ідіом в перекладі науково-технічних матеріалів, розрахованих на фахівців, які мають однаковий рівень знань і володіють приблизно однаковою кількістю фонові інформації. Такі повідомлення добре розуміються вченими, які розмовляють на

різних мовах, і пояснення доводиться давати лише по відношенню до назв фірм, національних одиниць виміру, специфічних номенклатурних найменувань [13].

Категорію образності можна віднести до числа найбільш прагматичних явищ мови, так як властиві їй експресивно-оцінні характеристики виявляють ставлення автора до предмета мовлення і впливають на одержувача повідомлення.

Висновки. Таким чином, адекватна передача засобів образності в науково-технічній літературі є досить складним завданням, яке вимагає уважного ставлення зі сторони перекладача. Переклад можна здійснювати зі збереженням образності, за допомогою знаходження еквівалентного або аналогічного поняття в мові перекладу або заміною однієї образної конструкції іншою з використанням перекладацьких трансформацій. Хоча для перекладу англомовних науково-технічних текстів характерним є використання описового перекладу без збереження образності.

Керуючись матеріалом, поданим вище, можна прийти до висновку, що переклад образних конструкцій саме в науково-технічних текстах відноситься до вузькоспеціалізованих перекладацьких питань. Не існує єдиного та універсального способу відтворення засобів образності під час перекладу, хоча можливо знайти загальні правила реалізації на практиці для вирішення даного питання.

Література

1. Пільгуй Н. М. Прагматика наукових текстів агротехнічного дискурсу / Н. М. Пільгуй // Вісник ХНУ. — № 928. — Харків, 2010. — С. 117–121.
2. Моррис Ч. У. Основания теории знаков. Семиотика / Ч. У. Моррис. — М. 1983. — 336 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. — М.: Высш. шк., 1990 — 253 с.
4. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. — М. : Наука, 1988. — 364 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. — Вінниця: Нова книга, 2000. — 448 с.
6. Олійник А. Д. Прагматичні характеристики науково-технічного тексту як наративного дискурсу [Електронний ресурс] / А. Д. Олійник, О. О. Олійник. — 2010. — Режим доступу: http://archiv.nbuv.gov.ua/portal/soc_dum/nvnau_tpf/2010_150/10oad.pdf.
7. Назаренко Ю.І. Використання трансформацій для досягнення адекватності перекладу (на матеріалі повісті «Сніданок у Тіффані» Т.Капоте) [Електронний ресурс] / Ю. І. Назаренко. — Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7._DN_2007/Philologia/20721.doc.htm.
8. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М.: Яз. рус. культуры, 1998. — 896 с.
9. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / G. Lakoff. — Cambridge: Cambridge University Press, 1993. — P. 48-61.
10. Петров В. В. Понимание метафор: на пути к общей модели / В. В. Петров // Метафора в языке и тексте. — М., 1988. — С. 165 — 169.
11. Шаховский В. И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантической категории лингвостилистики / В. И. Шаховский. — Рязань, 1975. — 105 с.
12. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учебное пособие В. Н. Комиссаров. — М.: Высш. шк., 2002. — 424с.
13. Алехина А. И. Идиоматика современного английского языка / А. И. Алехина. — Минск: Высш. шк., 1982. — 279 с.

Д.І. ЛЕОЩЕНКО,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

ПОСТМОДЕРНІЗМ У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ: НАПРЯМ ЧИ СИТУАЦІЯ?

Феномен постмодерну як багатовимірне та неоднозначне культурне явище набув у др. пол. ХХ ст. популярності, тобто не тільки розповсюдженості, але й, до певної міри, визнання. Це дає підстави вважати його таким, що заслуговує на увагу як фактор, який справляє певний вплив на розвиток культури і, зокрема, є не другорядним у визначенні тенденцій можливого розвитку у тому числі й науки. У той же час неоднозначність та суперечливість зазначеного феномену автоматично зумовлює проблематичність визнання та прийняття цих тенденцій.

Спроби застосування постмодерністського підходу до філософії актуалізувалися наприкінці 60-х рр. ХХ ст. і були пов'язані з критичною рефлексією соціокультурних та філософських контекстів сучасної цивілізації. «Серйозність» цих спроб зумовлюється принциповою відмовою від серйозності щодо всіх традиційних культурних цінностей. Зокрема, іронія чи скептицизм постмодернізму щодо всього класичного та авторитетного досягають ступеня нігілізму по відношенню до всього раціонального.

Найбільш яскраво це ілюструється відношенням до «метанарративів» як універсальних систем, спрямованих на створення єдиного типу опису. Безумовно їх не можна розуміти буквально як «метаповідання», тобто «великі (за обсягом) розповіді (літературні оповідання)». Цим терміном представники постмодернізму позначають ті «пояснювальні системи», які у певний спосіб організовують суспільство і теоретично виправдовують таку організацію. У більш широкому розумінні, «метанарративи» узагальнюють, теоретично оформлюють і, таким чином, легітимують світоглядні уявлення. Саме недовіру щодо «метадискурсів» один із найвідоміших авторитетів постмодернізму, Ж.-Ф. Ліотар, вважав його основним змістом [1, с. 10].

Претендуючи на зміну класичної філософської парадигми, основою якої є раціоналізм, постмодернізм основними принципами проголошує антилогізм [2, с. 104] та антисистематичність [3, с. 315–316], що практично означає відмову від теоретичного осягання реальності. Але тоді справедливо виникає питання «Чи може постмодернізм претендувати на якесь відношення до філософії?».

Нагадаємо, що філософія зазвичай визначається як світорозуміння, тобто теоретично оформлений світогляд. І як такий він будується на логічно оформлених формах відображення (понять, суджень, умовиводів, принципів та ін.) та має певний ступінь логічної доведеності. Якщо ж і наголошується на певній подібності філософії та науки, то це якраз і означає, що філософське і наукове знання мають системну організованість, теоретичну оформленість та логічну обґрунтованість.

Постмодернізм же з його еклектичною довільністю, проголошуючи відносність усього, крім самої відносності [4, с. 78], релятивізує, по суті, теорію, переходячи на позиції агностицизму.

Ще один виразник основ філософії постмодерну, Жан Бодрійяр, вважав постмодерний світ світом симулякрів, де ми не можемо відрізнити реальне від фіктивного. Симулякри нічого, крім самих себе, не представляють, оскільки образ «...взагалі не має стосунку до якої б то ні було реальності, будучи своїм власним симулякром в чистому вигляді» [5, с. 3].

Постмодернізм принципово не претендує на створення філософської універсальної теорії, оскільки, як абсолютно справедливо, на нашу думку, стверджує «...постмодернізм у філософії виник якраз із радикального сумніву у можливості самої філософії як деякої світоглядно-теоретичної і жанрової єдності» [3, с. 315]. Тому цілком доречною вважаємо думку зазначеного автора про те, що говорити можна не про «філософію постмодерну», а про «ситуацію постмодерну», тобто — про певний тимчасовий стан сучасної філософії, що до недавнього часу характеризувався певною невизначеністю як результат своєрідної реакції на радикалізацію та абсолютизацію принципів модернізму в теорії та соціальній практиці.

В авторитетному ж Філософському енциклопедичному словнику взагалі стверджується, що «зрештою, певна некоректність поняття “філософський постмодерн була визнана самим Ліотаром у працях кінця 80-х рр. ХХ ст.» [6, с. 502].

Література

1. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Пер., с фр. Н. А. Шматко. М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1998. — 160 с. URL: http://rebels-library.org/files/liotar_sostajanie_postmoderna.pdf (дата звернення: 25.10.2017)
2. Петрушенко В. Л. Філософія. Навчальний посібник. Львів: «Магнолія плюс», 2006. 243 с.
3. Подольська Є. А. Філософія. Підручник. К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. — 704 с.
4. Мартинов А. Ю. Історична Соціологія (циклічна парадигма). Монографія / Національний університет внутрішніх справ, Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. К.: УІАД «Рада», 2004. — 288 с.
5. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция. М.: ООО Издательский дом «ПОСТУМ», 2014. URL: <https://profilib.com/chtenie/117030/zhan-bodriyyar-simulyakry-i-simulyatsiya.php> (дата звернення: 25.10.2017)
6. Соболев О. Постмодернізм. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. — С. 502.

М.І. МИКЛУШ,

студентка факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

С.В. ФЕДОРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,
практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті висвітлено особливості перекладу юридичних термінів англійської мови, як елементів юридичного дискурсу. При цьому такий аналіз проведено у лінгвокультурному розрізі. В дослідженні виділено основні проблемні аспекти, які виникають при такому перекладі. Зокрема, встановлено, що при здійсненні юридичного перекладу важливу роль відіграють мовні компетенції перекладача, для якого важливим фактором вбачається володіння відповідною правовою лексикою як рідною мовою, так і мовою перекладу. Встановлено, що юридичний переклад тісно пов'язаний з культурними чинниками, які впливають на формування правової лексики.

Ключові слова: юридичний термін, юридичний дискурс, лінгвокультурний аспект перекладу, юридичний переклад, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації обмін інформацією стає одним із важливих процесів сучасного суспільства. При цьому, на нашу думку, особливо актуальним вбачається вивчення та дослідження питання перекладу юридичних документів, що, відповідно, зумовлює необхідність перекладу юридичної термінології, оскільки, виходячи на міжнародний ринок, відповідні суб'єкти потребують якісного перекладу документації, що включає спеціальну лексику. В даному випадку, при здійсненні такого виду перекладу, важливу роль відіграють як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники, які, зокрема, зумовлені культурними детермінантами. Тобто, для здійснення адекватного та максимально наближеного до оригіналу перекладу, перекладачу варто володіти знаннями у сфері права та культурними особливостями, які у ній склались.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема, що розглядається у цьому дослідженні, також цікавила відомих науковців, серед яких: А. Бушев, Н. Артикуц, В. Комісаров, В. Лейчик, Я. Рецкер, Т. Канделакі, В. Карабан, С. Власенко, Е. Скороходько, Д. Щерба та інші.

Проте, на нашу думку, залишилися питання, які вимагають більшої уваги та конкретизації, які будуть розглянуті у цій статті.

Мета статті полягає в лінгвістичному аналізі перекладу термінологічних одиниць у сфері права у розрізі лінгвокультурних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом надзвичайно актуальними стали дослідження мови в розрізі її взаємодії з культурою. «Розвиток

лінгвокультурологічного напрямку обумовлюється прагненням до осмислення феномена культури як специфічної форми існування людини і суспільства у світі» [1, с. 169].

Саме переклад є посередником у процесі осягнення і розуміння різних культур, у здійсненні контактів та спілкуванні між ними. «Розгляд факторів перекладу будь-якого тексту в умовах міжкультурної комунікації будується з урахуванням основних особливостей мовної культури, типу і механізму соціального кодування рідної (української) та іноземної (англійської) мов» [1, с. 176]. Такий підхід дозволяє виявити нову точку зору на вирішення практичних завдань, пов'язаних з проблемами перекладу зокрема юридичного тексту та, відповідно, юридичної термінології. Чільну роль у цьому зв'язку відіграє не лише володіння спеціальними знаннями правових норм, юридичної термінології, судово-процесуальних систем, але й особистісні якості перекладача, оскільки переклад будь-якого тексту припускає взаємодію суверенних національних мов, і, відповідно, культурних концептів. «Для досягнення адекватного перекладу необхідно володіти специфікою образів і пов'язаних з ними програм діяльності тих типів культур, між якими ведеться комунікація» [1, с. 179].

Дослідницьким шляхом доведено, що ті або інші фрагменти дійсності, зв'язки і відносини знаходять відображення в мові як суспільному явищі. Прикладом цього може бути судова мова, яка є ідентифікуючим фактором між національними культурами. Так, у США судово-юридична тематика є основною складовою частиною масової культури цієї країни.

Американський громадянин на підсвідомому рівні вірить у «справедливість і стабільність» своєї правоохоронної системи. Нам же, для досягнення максимально наближеного й адекватного сприйняття чужої лінгвокультурної спільності, необхідно стати учасником комунікативного процесу, за допомогою текстів-перекладів відповідної юридичної (правової) тематики. Саме переклад є однією з форм взаємодії культур, вона дає представлення про чужу культуру.

На думку чеських лінгвістів В. Матезіуса і В. Прохазкі, переклад — це не тільки заміна мови, але і функціональна заміна елементів культури. Така заміна не може бути повною, оскільки вимога “переклад повинен читатися як оригінал” навряд чи здійснима, так як вона має на увазі повну адаптацію тексту до норм іншої культури [1, с. 183].

Саме поняття взаємодії культур має на увазі наявність загальних / конкретних елементів і розбіжностей / збігів, що дозволяє відрізнити одну лінгвокультурну спільноту від іншої. Будь-який перекладач, працюючи з юридичним текстом, повинен враховувати вимоги узусу — мовні звички носіїв мови перекладу, не порушуючи звичне сприйняття правового документа. Розбіжності лінгво-етнічного характеру між носіями іноземної мови і мови перекладу можуть носити як культурно-історичний, так і актуально подієвий характер.

Юридичний переклад — це переклад текстів, що відносяться до правової сфери і використовуються для документообігу між людьми різних мовних груп. Юридичний переклад має свої особливості, тому є об'єктом вивчення спеціальної дисципліни — правової лінгвістики. Серед спеціалізованих перекладів юридичний

текст є найбільш складним, оскільки на нього накладає відбиток не тільки специфіка мови тієї чи іншої країни, а й специфіка правової системи даної держави, а також загальні соціокультурні особливості даного народу-носія мови, з якої робиться переклад.

Юридичний переклад висуває підвищені вимоги не тільки до професійної, а й до загальної культури перекладача, вимагає глибоких знань в галузі правознавства. Одна зі складностей полягає в неможливості в деяких випадках знайти точний, адекватний переклад з однієї мови на іншу, оскільки юридична термінологія відображає особливості правової системи країни. Ще одна особливість пов'язана з наявністю специфічної мови і стилю, виробленого юристами всередині національної системи права, який важко зрозуміти не тільки іноземцю, але й пересічному носію мови, який не є фахівцем у галузі юриспруденції. Це ускладнює роботу перекладача, створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа.

Під час перекладу юридичного тексту досягнення адекватності можливе лише тоді, коли сам перекладач володіє «юридичною грамотністю», причому як іноземною, так і рідною мовою. Знання основ законодавства і особливо відповідної правової термінології повинні бути *on the tip of his tongue*.

Проілюструємо сказане на прикладі юридичного дискурсу, який являє собою все різноманіття судово-процесуальної системи держави [2, с. 59].

При виконанні перекладу правових документів особлива увага повинна приділятися лексичній безеквівалентності, оскільки у всіх мовах існують слова і стійкі словосполучення, що не мають більш-менш повних відповідностей у вигляді лексичних одиниць іноземної мови. Перекладачеві дуже корисно мати уявлення про такого роду явища.

Наприклад, більшості україномовних не відомі такі явища, як *primaries* — попередні вибори, що визначають кандидатів в президенти від двох політичних партій в США; *venire* — категорія осіб, які можуть виконувати функції присяжних; *voir dire* — допит присяжних для виявлення їх можливої упередженості; *Solicitor* — повірений, солісітор (веде справи клієнтів, готує справи для адвокатів).

Також варто розглянути переклад термінологічних словосполучень-фразеологізмів, що містять явно виражений культурологічний компонент значення. «Для створення еквівалентного перекладу перекладач просто повинен знати ці одиниці, оскільки значення таких словосполучень повністю переосмислено і тому не умотивовано» [3, с. 49]. Так, *Miranda rule / warning*, перекладається як «право людини не давати свідчення за відсутності адвоката», воно широко використовується в юридичних текстах. Для більшості американців це словосполучення сприймається як єдине ціле, і вже навряд чи багато хто пам'ятає про судовий прецедент 1966 р., коли Верховний суд штату Арізона визнав недійсними зізнання обвинуваченого на ім'я Міранда, отримане від нього поліцейськими за відсутності адвоката. З тих пір в практиці американського правосуддя «правило Міранди» діє повсюдно і не асоціюється з конкретним судовим процесом.

Цікавими для перекладу являються фразеоматичні вирази, не зафіксовані в сучасних англійських словниках, — *three strikes law, three strikes justice, three strikes offender*. Їхні українські переклади - закони трьох ударів, правосуддя трьох ударів, правопорушник, засуджений за законом трьох ударів, є буквральними і вимагають від перекладача «культурологічного коментаря» [3, с. 46]. Ці словосполучення є метафорично переосмисленими одиницями і співвідносяться з правилами гри в бейсбол, згідно з якими, гравець, який отримує три штрафні удари, вибуває з гри («*Three strikes — and you are out*»). За американським законодавством, розробленим і прийнятим у ряді штатів в кінці 80-х років XX століття та чинному досі, людина, яка має дві попередні судимості і порушує закон втретє, отримує надзвичайно суворе покарання, аж до смертної кари або довічного ув'язнення, як правило, невідповідне тяжкості правопорушення.

Деякі труднощі представляє переклад словосполучень, що мають різний зміст у британському та американському варіантах англійської мови. «Такі випадки не такі численні в юридичних текстах, однак некоректний переклад найчастіше істотно спотворює сенс оригінального тексту» [3, с. 69]. Так, і в британському, і в американському варіантах є словосполучення *Attorney General*, проте при його перекладі слід враховувати, який варіант англійської мови використовується в конкретному випадку. У США посади Генерального прокурора та Міністра юстиції поєднуються однією особою, у той час як у Великобританії ці посади займають різні чиновники. Аналогічна справа і з перекладом словосполучення *Solicitor General* — заступник Генерального прокурора / заступник міністра юстиції.

Існують словосполучення, що позначають реалії, які не існують в практиці української судово-правової системи і тому потрібно компенсувати об'єктивну неточність перекладу культурологічним коментарем: наприклад, *limited divorce, indeterminate sentence, Department of the Interior, Index crimes, Crime index, sensibility training, verbal judo*.

Так, *limited divorce* — це роздільне проживання подружжя за рішенням суду, *indeterminate sentence* — це вирок суду з невизначеним терміном тюремного ув'язнення, коли реальний термін перебування у в'язниці визначається тюремною адміністрацією або спеціальною комісією, що приймають до уваги поведінку ув'язненого, стан його здоров'я та інші обставини. *Department of the Interior*, перекладається як Департамент (Міністерство) внутрішніх справ, обов'язково передбачає уточнення, тому що в США і в Україні — це органи, наділені різними повноваженнями: у США Департамент внутрішніх справ відповідає за стан доріг, охорону навколишнього середовища, дотримання екологічних законів і тому не є силовим правоохоронним відомством. *Crime Index* — це список з 8 найбільш тяжких злочинів, серед яких 4 типи злочинів проти особистості (*murder, sexual assault, robbery, aggravated assault*) і 4 — проти власності (*burglary, larceny, cartheft, arson*). Відповідно, *Index crimes* — це перераховані вище типи злочинів. Розуміння і, отже, уявлення еквівалентного перекладу таких словосполучень, як *sensibility training* або *verbal judo* вимагають від перекладача не просто лінгвістичної компетенції, але й проникнення в сферу професійної культури поліції. Так, *sensibility training* — це курс навчання спілкуванню поліцейського з різними

групами людей в кризових ситуаціях (ведення переговорів з терористами; опитування потерпілих, які перебувають у стані психологічної травми, і т.д.). *Verbal judo*, часто перекладається як «словесне дзюдо», вимагає уточнення, оскільки це методика застосування певних мовних засобів з метою досягнення поліцейським результатів у спілкуванні з людьми.

Безумовний інтерес представляють термінологічні словосполучення, які позначають реалії, невластиві україномовній юридичній практиці, але представляють певний інтерес для фахівців і тому активно дискутуються в професійному середовищі юристів. Прикладом таких словосполучень є *plea / charge bargaining*, *plea bargain*, які переводяться на українську мову як «судовий торг». Однак такий переклад вимагає перекладацького коментаря, який повинен пояснити, що це свого роду досудовий процес переговорів між суддею, адвокатами обвинуваченого і потерпілого про те, що у разі визнання своєї вини у вчиненні злочину обвинувачений може розраховувати на більш м'який вирок суду або взагалі уникнути судового переслідування. Практика судового торгу широко поширена в американському правосудді, вона має як своїх прихильників, так і супротивників. Часто при перекладі цього словосполучення перекладачі дають неповний варіант — «мирова угода», що істотно звужує суть американської правової реалії.

Висновки і перспективи дослідження. На прикладі юридичного перекладу можна абсолютно точно стверджувати, що для створення мовою перекладу тексту, комунікативно рівноцінного іншомовному оригіналові, потрібне знання соціально-культурних і політичних особливостей країни походження тексту. Без повного розуміння перекладачем сенсу документа, можливо допустити невідповідність у перекладі юридичних документів. Необхідно пам'ятати, що текст юридичного перекладу буде використовуватися в рамках іншої правової системи, а, значить, використовувати характерні для неї юридичні формулювання. Тобто, вбачається важливим подальше вивчення лінгвокультурних чинників у процесі перекладу. Зокрема, значний інтерес для подальшого дослідження, на нашу думку, становлять терміни, які мають різне значення у британському та американському варіантах англійської мови, а також термінологічні словосполучення, які позначають реалії, невластиві україномовній юридичній практиці.

Література

1. Швейцер А. Д. Перевод в контексте культурной традиции / А.Д. Швейцер // Литературный язык и культурная традиция / Отв. ред. Н. Н. Семенюк, В. Я. Порхоновский; Российская Академия Наук: Институт языкознания. — М.: Стелла, 1994. — С. 169—185.
2. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации / В. Б. Кашкин. — Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. — 175 с.
3. Алимов В. В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык / В. В. Алимов. — М. : КомКнига, 2005. — 160 с.

М.І. МИКЛУШ,

студентка факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

С.В. ФЕДОРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,
практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті висвітлено особливості перекладу юридичних термінів англійської мови. Визначено поняття «термін», «юридичний термін», «дискурс», «юридичний дискурс» як базових елементів досліджуваної проблеми. Розглянуто основні, на думку авторів, особливості перекладу юридичної термінології, в тому числі, у лінгвокультурному аспекті.

Ключові слова: термін, юридичний термін, юридичний дискурс, лінгвокультурний аспект перекладу, юридичний переклад.

Постановка проблеми. Враховуючи інтенсифікацію міжнародного співробітництва в різних сферах, а також інтеграцію культурних і національно-правових систем, особливо актуальним вбачається вивчення та дослідження питання перекладу юридичних документів, що, відповідно, зумовлює необхідність перекладу юридичної термінології. Виходячи на міжнародний ринок, відповідні суб'єкти потребують якісного перекладу документації, що включає спеціальну лексику. При цьому юридичний переклад вважається одним із найскладніших видів перекладу, оскільки, насамперед, пов'язаний з великою відповідальністю: найменша неточність або помилка в перекладі може зумовити негативні наслідки (в тому числі, - майнового характеру), тому такий переклад вимагає особливих знань. Юридичні тексти повинні повідомляти реципієнту точну, об'єктивну і достовірну інформацію. Таким чином, перекладачеві необхідно забезпечити максимальну смислову і структурну близькість оригіналу та перекладу.

Тому перекладу термінології, зокрема юридичної, приділяється чимало уваги, бо в термінах відбиваються розбіжності суспільно-політичних систем та систем права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема, що розглядається у статті, цікавила відомих науковців, серед яких: А. Бушев, Н. Артикуц, В. Комісаров, В. Лейчик, Я. Рецкер, Т. Канделакі, В. Карaban, С. Власенко, Е. Скороходько, Д. Щерба та інші.

Незважаючи на відносно тривале існування термінознавства, на сьогоднішній день у сучасній лінгвістиці не існує єдиного та однозначного визначення поняття «термін». У більшості сучасних досліджень є два підходи до визначення терміна: структурно-субстанційний та функціональний. Прихильники

першого підходу (Д. Лотте [1], Т. Канделакі [2]) розглядають термін як особливе слово, що протиставляється за своєю семантичною і граматичною структурою загальноновживаному. В свою чергу, прихильники функціонального підходу (Е. Скороходько [3] та В. Лейчик [4]) вважають, що термін — це функція, тип уживання лексичної одиниці, а не особливий тип лексичної одиниці.

На нашу думку, вказані два підходи у симбіозі визначають сутність досліджуваного поняття.

При розгляді проблематики визначення поняття «термін» потрібно звернути увагу на те, що вчені наголошують на тому, що термін являє собою елемент певної терміносистеми та є її невід'ємним елементом або, інакше кажучи, може існувати лише як елемент цієї терміносистеми [5; 6].

Тобто, термін є вторинним елементом стосовно первинного елемента — терміносистеми. Зазначена ознака терміна є очевидною, однак, у більшості випадків, не входить до дефініції терміна.

Також, не менш дискусійним є трактування терміна, як такого, що визначає лише певне поняття чи співвідноситься із специфічними об'єктом. На нашу думку, необхідним є застосування трикутника Ч. Огдена та А. Річардса, в якому представлено відношення між словом, поняттям та предметом [7].

Згідно з цією концепцією слово лише через своє поняття в загальному вказує на певний предмет, процес, ознаку тощо. І. Стернін уточнює таку концепцію і наголошує на тому, що «окрім поняття, немає будь-якої окремої форми віднесення знака до предмета, предметна віднесеність зумовлюється самим поняттям» [8, с. 37].

Вважаємо слушною позицію А. Лємова, який вказує на те, що «суперечка про те, що іменує термін: поняття чи предмет (денотат) не має рішення на користь жодної зі сторін. Термін номінує і те, й інше» [9, с. 37].

Отже, поняття терміна є складним та неоднозначним, що має характерні ознаки та протиріччя.

Аналіз наукової літератури також свідчить про те, що єдиного підходу до визначення поняття «дискурс» науковцями не розроблено. Досить влучним є поняття, надане Н. Арутюновою, а саме вона трактує дискурс, як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; мовлення, що занурене в життя» [10, с. 136-137].

Під юридичним дискурсом розуміють діяльність, яка регламентується певними історичними і соціокультурними кодами (традиціями), а також є такою, що утворює зміст; вона спрямована на формулювання норм, правове закріплення (легітимізацію), регулювання та контроль суспільних відносин [11].

Мета статті полягає в лінгвістичному аналізі перекладу термінологічних одиниць у сфері права.

Виклад основного матеріалу. Основу юридичного дискурсу становлять, насамперед, тексти діючих законів, в першу чергу основних — таких, як Конституція, кодекси, закони, які прийняті на державному рівні. Тексти юридичних документів містять і розкривають базові поняття і категорії

юриспруденції. Існування та функціонування юридичного дискурсу принципово неможливі без текстової основи. Характерною рисою всіх юридичних текстів є їхнє особливе термінологічне навантаження.

За визначенням П. Рабіновича, **юридичний термін** — слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення в юридичній літературі (нормативно-правових актах, юридичних словниках, довідниках, енциклопедіях, наукових працях тощо) [12, с. 482].

Існує низка вимог, яким повинен відповідати юридичний термін. Зокрема, наголошується на тому, що юридичний термін повинен: відповідати правилам та нормам відповідної мови; бути систематичним; відповідати конкретній дефініції, яка орієнтована на відповідну концепцію; бути відносно незалежним від контексту; бути точним; бути якомога лаконічнішим; бути спрямованим на максимальну відповідність (у рамках відповідної системи термінів); бути виразно нейтральним; бути благозвучним [13].

Таким чином, юридичний термін можливо визначити як слово (чи словосполучення), що використовується в правовому полі, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний та визначений зміст, вирізняється смисловою однозначністю та функціональною стійкістю, та є складовою терміносистеми юридичного спрямування.

Розглядаючи питання особливостей перекладу юридичних термінів, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що однією з найбільш актуальних проблем є дослідження *термінів-аббревіатур* в англійській юридичній термінології. Словотвірна активність аббревіації в англійській юридичній термінології веде і до її широких семантичних можливостей. Скорочуються не тільки найменування закладів (наприклад, *C.M.* — *Court Martial*/Військовий Суд) та документів (*C.P.* — *Code of Civil Procedure*/ Цивільний процесуальний кодекс), але і найменування осіб (наприклад, *def.* — *defendant*/відповідач) та дій (*H.T.* — *high treason*/державна зрада), що посилює продуктивність аббревіації.

Вбачаємо за доцільне більш детально розглянути лінгвокультурний аспект такого перекладу, оскільки останнім часом надзвичайно актуальними стали дослідження мови в розрізі її взаємодії з культурою. Безперечно, чільну роль у цьому зв'язку відіграє також володіння перекладачем спеціальними знаннями правових норм, юридичної термінології, судово-процесуальних систем. При цьому одна зі складностей полягає в неможливості в деяких випадках знайти точний, адекватний переклад з однієї мови на іншу, оскільки юридична термінологія відображає особливості правової системи країни. Ще одна особливість пов'язана з наявністю специфічної мови і стилю, виробленого юристами всередині національної системи права, який важко зрозуміти не тільки іноземцю, але й пересічному носію мови, який не є фахівцем у галузі юриспруденції. Це ускладнює роботу перекладача, створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа.

Проілюструємо сказане на прикладі юридичного дискурсу, який являє собою все різноманіття судово-процесуальної системи держави [14, с. 59]. Різні країни

мають свої різні юридичні системи. Мова кожної нації містить власні юридичні терміни.

При виконанні перекладу правових документів особлива увага повинна приділятися лексичній безеквівалентності, оскільки у всіх мовах існують слова і стійкі словосполучення, що не мають більш-менш повних відповідників у вигляді лексичних одиниць іноземної мови. Перекладачеві дуже корисно мати уявлення про такого роду явища.

Наприклад, більшості україномовних невідомі такі явища, як *primaries* — попередні вибори, що визначають кандидатів в президенти від двох політичних партій в США; *venire* — категорія осіб, які можуть виконувати функції присяжних; *voir dire* — допит присяжних для виявлення їх можливої упередженості; *Solicitor* — повірений, солісітор (веде справи клієнтів, готує справи для адвокатів).

Деякі труднощі представляє переклад словосполучень, що мають різний зміст у британському та американському варіантах англійської мови. «Такі випадки не такі численні в юридичних текстах, однак некоректний переклад найчастіше істотно спотворює сенс оригінального тексту» [15, с. 69]. Так, і в британському, і в американському варіантах є словосполучення *Attorney General*, проте при його перекладі слід враховувати, який варіант англійської мови використовується в конкретному випадку. У США посади Генерального прокурора та Міністра юстиції поєднуються однією особою, у той час як у Великобританії ці посади займають різні чиновники. Аналогічна справа і з перекладом словосполучення *Solicitor General* — заступник Генерального прокурора / заступник міністра юстиції.

На прикладі юридичного перекладу можна абсолютно точно стверджувати, що для створення мовою перекладу тексту, комунікативно рівноцінного іншомовному оригіналові, потрібне знання соціально-культурних і політичних особливостей країни походження тексту. Без повного розуміння перекладачем сенсу документа, можливо допустити невідповідність у перекладі юридичних документів. Необхідно пам'ятати, що текст юридичного перекладу буде використовуватися в рамках іншої правової системи, а, значить, використовувати характерні для неї юридичні формулювання.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні в лінгвістичній літературі не існує єдиного визначення терміна, актуальним завданням вбачається розроблення такого визначення. В будь-якому випадку, надані науковцями підходи до визначення терміна є логічно обґрунтованими та становлять основу для розуміння та вивчення цього поняття. При цьому акцентуємо увагу, що при розробленні єдиного підходу до визначення цієї категорії, необхідно обов'язково враховувати те, що термін є складовою терміносистеми, оскільки, більшість наданих трактувань поняття «термін», не включають цієї важливої характеристики. В свою чергу, термін, будучи саме частиною певної терміносистеми, проявляє притаманні йому характеристики.

В юридичному дискурсі основу становлять документи правового характеру, яким притаманна характерна термінологія. В даному випадку вбачається

перспективним подальше дослідження термінів — аббревіатур, враховуючи словотвірну активність аббревіації (зокрема, скорочуються, не лише назви установ, документів, але й найменування осіб, що може викликати певні труднощі при перекладі). Не менш важливим вбачається подальше вивчення лінгвокультурних чинників у процесі перекладу. Зокрема, значний інтерес для подальшого дослідження, на нашу думку, становлять терміни, які мають різне значення у британському та американському варіантах англійської мови, а також термінологічні словосполучення, які позначають реалії, невластиві україномовній юридичній практиці.

Література

1. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. — М. : Изд-во АН СССР, 1961. — 247 с.
2. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки — М. : Наука, 1977. — 308 с.
3. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія : навч. посіб. / Е. Ф. Скороходько. — К. : УІЛМ, 2002. — 76 с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Ком книга, 2006. — 256 с.
5. Дьяков А. С. Основы терминотворения: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. — К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. — 218 с.
6. Куликова И. С., Салмина Д. В. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии) / И. С. Куликова, Д. В. Салмина. — СПб : «Сара», 2002. — 352 с.
7. Ogden C. K., Richards I. A. The meaning of Meaning. / C. K. Orgen, I. A. Richards. — London : Kedan Paul, 1993. — 300 p.
8. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. — Воронеж. Изд-во Воронежского университета, 1979. — 156 с.
9. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии) / А. В. Лемов. — Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2000. — 192 с.
10. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. — М.: Энциклопедия, 1999. — С. 136—137.
11. Кожемякин Е. А. Юридический дискурс как культурный феномен: структура и смыслообразование [Електронний ресурс] / Е. А. Кожемякин. — Режим доступу: <http://konference.siberia-expert.com/publ>.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 2004. — Т. 6: Т—Я. — 768 с.
13. Sheberstova T. Legal and Linguistic Aspects of Translating Legal Terminology [Електронний ресурс] / Т. Sheberstova. / Режим доступу : <http://www.yurclub.ru/docs/international/article12.html>.
14. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации / В. Б. Кашкин. — Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. — 175 с.
15. Алимов В. В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык / В. В. Алимов. — М. : КомКнига, 2005. — 160 с.

Ю.Д. МИСЬКО,

студент факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

С.В. ФЕДОРЕНКО,

науковий керівник, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,
практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ШКІЛЬНОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню рівня перекладної взаємовідповідності англійської та української освітньої лексики (шкільної і студентської лексики) для визначення основних труднощів її перекладу.

Ключові слова: освітня лексика, шкільний і студентський сленг, еквівалентність англо-українського перекладу, перекладознавство.

Система освіти зазнає постійних змін і трансформацій, чому сприяє низка чинників, зокрема спроба створити конкурентоспроможну освітню систему, впровадження в освітній процес навчальних закладів нових компонентів, нових технологій навчання, процес глобалізації, характерний сьогодні також і для галузі освіти. Ці та інші екстралінгвістичні чинники мають вплив не лише на свідомість людей, які живуть у певному мовному суспільстві, але й відображаються у мові, якою вони спілкуються, у поповненні освітнього лексичного складу. Тому **актуальність** обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лексикологічних та перекладознавчих досліджень на вивчення мовних і позамовних факторів розвитку освітньої лексики, її структурно-семантичних особливостей, зокрема структурно-семантичних аспектів її передачі іншою мовою, адже існують відмінності між вітчизняними і зарубіжними понятійними системами, як наслідок — їхніми лексичними відповідниками.

Мета статті полягає у визначенні засобів відтворення освітньої англомовної лексики українською мовою шляхом встановлення її особливостей. Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) уточнити зміст лінгвістичних понять «освітня лексика», «колоквіалізми», «сленг», «перекладацькі трансформації»;
- 2) виокремити категорії сленгізмів в освітній концептосфері;
- 3) визначити способи та труднощі перекладу шкільної і студентської лексики.

Система освіти, яка є галуззю багатогранною та неоднорідною, відображається у мові наявністю величезної кількості термінологічної та жаргонної лексики, яка постійно змінюється та поновлюється, бо відбуваються зміни у самій цій сфері. З появою нових освітніх технологій з'являється

необхідність їх назвати та відображати у лексичному складі мови. Освітня лексика в англійській і українській мовах — це сукупність лексем, що об'єднана асоціативно-логічними зв'язками у межах лексико-семантичного поля «освіта» та забезпечує спілкування на різних рівнях у сфері освіти. У межах освітньої лексики англійської і української мов виділяють: 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) суміжні терміни; 2) номенклатуру; 3) колоквіалізми: розмовна шкільна та студентська лексика, в) професійна розмовна лексика викладачів і вчителів [1, с. 5].

Значна частина освітніх лексем використовується не тільки спеціалістами, але й тими, на кого направлена їхня діяльність: учнями, студентами, слухачами курсів т. ін., тому серед розмовних лексем виділяємо освітні колоквіалізми — загальнородову групу слів, які позначають повідомлення як неформальне, неофіційне та розмовне, і які містять у своєму складі професійний жаргон учителів, викладачів (*«вікно»* — *gap*, *academics* — *заняття*, *credit* — *найвища оцінка на екзамені*, *cut* — *прогул (пропуск занять, зборів)* та шкільний і студентський сленг (*flunk* — *повний провал (на екзамені)*, *to flunk* — *завалити студента на іспиті*, *hazing* — *випробувальний термін для студента, який дав обіцянку вступити у братство*, *parleyvooo* — *урок французької мови*, *goody* — *прибиральниця студентських кімнат*, *swot* — *зазубрювання, зубрило*).

Сленг — нелітературна, емоційно забарвлена лексика, яка є синонімічною до загальновідомих понять та належить певній соціальній субкультурі.

У рамках цієї статті необхідним є визначення поняття перекладацька трансформація. В. Н. Комісаров [3] під цим поняттям визначає таку трансформацію, яка допомагає здійснити переклад одиниць мови оригіналу одиницями мови перекладу. Аналіз лінгвістичної літератури показав, що існує цілий ряд різних підходів до класифікації перекладацьких трансформацій. У нашому дослідженні ми дотримуємось класифікації, запропонованої В. Н. Комісаровим [3], який виокремлює шість груп перекладацьких трансформацій:

- транскрипція — переклад лексичної одиниці з мови оригіналу мовою перекладу шляхом передачі її звукової форми у мові перекладу;
- транслітерація — переклад лексичної одиниці з мови оригіналу мовою перекладу шляхом передачі її графічної форми у мові перекладу;
- калькування — переклад лексичної одиниці з мови оригіналу шляхом заміни її компонентів (морфем або слів) їх лексичними аналогами у мові перекладу;
- лексико-семантичні заміни: конкретизація, яка полягає у заміні слова або словосполучення мови оригіналу з ширшим значенням словом або словосполученням мови перекладу з вузьким значенням; генералізація, яка передбачає заміну слова або словосполучення мови оригіналу з вузьким значенням словом або словосполученням мови перекладу з ширшим значенням; модуляція — процес заміни слова або словосполучення мови оригіналу такою одиницею мови перекладу, чиє значення логічно витікає зі значення одиниці мови оригіналу;

- граматична трансформація полягає у заміні граматичної одиниці мови оригіналу такою одиницею мови перекладу, яка має інше граматичне значення;

- комплексні лексико-граматичні трансформації: антонімічний переклад — трансформація, яка передбачає заміну позитивної форми мовної одиниці мови оригіналу негативною формою у мові перекладу та навпаки; експлікація (описовий переклад) полягає у заміні лексичної одиниці мови оригіналу таким словосполученням мови перекладу, яка надає її повніше пояснення; компенсація — такий тип перекладацької трансформації, при якому ті елементи значення, які були загублені у процесі перекладу, виражаються деякими іншими одиницями мови перекладу. Кожна група містить у собі деякі інші підгрупи, що дозволяє лінгвістам якомога точніше описати процес перекладу [3, с. 47–50].

Виокремимо декілька категорій сленгізмів в освітній концептосфері:

1. Заклади освіти та їхні назви: *cow-college* — *сільськогосподарський коледж*; *pig-market* — *вестибюль богословського факультету*; *diploma mill* (презир.) — *фабрика дипломів (про вищий заклад освіти із сумнівною репутацією)*; *magnet school* — *зразкова школа*; *thinking shop* (жарт.) — *навчальний заклад; інститут*. З огляду на те, що більшість досліджених сленгізмів є лексемами-реаліями, вони перекладаються із застосуванням різних прийомів перекладу та їхніх комбінацій. У випадку перекладу лексем цієї категорії найчастіше застосовуються напівкальки, описовий спосіб перекладу, аналоги з коментарем та позначки (жарт., презир.).

2. Учні, студенти: *chum* — *однокашник, співмешканець (по кімнаті)*; *dodo* — *курсант школи аеродромних фахівців*; *tuft* — *титулований студент*; *Yalie* — *елець (студент Єльського університету)*; *shopmore* — *неук, що претендує на широкі знання*. В цій категорії сленгізмів спостерігається існування слів, характерних для освітньої системи саме цієї країни і відсутніх у решті, іншими словами — етноспецифічних лексем або слів-реалій. Саме ця особливість зумовлює переклад зазначених сленгізмів за допомогою лексико-семантичної заміни, описового способу перекладу, аналогів з коментарем.

3. Навчальні дисципліни, заняття, навчальна діяльність: *academicals* — *заняття*; *to hit the books* — *зубрити*; *cabbage* — *шпаргалка*; *straight A* — *кругле відмінно*; *scared straight* — *«виховання залякуванням» (шкільний курс, що передбачає відвідування учнями в'язниць)*. Під час перекладу зазначених сленгізмів було застосовано комплексні лексико-граматичні трансформації, адже тут йдеться не лише про реалії, характерні для США та Великобританії, а спільні для всіх країн поняття. Тому було знайдено семантичні еквіваленти у мові перекладу, які вимагали відповідних трансформацій. Останнє словосполучення вимагало додаткового пояснення для абсолютного розуміння його значення.

4. Викладачі та науковці: *all but degree (A.B.D.)* — *«Усе, крім ступеня» (про докторанта, який виконав усі вимоги для отримання ступеня доктора філософії, окрім захисту докторської дисертації)*; *coach* — *репетитор*; *school ma'am* — *сільська вчителька*; *back-room* — *секретна*

лабораторія [4, с. 266—268]. У цьому випадку до більшості перекладених слів та словосполучень було знайдено семантичні відповідники, з яких були б зрозумілі їхні значення без пояснення, яке ми використали під час перекладу першого словосполучення у поєднанні з калькуванням.

Найбільші труднощі під час перекладу сленгових одиниць як з іноземної мови на мову перекладу, так і навпаки, полягають у тому, що сленг, особливо молодіжний, а отже й студентський, є найрухомішим шаром лексики й жоден словник нових слів не в змозі наздогнати розвиток мови у цій сфері. До того ж, багато лексичних одиниць сленгу дуже недовговічні та швидко виходять з вживання. Словники їх просто не встигають зафіксувати. Таким чином, найбільша складність у роботі зі сленгом — знаходження сучасних еквівалентів. Наведемо деякі з них: *baggage (emotional issues)* — *мультка, драйв*; *biohazard (any object in the dorm that has not been cleaned all semester)* — *бомжатник, замажморене (захіжене, захижане) місце*.

Ще одна складність перекладу полягає в тому, що сленгове слово у різних контекстах може мати різні значення, наприклад: *bag monster* — 1) *a student who sleeps all day* — *кимасник, Сонько, Тімаха*; 2) *the creature that sneaks up, створіння, що підкрадається і тягне pulls you to bed against your will* — *тебе до ліжка проти твоєї волі*.

Як видно з прикладів, для перекладу нами було обрано різні прийоми: у першому значенні доцільним був пошук відповідного сленгізму у мові перекладу, який характеризувався б приблизно однаковою з ним експресивністю та емоційною забарвленістю, у другому за відсутності такого (через відсутність відповідної реалії) ми вдалися до описового перекладу. Недоцільним у цьому випадку видається використання такої перекладацької трансформації, як калькування («монстр, або чудовисько, у мішку»), через те що, по-перше, слово не є широко вживаним, отже калька без опису не передає його зміст, по-друге, довелося б за умови використання калькування змінювати порядок слів, морфологічний та синтаксичний статус слова «*bag*».

Особливості перекладу американського студентського сленгу пов'язані також з існуванням такого явища, як енантіосемія (або внутрішня антонімія), тобто лексичних одиниць, які поєднують у собі протилежні значення. З українського студентського сленгу можна навести такі приклади енантіосемії: *кент* — «*друг, приятель, поважна людина*» і «*підозріла особа*»; *кльово, класно, супер* — *у якості радості, схвалення і прикраси*; *молоток* — *як схвалення і несхвалення*. Прикладами в англійському студентському сленгу можуть виступати такі лексичні одиниці: 1) *neat; the most; gross* — *хтось або щось чудове або огидне*; 2) *floor; bomb; flop; bust; stump* — *добре скласти іспит або взагалі його не скласти*. Таким чином, треба вибирати необхідний еквівалент, виходячи з розуміння контексту.

Під час порівняльного аналізу британського, американського та українського сленгів виявляється досить значний шар лексики, що виник на основі реалій даної країни та не має еквівалентів у мові перекладу: наприклад, *campused* — *обмежений територією кампусу* (територією, що прилягає до університету та

включає учбові і житлові корпуси, торгові точки і підприємства побутового обслуговування). Оскільки в україномовній реальності університет охоплює тільки учбові корпуси, зрозуміло, що поняття, виражене прикметником *campused*, не могло виникнути в українській мові. Таким чином, під час перекладу студентського сленгу, який виник на основі реалій окремої країни, доводиться вдаватися до описового перекладу або до запозичення слів на основі алітерації з підрядковим перекладом [2, с. 27–32].

Отже, у ході дослідження було проаналізовано особливості та труднощі перекладу англomовного шкільного та студентського сленгу (нелітературної, емоційно забарвленої лексики, яка є синонімічною до загальновідомих понять та належить певній соціальній субкультурі) українською мовою, серед яких: знаходження сучасних еквівалентів (особливо у разі полісемії або енантіосемії), а за їхньої відсутності у мові перекладу використовується переважно описовий переклад, аналоги з коментарем та позначками.

Література

1. Вергун Л.І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики: автореф. дис... канд. філол. наук / Вергун Лариса Іванівна // Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 20 с.
2. Єлісова М. О. Особливості перекладу британського і американського студентського сленгу українською мовою / М. О. Єлісова // ВПЦ «Київський університет». — 2012. — С. 27–33.
3. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. — М. : Международные отношения, 1980. — 168 с.
4. Секрет І. Семантичні та словотворчі аспекти американського студентського сленгу освітньої концептосфери / Ірина Секрет, Олена Сарма // Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць. — 2016 — С. 265–269.

ANASTASIIA PECHENA,
Student of the Faculty of Linguistics
The National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

THE DEVELOPMENT OF ENGLISH LANGUAGE IN UKRAINE

The undeniable fact is that literally during a few years the development of philology science has significantly increased. In Ukraine there are enough resources for studying people foreign languages outside of educational institutions. With increasing demand for English language in international and local labor markets, universities have started to open more chairs and provide the student with more broad area of specification.

At present time all universities and their philological chairs are fully equipped with modern international and home textbooks. And theme of grammatical, lexical and syntactical functions of the English language in Ukraine is completely studied by Ukrainian scholars, such as L. Verba, N. Rayevska, L. Volkova, etc. They had used functional approaches in order to study all nuances and make clear classifications of the all parts of speech in English language. For example, let's have a look on the fundamental researches concerning English verb.

The system of the English verb is the most complicated area for foreign students' understanding, as it contains a great variety of exceptions and contradictions. Nowadays exist different approaches and scientific views concerning studying the infinitive and participle and syntactical constructions with them. But to some extent their thoughts dissolve and till this time specific scheme for defining the lead role of the infinitive and participle in syntactic constructions does not exist. The study of verb-forms must reasonably include their functional transpositions where we distinguish: a) formal conventional transpositions in fixed patterns of grammatical usage and b) expressive transpositions for stylistic purposes [1, p. 137].

Grammatically the verb is the most complex part of speech. First of all it performs the central role in realizing predication - connection between situation in the utterance and reality. That is why the verb is of primary informative significance in an utterance. Besides, the verb possesses quite a lot of grammatical categories. Furthermore, within the class of verb various subclass divisions based on different principles of classification can be found [2, p. 12].

Despite of great work of such kind of scholars, philology area is needed to be studied again and again since with time each language tends to changes in its grammatical and lexical structure.

References

1. Раєвська Н. М. Теоретична грамати́ка сучасної англійської мови / Н. М. Раєвська. — Київ: Вища школа, 1976. — 304 с.
2. Volkova L. M. Lectures in Theoretical Grammar / L. M. Volkova. — Kyiv: National Linguistic University of Kiev. — 30 p.

А.С. СИТЕНКО,

студент факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

І.П. ВОЛОЩУК,

науковий керівник, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,
практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАХОВОЇ МОВИ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню понять «фахова мова», «корпус», аналізу основних структурних моделей терміносистеми медицини. У статті також порівнюється вживання найчастіше використовуваної медичної термінології у контексті звичайної англійської мови, яка досліджена у корпусі BrownCorpus.

Ключові слова: фахова мова, корпус, структурна модель, BrownCorpus.

Аннотация. Статья посвящена выяснению понятия «профессиональный язык», «корпус», анализу основных структурных моделей терминосистемы медицины. В статье также сравнивается использование наиболее часто употребляемых терминов медицины в контексте обычного английского языка, который исследован в корпусе BrownCorpus.

Ключевые слова: профессиональный язык, корпус, структурная модель, BrownCorpus.

Summary. The article is devoted to studying the notion “professional language”, “corpus”, analyzing the main structural model of medical terminology. There is also compared using the most frequently used medical terms within the framework of the common English language, which is studied in the BrownCorpus.

Key words: professional language, corpus, structural model, BrownCorpus.

Корпусна лінгвістика та корпуси відіграють значну роль у вивченні мов, створюють перспективи для проведення нових лінгвістичних досліджень, сприяють аналізу змін, які відбуваються у мові під впливом різних зовнішніх факторів. Розвиток нових напрямків у мовознавстві обумовлений високим рівнем технологічності, що дозволяє лінгвістиці займати досить значні позиції в сучасному інформаційному світі. Завдяки комп'ютерним технологіям, які продовжують перспективно розвиватись, можливим стало опрацювання великих об'ємів інформації. Автоматично згідно з програмою обробки корпусу текстів і форматом словника формуються й редагуються словникові статті, укладається текст словника та його оригінал-макет. У залежності від цього електронні словники поділяються на словники користувача-людини і словники для програм обробки текстів.

Дослідження, які проводяться у корпусі, формують уявлення щодо досліджуваного явища і певної мови в цілому.

Метою статті є дослідження корпусу для отримання даних про лексичний склад фахової мови, відносну частотність використання термінів у англомовних

текстах медичного та загального спрямування, а також описання структурних характеристик термінів.

Поставлена мета статі зумовила вирішення таких завдань:

- виокремити та розглянути основні структурні моделі термінів ;
- проаналізувати сполучуваність слів у корпусі медичного спрямування, кластерність та конкорданс окремих термінів на основі словоформ.

Результати дослідження зумовлюють **актуальність** статті, адже вони можуть бути використані для статистичної обробки лексичних даних та для систематизації медичних термінів.

Матеріалом для нашого дослідження слугували тексти медичного спрямування, які відібрані з медичних журналів “The New England Journal of Medicine” та “Oxford Journals”. Було досліджено 12 383 слововживань фахового спрямування та 2051 словоформ. У ході нашого дослідження нами була проаналізована вибірка з 1500 термінологічних одиниць. За основу була взята класифікація словотворчих типів термінів А.С. Д'якова, Т.Р. Кияка та ін., які пропонують такі групи термінів: терміни-кореневі слова, терміни-похідні слова, терміни-складні слова, терміни-словосполучення (складені терміни), терміни-аббревіатури, терміни-літерні умовні позначення, терміни-символи (знаки), терміни-напівсимволи, номенклатура.

У вибірці, яку ми проаналізували, нам зустрілися лише такі групи термінів: прості, похідні, складні, складені і терміни-напівсимволи. Найчисельнішу з них групу за результатами нашого дослідження становлять складені терміни, тобто терміни-словосполучення, до складу яких могли входити від 2 до 8 елементів, що є характерною особливістю англійської мови. Їх ми нарахували 1055 одиниць, що склало 70% від загальної кількості. Найменшою за чисельністю групою були терміни-напівсимволи, так як їх у нашій вибірці виявилася лише 18 одиниць, тобто 1%.

Оскільки дослідження ґрунтувалось на текстах медичного спрямування, які відібрані з медичних журналів, то виникає необхідність у з'ясуванні поняття тексту фахової мови, який досліджувався методом корпусної лінгвістики. Фахова мова — це спеціальна мова, яка характерна для певної галузі знань чи сфери діяльності. Розвиток науки, техніки та процеси глобалізації зумовлює потребу у створенні спеціальної лексики та нових термінологічних утворень, які можна покласти в основу нових фахових мов.

Фахова мова, як стверджує лінгвіст Л. Хоффман, - це сукупність всіх мовних засобів, які використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення розуміння між всіма фахівцями певної галузі [1]. Функціонування будь-якої фахової мови забезпечується чітко визначеною термінологією.

На сьогоднішній день якісні й інтерсуб'єктивні дослідження фахового тексту проводяться на матеріалі великих корпусів текстів, які є об'єктом вивчення корпусної лінгвістики. Корпусна лінгвістика — займається розробкою загальних принципів утворення та використання лінгвістичних корпусів за допомогою комп'ютерних технологій [2, с. 7].

Як зазначає О.О. Селіванова, саме корпусна лінгвістика досліджує формування комп'ютерних корпусів текстів у різних мовах і спрямована на максимально об'єктивний аналіз мовних явищ в умовах реальної живої комунікації [3, с. 268].

Е. Фінеган визначає корпус як репрезентативне зібрання текстів, зазвичай у машинному форматі, яке містить інформацію щодо ситуації, у якій був створений текст (наприклад, інформація про автора, адресата, автора) [4, с.24].

Великі корпуси текстів та сучасні методи автоматичного опрацювання мови уможливають вивчення, виокремлення, систематизування та узагальнення лінгвальних, граматичних та стилістичних особливостей фахового тексту залежно від фахової мови та її існування в залежності від розподілу (мова внутрішньофахової, міжфахової або зовнішньофахової комунікації), та конкретного фаху (природничі науки, суспільні науки та ін.).

Для виконання одного із поставлених завдань використано класифікацію В.П. Захарова (Табл.1) [2, с. 21-22], а для аналізу фахової лексики — програму у відкритому доступі AntConc. Хронологічний аспект проаналізованих текстів демонструє однакову часову обмеженість, у текстах представляються сучасні дослідження в галузі медицини. За типом корпус є письмовим, одномовним (тобто тексти написані лише англійською мовою), термінологічним, спеціалізованим, доступним, динамічним, нерозміченим та повнотекстовим. Жанр корпус — публіцистичний.

За допомогою вищезазначеної програми, було знайдено найбільш вживане (752 рази) слово у корпусі - означений артикль *the*. На другому місці за частотою використання є прийменник *of*, який вживається в текстах 481 раз. Однак, якщо не брати до уваги артиклі та прийменники, то найуживанішим словом обраних текстів фахового спрямування є термін *cell*, який використовується в корпусі 90 разів; *tumor* — *пухлина* має частотність — 64. Термін *cancer* — *рак* зустрічається в корпусі 63 рази.

З метою дослідження словосполучуваності, кластерності та конкордансу найбільш вживаних термінів: *tumor, cancer and cell*, були задіяні параметри KWIC програми AntConc.

- Найчастішими колокаціями з терміном *tumory* нашому корпусі є:

(1) ...*systems, e.g. over 80% of circulating tumor cells (CTCs) survived that vascular...*

(2) ...*single infusion of 1.48\xA0 tumor-infiltrating lymphocytes, which consisted...*

(3) ...*colorectal cancer who underwent tumor regression after the administration...*

(4) ... *molecule that is biologically important for tumor progression and that is likely to...*

- Проаналізувавши слово *cancer*, ми змогли розглянути сполучуваність даного терміну, нижче наведено декілька прикладів із отриманих результатів:

(1) *...those with newly diagnosed advanced breast cancer or with a disease-free*

(2) *...pathogenic, with infection linked to hereditary diffuse gastric cancer.*

(3) *... specifically recognized allogeneic pancreatic cancer cell lines only*

...

- Аналогічним способом провели аналіз слова *cell*- клітина. Дане слово використовується в корпусі 90 разів. Найчастіше *cell* зустрічається у наступних словосполученнях: *cell receptors*; *cell therapy*.

Після переналаштування пошукових параметрів на правостороннє розташування термінів, були отримані наступні словосполучення: *t-cell*; *tumor cell*; *cancer cell*.

e.g....*of the primary population as the tumor cells evolve and adapt to their...*

Обрані терміни слугують у текстах медичного спрямування як однокомпонентними (64%), двокомпонентними (27%), так і багатокомпонентними (9%) (до складу яких входить три і більше компонентів).

Оскільки одним із завдань даної статті є порівняння частотності використання термінів фахової мови у медичних текстах та текстах загальної тематики, ми проаналізували корпус BrownCorpus:

- однокомпонентні терміни складають 26% від проаналізованих текстів загальної тематики

(1) *..., covering how genes affect heredity by controlling cells....*

(2) *..., diseases such as encephalitis or a pituitary tumor may damage the appetat permanently ,...*

(3) *Today the cancer is gone .*

- двокомпонентні склали 2%

(1) *..., much of it still retains its original cell structure.*

(2) *...night , which awakens the person , indicate brain tumor?*

- багатокомпонентні взагалі відсутні у обраних текстах.

Отримані результати ми співставили та проілюстрували у діаграмі частотності термінів (Рис.1).

Рис.1 Частотність вживання термінів у фаховому та Браунівському корпусах

Завдяки отриманим результатам ми можемо виокремити та розглянути основні структурні моделі, використані у текстах фахового та загального спрямування. Такий аналіз спрямований на дослідження принципу сполучуваності однакових слів-термінів у корпусах.

Як видно з діаграми частотності, найчастіше вживаними, після однокомпонентних, є двокомпонентні сполуки. Таким чином можна виокремити такі моделі:

1. N + N (*tumor cells, tumor regression, tumor progression, breast cancer*);
2. Adj+N (*cell therapy, cell receptors, tumor cell, cancer cell*);

Модель утворення багатокомпонентних термінів можемо проаналізувати лише на прикладах, знайдених у власному корпусі, оскільки у Браунівському корпусі ми не знайшли багатокомпонентних термінів.

Багатокомпонентні одиниці відзначаються різноманітністю структури. Термінологічність сполук досягається за допомогою уточнення або конкретизації головного слова у формі називного іменника. Було виявлено такі словотвірні моделі:

- 1) Adj + Adj + N (*tumor-infiltrating lymphocytes, pancreatic cancer cell*)
- 2) Adj + N + N (*pancreatic cancer cell*)
- 3) Adj + Adj + Adj + N (*hereditary diffuse gastric cancer*)

Аналізуючи моделі творення багатокомпонентних словосполучень у BrownCorpus, були виокремлені наступні структурні моделі:

- 1) Adj+N(*cell structure, tumor antigen*)
- 2) N + N (*tumor activator, brain tumor*)

Отже, створення корпусу, за допомогою таких програм як AntConc, допомагає досліджувати великі об'єми текстів, затрачаючи мінімальні часові та трудові ресурси на систематизацію та аналіз. На основі виконаного дослідження ми можемо стверджувати, що в досліджуваній терміносистемі фахової мови медичні терміни (однокомпонентні та багатокомпонентні) вживаються значно частіше, ніж у Браунівському корпусі, що підтверджує твердження про те, що функціонування будь-якої фахової мови забезпечується чітко визначеною термінологією. Комп'ютерні прикладні програми дають змогу дослідити зони моделей сполучуваності слів у термінологічних словосполученнях, здатність слова залучатись до складу фразем у фразеологічних термінологічних словосполученнях, аналізувати особливості семантичних зв'язків у структурі термінологічних словосполучень та визначати синтаксичні позиції слів (синтаксем) у реченні, та досліджувати етимологічні характеристики термінів у фахових мовах. Зазначене є внеском у практику укладання тезаурусних словників медичної галузі. Отримані результати можуть бути використані для статистичної обробки лексичних даних та для систематизації медичних термінів у фаховій мові.

Література

1. Вискушенко С.А. Загальні особливості фахових мов. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1721/1/44.pdf> (дата звернення: 20.10.2017)
2. Захаров В.П., Богданова С.Ю. Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов / В.П. Захаров, С.Ю. Богданова. — Иркутск: ИГЛУ, 2011. — 161 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія./ О.О. Селіванова. 2006. — 716 с.
4. Finegan E. Language: its structure and use / E. Finegan. — N.Y.: Harcourt Brace College Publishers, 2004. — 583 p.

УДК 8125.378

А.С. СИТЕНКО,

студент факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

І.П. ВОЛОЩУК,

науковий керівник, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії,

практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СИНОНІМІЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дослідження фахових мов набуло особливої актуальності через процес формування та розвитку систем професійної лексики у різних галузях, зокрема медицині, що зумовлено стрімким розвитком науки та техніки.

Специфіка фахової мови медицини полягає у тому, що її поняття описуються сукупністю термінів, загальноновживаними словами, які характеризують явища, процеси, що пов'язані з лікуванням або профілактикою захворювань (*neck — neck of hernia (шийка грижі)*) [2, с. 11].

Сучасна медична термінологія — це макросистема, яка складається із декількох підсистем, що презентують різні галузі медичних знань. Відповідно кожна така галузь має власну термінологію, але водночас використовує і загальномедичні терміни. Терміни різних підсистем взаємодіють між собою на рівні макросистеми [1, с. 17]. Що і призводить до явища синонімії, проте цілком відомо що терміни тяжіють до однозначності в межах однієї терміносистеми.

Сучасні лінгвісти визначають однією з проблем перекладу медичної мови, як і будь-якої іншої фахової мови, термінологічну синонімію. Виокремлюють дві основні категорії синонімів, які зустрічаються в медичних текстах: 1) еквівалентні — звукові комплекси мотивовані за однаковим принципом; 2) інтерпретаційні — володіють різними мотиваційними ознаками [4].

До еквівалентної категорії термінів-синонімів входять міжмовні терміни-дублети — слова різномовного характеру. Кореневі або словотвірні елементи

таких термінів мають ідентичне значення. Переважно такі терміни-дублети репрезентовані словами греко-латинського походження (*neoplasm – tumor* (пухлина); *internal bleeding – internal hemorrhage* (внутрішня кровотеча); *paradontosis – periodontal atrophy* (парадонтоз); *syphilis – lues venerea* (сифіліс)).

Окремий різновид синонімії еквівалентної категорії формують повні та короткі варіанти єдиного звукового комплексу з тотожним значенням. Звуковий комплекс не повинен містити такі елементи, які можуть дезорієнтувати по відношенню до змісту та обсягу наукового поняття [3, с. 64]. Існують різні способи утворення коротких варіантів єдиного звукового комплексу, скорочених термінів:

- перехід складеного терміна в складноскорочену назву (*amniotic fluid test – amniocentesis* (навколплідні води));
- опущення одного з компонентів складного терміна (*leukocytoclasia – leukolysis* (лейкоцитоліз); *spondylarthritis – spondyloarthropathy* (спондилоартрит));
- аббревіація (*acute rheumatic fever – ARF* (гостра ревматична лихоманка), *Carpal Tunnel Syndrome – CTS* (Синдром зап'ясткового каналу); *Acute lymphoblastic leukemia – ALL* (гостра лімфатична лейкемія)).

Вживання синонімів інтерпретаційної категорії зумовлене позамовними чинниками: розвитком медичної науки і практики. Існує принциповий критерій виділення в одному об'єкті декількох розрізнявальних ознак, які виокремлюються в термінологізації слів згідно різних мотивувальних ознак. Таким чином, певному захворюванню може бути присвоєне як застаріле, так і сучасне визначення (*phthisis* (сухоти) – *tuberculosis* (туберкульоз)). У свою чергу, поглиблене дослідження та вивчення певного наукового об'єкта доповнює вже існуюче поняття, в наслідок чого у розширеному понятті мотивувальна ознака стає чіткіше вираженою [3, с.165].

Проблемою при перекладі є розмежування синонімів та варіантів, які існують у термінологічній лексиці. Перекладачі часто зіштовхуються з такою ситуацією, коли у певному фаховому тексті використані два різні терміни, але які називають те саме поняття. Серед таких термінів-синонімів можна виділити наступні типи: 1) лексичні – терміни, утворені від різних твірних основ (*absorber – sorbent* (поглинач)); 2) синтаксичні, які поділяються на терміни утворені різними способами та терміни-словосполучення з різним складом; 3) словотвірні – утворені від однієї твірної основи за допомогою різних словотвірних афіксів (*isolating – isolation* (ізоляція)).

Не можна однозначно стверджувати, що наявність синонімів певного поняття створює значну проблему в терміновживанні, але все таки синонімія залишається небажаним явищем, адже використання синонімів в медичній терміносистемі може викликати труднощі при перекладі і створити проблему вибору синоніму, який би найбільше підходив до певної ситуації.

Література

1. Барсукова М. П. К вопросу изучения медицинского дискурса./М.П. Барсукова. — Саратов, 2002. — 177 с.
2. Маджаева С. И. Медицинские терминосистемы: становление, развитие, функционирование / С. И. Маджаева. — Волгоград: ВГСПУ «Перемена», 2012. — 137 с.
3. Навчук Г. В. Ткач А. В. Медична термінологія на сучасному етапі: проблеми впорядкування./ Г. В. Навчук, А. В. Ткач. — Чернівці, 2010. — 166 с.
4. Rask N. Analysys of a medical translation: terminology and cultural aspects. URL: <http://vxu.divaportal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:206300> (дата звернення: 22.10.2017).

УДК 930 (477)

К.М. ПЛАХОТІНА,

студентка факультету соціальних комунікацій
Харківської державної академії культури

БЕЛЬОВСЬКА ФОРТЕЦЯ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ЛІНІЇ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню історії створення оборонних споруд Української оборонної лінії. Проаналізовано участь українського козацтва в будівництві фортифікаційних споруд, визначено роль керівництва Бельовської фортеці в переговорному процесі між запорожцями та російським урядом.

Ключові слова: українське козацтво, Бельовська фортеця, Українська оборонна лінія.

Постановка проблеми. Активний розвиток внутрішньоукраїнського туризму викликав необхідність залучення та популяризації нових об'єктів. Історичні дослідження, реставрація та музеєфікація пам'яток повинні сприяти цьому процесу. На Харківщині до об'єктів, що становлять історико-культурний інтерес відноситься Бельовська фортеця, що становила десятий фортпост Української оборонної лінії. Розробка проектів залучення цієї пам'ятки до туристичних маршрутів вимагає детального історичного вивчення, чому і присвячена дана стаття.

Стан дослідження. Українська оборонна лінія знайшла своє відображення у науковій літературі різних історичних періодів. Одним з найперших цієї проблеми торкався Д. І. Яворницький. Однак більш детального вивчення ця тема отримала завдяки напрацюванням В. О. Пірхо, В. В. Пенського та Ю. І. Палкіна. Проте ці вчені, досліджуючи історію оборонної лінії, не приділяли належної уваги кожній фортеці окремо. Дана стаття робить спробу заповнити цю прогалину і ввести до широкого наукового обігу інформацію про Бельовську фортецю, рештки якої знаходяться на території сучасного міста Красноград Харківської області.

Виклад основного матеріалу. Першим офіційним документом про зведення укріпленої лінії можна вважати Указ Військової Колегії від 25 травня 1730 р., яким пропонувалося генерал — майорові Де Брилли оглянути місця між ріками Орель і Сіверський Донець із метою побудови там фортець або лінії для охорони південних кордонів від татарських набігів. Інструкцією Урядового Сенату від 15

січня 1731 р. наказувалося сенаторові генерал — лейтенантові Тараканову й генерал — майорові Де Брилли для утворення поселень в Україні провести формування 20 полків ландміліції.

За особистою участю президента Військової колегії генерал — фельдмаршала Бурхарда Мініха і указу імператриці Анни Іоанівни вже наявні шість полків були збільшені до 20 і мали наступні назви: Рильський, Курський, Севський, Белгородський, Брянський, Єфремівський, Козловський, Рязький, Старооскольський, Елецький, Борисоглібський, Лівенський, Воронежський, Валуйський, Тамбовський, Путивльський, Слобідський, Бельовський, Орловський і Новооскольський [1, с. 27].

22 січня 1731 р. Сенат затвердив штати ландміліцьких полків. Кожен полк складався з 5 ескадронів, у свою чергу кожен ескадрон нараховував 2 роти. За кількісним складом у полку налічувалося 1059 чоловік і 1020 коней.

Будівництво Лінії та її заселення покладалося на полки ландміліцького корпусу, гетьманські і слобідські полки. Основну частину робіт на будівництві повинні були виконати українські козаки [2, с. 149].

4 травня 1731 р. гетьман Данило Апостол, на підставі отриманої 2 травня грамоти Колегії іноземних справ від 27 квітня, розіслав у полки універсали, в яких зазначалося, що «по приговору Правительствующего Сената... велено ставить для работы и стараться всеми, какими возможно образы, то дело за добрым порядком производить..., и чтоб нам той работе чинить всякое вспоможение, и к тому делу определить полки, не упуская удобного времени...». В універсалах пропонувалося до «наступного указу» в усіх полках, сотнях визначити козаків для будівництва Лінії «і веліти їм бути у всякій готовності»: приготувати на 3 місяці провіант, узяти із собою зброю, порох, кулі, а також сокири та заступи. При отриманні повторного наказу вимагалось негайно виступати. Командир партії козаків, що направлялася на Лінію, для забезпечення обозу, отримав від російського командування одну гармату. 7 травня гетьман одержав листа від генерала Тараканова, який вимагав негайної відправки козаків на Лінію. 8 травня у полки було направлено універсали з вимогою невідкладного виступу і прибуття до Орелі у Полтавський полк до 20 травня. На чолі цього семитисячного загону робітників було поставлено київського полковника А. Танського [3, с. 344]. Від п'яти слобідських полків на будівництво Української оборонної лінії навесні 1731 р. було направлено дві тисячі козаків та селян.

22 червня, через місяць від часу відправлення на Лінію першої партії українських козаків, гетьман отримав нову грамоту Іноземної колегії, в якій йшлося про зміну напрямку Лінії, що в свою чергу значно збільшило її довжину і вимагало додаткових робочих рук. Тому Колегія зажадала від гетьмана додаткових робітників. Нова гетьманська рознарядка для тих же десяти полків вимагала спорядити на лінію ще 5 тисяч козаків. 27 червня це рішення було підтверджено універсалом, у якому йшлося, що козаків на лінію необхідно відправити 18 липня і щоб кожен узяв із собою запас продуктів на три місяці та необхідні для роботи інструменти. У липні 1731 р. генерали Тараканов і Вейсбах одержали від

імператриці указ, що надавав їм право самостійно вирішувати всі питання щодо будівництва Лінії і навіть звертатися до гетьмана з будь-якими вимогами [4, с. 51].

21 липня, отримавши листа від російського військового керівництва з вимогою відрядити на лінію ще 8 тисяч робітників, гетьман наступного дня розіслав універсали у полки, вимагаючи, щоб до 15 серпня люди були відправлені та щоб у кожного було: «по заступу залізному, по лопаті, по мішку, по сокирі, а в 10-ти чоловік — по коневі чи по парі волів із возами і провіантом до 20 жовтня» [3, с. 346].

Не дивлячись на миттєве реагування гетьмана, відправка 5-ти і 8-тисячного загонів затягувалась. 18 липня п'ятитисячний загін не прибув на Лінію і Вейсбах змушений був звернутися з листом до гетьмана, вимагаючи негайної відправки людей [4, с. 59].

6 серпня гетьман направив листа полковникам, вимагаючи вжити всіх заходів для прискорення відправки людей. Він зобов'язав їх приставити до робітників з кожного полку по бунчуковому товаришу, щоб їх супроводжували до самої лінії до 15 серпня. До того ж, 2 серпня гетьман одержав від генерала Вейсбаха листа, в якому зазначалося, що вислана на Лінію перша партія робітників витратила привезені з собою продукти, і терпіла чималу нужду і голод, через що не було від них користі в роботі.

Через посланців гетьман наказав полтавському, миргородському, переяславському, лубенському, гадяцькому і прилуцькому полковникам якнайшвидше відправити продукти з розрахунку, щоб їх вистачило до кінця жовтня. 12 серпня гетьман одержує три грамоти з Іноземної колегії, у яких пропонувалося вислати для робіт на Лінії селян: «...всех сел помещиков великороссийских и иноземцев, також із наших гетманских маестностей и генеральной старшины, и полковничих, и бунчуковых товарищей, полковой старшины, и сотников, и армейских, и монастырских и иных, кроме казаних, которые козаки у строения той Линии сами были, каково кто б звания не был...». У грамотах відзначалося, що ці робітники направлялися на Лінію на заміну відправленим раніше козакам і «скільки тих робітників буде вислано, стільки ж українських козаків від лінійної роботи буде відпущено додому...».

Гетьманська канцелярія визначила кількість робітників із володінь усіх перерахованих у грамотах власників кожного полку, не включивши лише до списків підсусідків козаків, що знаходилися на Лінії, селян полкових і сотенних міст, вільних військових сіл і висілків, а також віднесених монаршими грамотами і гетьманськими універсалами до ратушних. Усього пропонувалося вислати на Лінію 10 тисяч чоловік під командуванням «значкового товариша». З дворів вони повинні були відправитися 28 серпня, щоб 10 вересня прибути на місце та замінити козаків, які знадобилися для її охорони на випадок татарського набігу [3, с. 349].

Як свідчить лист графа Вейсбаха, гетьману Данилі Апостолу, 23 червня 1731 р. при річці Берестовій було закладено першу фортецю в ім'я Святого Іоанна. До 20 жовтня 1731 р. було збудовано Українську оборонну лінію довжиною у 120 верст (*1 верста = 1066,781 метр*), що нараховувала десять фортець і 24

редути — від Донецької до Десятої включно, які з'єднувалися суцільним валом [5, с. 367].

Будівництво Десятої при Пархомових Байраках — Бельовської фортеці було розпочато 11 серпня 1731 р. і закінчено 20 жовтня 1731 р. Усі 10 фортець Лінії мали вигляд бастионних чотирикутників. Перед лицьовою стороною фортеці, повернутої до ріки, споруджувалося укріплення трикутної форми.

Всередині кожної фортеці містилися казарми, пороховий льох, провіантський магазин, цейхгауз (військовий склад для зберігання обмундирування, спорядження, озброєння й продовольства) і колодязь. Біля фортець будувалися укріплені слободи, де поряд із житловими й господарськими спорудами встановлювалися блокгаузи (спорудження із колод, пристосоване для ведення кругового рушничного й артилерійського вогню).

Під захистом Десятої фортеці було розташовано адміністративний центр Української оборонної лінії, де розміщалися житлові будинки генералітету, а з 1736 р. — службові будинки Канцелярії Ландміліцького корпусу, Ландміліцької комісії й Генерального ландміліцького військового суду [4, с. 67].

У січні 1732 р. Сенат заслухав доповіді Тараканова і де Бренї про формування ландміліцьких полків і хід будівництва Лінії. Після обговорення питання генералам було наказано повертатися «до справи, на них покладеної» ще зимовим шляхом. 21 березня 1732 р. було опубліковано Указ «О поселений Ландмилицких полков на линии» [2, с. 152].

За розробленим Військовою колегією планом, у 1732 р. передбачалося закінчити всю роботу попереднього року, після чого розмітити кілками останню частину Лінії від Десятої — Бельовської фортеці до Дніпра і визначити на ній місця для будівництва ще шести фортець [4, с. 70].

Для будівництва Лінії у 1732 р. відправили 30 тисяч робітників з українських полків під командою прилуцького полковника Ігнатія Галагана. При цьому, враховуючи торішній досвід, відправили 15 тисяч козаків і 15 тисяч поміщицьких селян. Відповідно до сенатського указу від 25 березня 1732 р., 2000 робітників повинні були вислати і слобідські полки. Однак старшина стала скаржитися, що спорядити таку кількість робітників вони не в змозі через утечу козаків, підпомічників, поміщицьких селян, що відбиралися на роботи. У зв'язку із такою ситуацією, їй було дозволено вислати до лінійних робіт по торішній рознарядці одного робітника від 7,5 двору, з урахуванням утікачів, а інших, якщо не буде потреби, не вислати. Указ від 12 травня дозволяв постачати інших робітників, погоджених із Вейсбахом і Таракановим. Як і в попередньому році, відряджені на лінію робітники повинні були брати з собою провіант, інструмент і зброю, крім того, кожен 50 робітників із слобідських полків зобов'язані були доставити один плуг із волами, орачами і погоничами для того, щоб провести «першу борозну». Направленими в 1732 р. робітниками було завершено зведення лінії на ділянці від Десятої до останньої фортеці. Крім того, протягом 1732 р. було закінчено формування полків. Однодвірці, яких було переведено на Українську лінію з російських губерній, розселилися в 22 слободах [2, с. 152].

У січні 1733 р. Вейсбах направив листа гетьману Данилу Апостолу, вимагаючи вислати влітку ще 30 тисяч робітників на будівництво Лінії. Гетьман, вважаючи неможливим виконання цієї вимоги, звернувся з «Відкликанням» до імператриці і просив вдвічі зменшити число робітників, яких слід було вислати на Лінію [3, с. 349].

З клопотанням зменшити кількість робітників для відрядження на Лінію до князя О. Шаховського звернулися козаки і поміщики слобідських полків. Зважаючи на те, що гетьманським полкам було дозволено вислати лише третину контингенту, що вислався в попередні роки, імператриця дозволила слобідським полкам спорядити на Лінію 2/3 від торішньої кількості робітників. Зменшивши контингент, імператриця вимагала не тільки своєчасного прибуття на місце, але й щоб серед відправлених на Лінію робітників були люди «різних мистецтв», щоб вони взяли з собою весь необхідний інструмент і провіант, щоб з ними були послані старшини для контролю за правильним використанням провіанту і припиненням утеч. Тих, хто втікав з лінії, правителька вимагала вислати знову, щоб іншим не кортіло було втікати [6, с. 117].

Необхідність удосконалення утримання ґрунту валу і фортець Лінії в належному стані вимагала виконання відповідних земляних робіт, чим і було викликане щорічне відрядження робітників. Із 1733 по 1742 рр. на Лінію для її ремонту і облаштування слобід було вислано 120 760 козаків і селян, росіян-однодвірців та поселених при Лінії ландміліціонерів від своїх господарств, що в середньому складало 12 тисяч робітників на рік [4, с. 80].

У 1733 р. запорізькі козаки перебували під протекторатом кримського хана. З початком російсько-польської війни поляки звернулися до кримського хана із проханням надіслати їм на допомогу козаків. Коли хан вирішив направити запорожців у похід проти російських військ, козаки відмовилися і направили посильних у Бельовську фортецю до Мініха, війська якого стояли на Українській лінії, із проханням переконати імператрицю прийняти запорожців під скіпетр російської держави. Фельдмаршал Мініх надіслав повідомлення імператриці. Прочитавши повідомлення, Анна Іоаннівна вирішила прийняти прохання запорожців і доручила принцові Гесен-Кобурзькому підписати договір із запорізькими депутатами в місті Лубни.

Договір між запорізькими депутатами і російською імператрицею складався з декількох пунктів

1. «Все вины и измены запорожских казаков против России предать полному забвению.
2. Жить запорожцам в местах, где разорено в 1709 году их жилище.
3. Пользоваться им промыслами как на реке Днепре рыбной ловлею, так и в степях звериной охотою от российских кордонов беспрепятственно.
4. Иметь им чиновников по настоящему тогдашнему положению.
5. Сохранять верность к престолу российскому и быть стражами границ государства российского.
6. Быть им в зависимости от главнокомандующего генерала, в Малой России определенного.

7. Получать им за службу их жалованья ежегодно 20000 рублей на все войско».

Також у Лубнах запорізькі депутата присягали на вірність російській імператриці від імені всього Війська Запорізького, а на Січ із Бельовської фортеці було відряджено генерал-лейтенанта Тараканова для введення козаків на територію Російської імперії. На будівництво Січі запоріжцям було передано кілька тисяч рублів.

Повернувшись на рідні попелища 9 квітня 1734 р., козаки під проводом кошового отамана Війська Запорізького Івана Малашевича утворили Нову Січ на острові Чортотлик, у гирлі річки Підпільної біля сучасного села Покровського Нікопольського району.

Усі землі Війська Запорізького Іван Малашевич упорядкував, розділивши їх на паланки. З правої сторони Дніпра: Бугогардівська, з управлінням в Гарді (район Нової Одеси) на річці Буг, біля гирла Сухого Ташлика; Інгульська — між річками Інгулець і Дніпро, з управлінням на місці, де була Камінська Січ; Кодацька, вгору від Дніпра до річки Омельник, з управлінням у Старому Кодаці.

Зліва від Дніпра були: Самарська — між річками Оріль і Конкою; Кальміуська — від верхів'я річки Волчої до Кальміуса, Берди і Азовського моря. Таким чином, Вольності Війська Запорізького до 1764 р. було розділено на 5 паланок, що знаходилися під управлінням старшин, яких було призначено Кошем.

Населення хуторів і зимівників, що входили в паланки, ділилося на 2 розряди: сімейних козаків і посполитих, кожен з яких становили свою громаду й обирали своїх отаманів.

Військо запорізьких козаків нараховувало близько 30 тисяч чоловік. Основним обов'язком як січових, так і сімейних козаків була військова служба за власний рахунок. Посполиті звільнялися від військової служби, але виконували певні повинності для війська й платили грошові податки.

Головна перевага козаків складалася в праві займати, з дозволу коша, землю під зимівники, а у січових козаків — ще й брати участь у Січовій раді. Однак категорії станів не були замкнутими — був можливий перехід.

У процесі соціальної диференціації козаки і посполиті, що розорилися, поповнювали ряди незаможних бідняків або переходили в розряд «підсусідків», які працювали в заможних людей зі збереженням особистої волі.

З переходом запорожців під протекторат Росії відбувалося заселення сімейними козаками територій на півдні і півночі від Української лінії [7, с. 285].

Під захистом Бельовської фортеці утворились охочі слободи. У цьому ж році в штатний розклад Ландміліцького корпусу було внесено зміни — до нього було приписано Слобідський гусарський полк, а також вводилися нові штати, згідно з якими склад кожного полку Української лінії було збільшено до 1212 чоловік і 1020 коней [8, с. 25].

Література

1. Палкин Ю. И. Пограничные линии южных границ России // Ю. И. Палкин // Наука и техника. — 2006. — № 5. — С. 23–40.
2. Пенской В. В. Украинский ландмилицкий корпус в XVIII веке // В. В. Пенской // Вопросы истории. — 2000. — № 10. — С. 147–153.
3. Реєнт О. Усі гетьмани України / Олександр Реєнт. — Х. : Фоліо, 2007. — С. 336–354.
4. Пірхо В. О. Оборонні споруди в межиріччі Дніпра і Сіверського Дінця (друга половина XVII — XVIII ст.) / Василь Олексійович Пірхо — Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. — 94 с.
5. Багалей Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства / Дмитрий Иванович Багалей. — М. : Издание Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете, 1887. — 634 с.
6. Альбовский Е. А. История Харьковского Слободского казачьего полка (1651–1765 гг.) // Евгений Александрович Альбовский — Харьков : Типография губернского управления, 1895. — 218 с.
7. Яворницкий Д. И. История запорожских казаков / Дмитрий Иванович Яворницкий. — К. : Наукова думка, 1990. — Т. 3. — 604 с.
8. Пірхо В. Українська лінія / Василь Пірхо // Донецький вісник наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. — Серія історія. — 2007. — Т. 18. — С. 15–28.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ПОЛІТОЛОГІЯ

Р.С. ДИКАНЬ,

студент Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка

ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Кожна держава має свій політичний розвиток. На даний розвиток впливає розвиток суспільства. Наш політичний розвиток має тривалий час він розпочався з періоду козацтва і триває по сей день. Даній науковій публікації буде розповідатися по сучасний політичний розвиток нашої держави.

З моменту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року в нашій державі почалося державне будівництво. Цей процес ускладнився тим, що в Україні до 1996 року діяла конституція УРСР 1978 року. Україна останню прийняла на пост радянському просторі нову конституцію — це трапилося 28 червня 1996 року.

Загалом проблема державотворчих процесів в нашій державі триває всю нашу історію. Тому, що наша політична еліта не зможе вирішити державні проблеми. Вони лише займаються власними проблемами — це власне збагачення [2].

Тепер переходимо до формування політичних партій в Україні. Сучасні українські партії почалися формуватися наприкінці 80-х рр.. та на початку 90 рр. Але проблема політичних партій на початковому етапі відсутність ідеологій партій. Вони фактично є вождистськими партіями або політичними регіональними проектами, які засновані лише на період виборчої кампанії. Члени даних політичних партій лише відстоюють власні інтереси, а не інтереси громадян і власної держави. Лідери даних партій також відстоюють свої власні інтереси [1].

Також є проблема залежність партій від великого олігархічного бізнесу, який відділяє кошти на існування даних політичних проектів для відстоювання власних інтересів, а інтересів громадян та держави. Ця залежність впливає на роботу українського парламенту, уряду, президента та інших органів державної влади. Прийняття нормативно-правових актів під цим впливом впливає на їхню легітимність. Тобто громадяни не вважають дані нормативно-правові акти, як обов'язкові до виконання і що, приймаються в інтересах держави. Дані дії

підривають законність української влади і не сприяють росту підтримки українського суспільства [2].

Загалом діяльність українського парламенту також піддається сумніву тому, що прийняття ним законів та інших нормативно-правових актів таким чином підриває значення законодавчої гілки влади, як державотворчого органу влади. Діяльність нашого парламенту викликає не задоволення у власного народу тим, що він приймає закони та інші державні документи не в інтересах громадян та держави, а лише власних інтересах [2].

Діяльність уряду також є не ефективною тому, що в даному органі державної влади його члени сформовані не професійними якостями, а за квотним принципом. Тобто висування політичної партією свого власного представника, який буде відстоювати лише інтереси партій та власні інтереси, а не інтереси держави та громадян [1].

Загалом діяльність нашого політичного класу викликає незадоволення не тільки внутрішніми та зовнішніми діями. Відносини з іншими державами у нас є не рівноправними проявляється залежність від інших держав. Внутрішні наші проблеми відкидають нас зі провідних держав світу. А фактично ми є державою третього світу, яка фактично не розвивається не економічно, не політично та іншими видами державної діяльності [1].

Проблема є також в науковій та культурній діяльності нашої політичної влади. Тобто держава фактично виділяє кошти на наукові відкриття, діяльність наукових товариств, культурні заходи в нашій державі, які б сприяли духовному розвитку нашої молоді та інші культурні заходи в нашій державі [1].

Також є проблема функціонуванні нашої освіти. Тобто проблема не достатньому фінансуванні від держави освітніх закладів. Без достатнього фінансування вони не зможуть підготувати фахівця [1].

Отже, потрібно реформувати систему управління держави щоб вона стала ефективною для цього потрібен час. Якого в нашій державі нема. Змінити механізми функціонування державних органів нашої держави. Для цього потрібна воля до змін не тільки політичної влади, а громадян. Тобто зміни залежить від нас. І ми повинні впливати на політичний клас щоб він змінив нашу державу на краще. Дана тема потребує вивчення в майбутньому.

Література

1. Дикань Р.С. Політико-правові традиції в Україні / Р.С. Дикань // Матеріали II Всеукраїнської конференції «Актуальні проблеми розвитку освіти та науки в умовах глобалізації» Ч. II. — Наук. ред. О.Ю. Висоцький. — Дніпро : Роял Принт, 2016. — С. 74–76.
2. Дикань Р.С. Проблема легітимності політичної влади в Україні/ Р.С.Дикань // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Наука, освіта, суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку” (м. Київ, 27–28 грудня 2016 р.); ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-учбовий центр прикладної інформатики НАН України. У 2-х частинах. — Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2016 р. — Ч. 2. — С. 22.

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 004.056

В.В. ДУДАРСЬКИЙ,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби Безпеки України

СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. В статті досліджуються питання змісту та структури системи менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом. З'ясовано, що захист інформації є ключовим параметром безпеки підприємства. Розглянуто основні принципи та методи системи менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом. Проаналізовано місце та роль суб'єктів, які реалізують дані заходи. Розглянуто особливості менеджменту захисту конфіденційної інформації на підприємстві, як одного з основних видів інформації з обмеженим доступом.

Ключові слова: інформація з обмеженим доступом, конфіденційна інформація, таємна інформація, службова інформація, система менеджменту захисту інформації.

Постановка проблеми. На сьогодні, обов'язковою умовою одержання прибутку і збереження структури підприємства є забезпечення безпеки його функціонування. Однією з основних складових безпеки є менеджмент захисту інформаційних ресурсів підприємства в усіх напрямках його діяльності. Також, жодне підприємство не може успішно розвиватись, якщо не буде забезпечена інформаційна безпека в цілому у країні, на території якої воно функціонує.

Проблеми менеджменту захисту інформації стають все більш складними і значущими на практиці, у зв'язку з активним переходом інформаційних технологій на автоматизовану основу, без використання традиційних паперових носіїв у всіх без виключення сферах людської діяльності. Захист інформації має концептуальний характер і передбачає створення комплексної системи безпеки, яка включає правові, управлінські, інженерно-технічні, криптографічні та програмно-апаратні методи та засоби захисту інформації. Управлінські методи являють собою основну ланку, яка об'єднує технічні, програмні та криптографічні компоненти, що формує єдину ефективну комплексну систему захисту інформації.

Конституція України гарантує право громадян на інформацію, поряд з тим, важливим також є створення ефективного механізму регламентування випадків,

за яких, доступ до інформації може бути обмеженим. Враховуючи це, а також особливості розвитку сучасних технологій та їх всеохоплюючий характер, проблематика менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом є досить актуальною і потребує більш детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблематики захисту інформації, в тому числі, з обмеженим доступом, розглядали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені-економісти. Серед економістів з інших країн близького зарубіжжя, дані питання досліджували: В. І. Аверченков, А. С. Дьомушкин, Н. Н. Куняв, М. Ю. Ритов, В. А. Степонов, А. Г. Фабричнов, В. І. Ярочкин та інші. Вітчизняні вчені також досить детально і різнобічно розглядають проблематику менеджменту захисту інформації, до них належать: Н. А. Гайсенюк, М. В. Гуцалюк, С. П. Євсєєв, О. Г. Король, Б. А. Кормич, О. О. Кулініч, С. Е. Остапов, В. С. Цимбалюк та інші.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень проблематики менеджменту захисту інформації загалом, питання пов'язані з захистом інформації з обмеженим доступом все ще залишають недостатньо розглянутими. Так потребують подальшого розгляду особливості менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом, в умовах посилення загроз з боку зовнішнього по відношенню до підприємства середовища.

Постановка мети та завдань. Метою даної статті є дослідження особливостей системи менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом, за умов поширення впливу розвитку інформаційних технологій та загроз з боку інших суб'єктів ринку.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблематику менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом насамперед необхідно визначити теоретичне підґрунтя проблеми. Так у відповідності до Закону України «Про інформацію», інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. В свою чергу, інформація з обмеженим доступом буває конфіденційною, таємною та службовою [1].

Також, відповідно до Закону, визначено яка інформація не може бути з обмеженим доступом. До такої зокрема належить інформація щодо:

- стану природного довкілля, якості продуктів харчування або побутових предметів;
- аварій, катастроф, небезпечних явищ природи, надзвичайних ситуацій, які вже сталися або можуть бути у майбутньому загрожувати життю людей;
- здоров'я громадян, стану правопорядку, показників їх соціально-демографічного та освітньо-культурного розвитку, життєвого рівня, включно зі сферою соціального забезпечення, харчування, медичного забезпечення, забезпечення одягом, житлом;
- злочинів вчинених носіями комуністичної та нацистської ідеології, яка була засекреченою за радянських часів;
- протиправних дій представників органів державної та місцевої влади;
- інші дані, які за рішенням Верховної ради України і відповідно до міжнародних договорів мають бути публічними [1].

Основою системи менеджменту захисту будь-якої інформації, в тому числі, з обмеженим доступом є принципи на яких вона базується. Система менеджменту захисту інформації насамперед має бути централізованою, тобто такою, яка дозволяє забезпечувати ефективне управління нею з боку керівництва та відповідальних за певні напрямки діяльності осіб. Бути плановою, що дозволить об'єднувати зусилля різних відповідальних осіб та структурних підрозділів задля виконання завдань, які стоять перед підприємством у сфері захисту інформації. Система менеджменту захисту інформації має бути універсальною та надійною, охоплювати всю діяльність підприємства пов'язану зі створенням, і обміном інформації. При цьому, вона має бути активною, що передбачає забезпечення захисту інформації з достатнім ступенем наполегливості та можливістю концентрації зусиль на найбільш важливих напрямках діяльності підприємства. Також, така система повинна бути розрахована на захист всієї інформації підприємства і насамперед тієї, яка викликає найбільший інтерес у конкурентів.

Якщо принципи системи менеджменту захисту інформації є спільними для будь яких підприємств, то методи за допомогою яких здійснюється захист інформації з обмеженим доступом, а також структурі підрозділи які це реалізують є відмінними.

Підприємства, діяльність яких напряму пов'язана із захистом інформації з обмеженим доступом (в тому числі, конфіденційною та таємною інформацією) мають створювати на постійній основі спеціальні структурні підрозділи та використовувати вискооефективні засоби захисту інформації [2, с. 23]. Якщо підприємства невеликих розмірів працює з такою інформацією епізодично, замість створення спеціальних структурних підрозділів, вони можуть мати декілька штатних працівників, які будуть спеціалізуватись на захисті інформації. Структурі підрозділи та окремі посадові особи — суб'єкти, які реалізують менеджмент захисту інформації з обмеженим доступом.

Якщо підприємство у своїй діяльності володіє незначними обсягами інформації з обмеженим доступом, воно може використовувати потенціал інших великих підприємств, які, в тому числі, спеціалізуються на захисті інформації або мають досвід та ресурси для цього.

Значну роль у системі менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом відіграють методи, які при цьому використовуються. Загалом, виділяють чотири основні методи захисту будь якої інформації, в тому числі, інформації з обмеженим доступом: правові, організаційні, технічні, економічні. Між наведеними методами є щільний взаємозв'язок.

Щодо правових методів, то за їх допомогою регламентується та всебічно нормативно регулюється діяльність щодо захисту інформації з обмеженим доступом. Правові методи пов'язані з організаційними, що відображається у взаємодії підприємств і державних наглядових органів, щодо виключення витоку конфіденційної інформації.

Технічні методи захисту інформації також використовуються у комплексі з організаційними. Вони відіграють велике значення у забезпеченні захисту інформації під час її накопичення, зберігання та обробки. Технічні методи

дозволяють ефективно використовувати засоби захисту які є у розпорядженні підприємств.

Щодо організаційних методів, то вони є ключовими у реалізації менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом. За допомогою організаційних методів захисту інформації з обмеженим доступом, визначають порядок та умови комплексного використання ресурсів наявних у підприємства, ефективність яких пов'язана використанням економічних та технічних методів [3, с. 552].

До організаційних методів захисту інформації з обмеженим доступом відносяться наступні:

- реалізація принципу персональної відповідальності керівників підрозділів і персоналу підприємств щодо захисту конфіденційної інформації;
- визначення переліку даних, які відносяться на підприємстві до різних категорій (видів) інформації з обмеженим доступом;
- визначення кола осіб, які мають право доступу до користування інформацією з обмеженим доступом, в залежності від ступеня конфіденційності;
- відбір, перевірка та навчання осіб, які призначаються на посади, що передбачають доступ до інформації з обмеженим доступом;
- організація та ведення конфіденційного діловодства;
- організація та реалізація на практиці систематичного контролю за виконанням визначених вимог щодо захисту інформації.

Більш детально, складові системи менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом наведено на рис. 1.

Рис. 1. Система менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом

Задля розуміння змісту та розуміння того, що являє собою інформація з обмеженим доступом, необхідним є розглянути її складові, тобто службову, конфіденційну та таємну види інформації.

Службова інформація є видом інформації з обмеженим доступом яка не може бути розголошена без відповідної санкції керівництва. Така інформація, в залежності від внутрішніх та зовнішніх обставин може перетворюватись на конфіденційну [4, с. 28].

Конфіденційна інформація — це відомості, що знаходяться у власності, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і розповсюджуються за їх бажанням у відповідності до встановлених ними умов [1]. Відповідно до змісту, конфіденційна інформація буває: професійною, діловою, виробничою, банківською, комерційною, особистою тощо.

Перед тим як віднести певну інформацію до конфіденційної, слід враховувати окремі моменти. Так виробнича діяльність підприємства спрямована на забезпечення максимального прибутку, що зокрема може досягатись шляхом зниження собівартості продукції та підвищення конкурентоспроможності продукції, яка виробляється. Фактори, які визначають конкурентоспроможність підприємства, можуть приносити позитивні результати лише за умови їх приховування від конкурентів. Таким чином, кожне підприємство має реалізувати заходи, спрямовані на захист таких даних. Віднесення цих даних до конфіденційної інформації є однією з найважливіших задач економічної безпеки підприємства.

Значну роль у необхідності та доцільності захисту певних даних, які можна віднести до конфіденційних, відіграє ступінь конкуренції на певному ринку. До конфіденційної інформації, як виду інформації з обмеженим доступом, насамперед слід відносити ті дані, які дають або можуть дати у перспективі відчутні переваги у конкурентній боротьбі [5, с. 267]. При цьому, розголошення такої інформації може нанести значних економічних збитків, внаслідок зниження конкурентоспроможності товарів та послуг підприємства. Отже, саме оцінка ймовірних економічних збитків, у випадку витоку даних які відносяться до категорії конфіденційних, має бути основою для формування переліку таких відомостей.

Структура та зміст переліку конфіденційних даних насамперед залежить від характеру діяльності підприємства чи організації. Проте, основними розділами переліку можна вважати наступні:

- менеджмент виробництва;
- планування виробничої діяльності;
- запровадження інноваційних технологій, нових конструкторських рішень, матеріалів або управлінських підходів;
- фінансова діяльність;
- відомості щодо контрагентів підприємства, постачальників, посередників, тощо;
- інформація про минулі чи майбутні перемовини, ймовірні/теперішні контакти;

- цінова політика;
- інформація щодо стану та обсягів реалізації та збуту [6, с. 78].

Найбільше даних які можна кваліфікувати як конфіденційні, у сферах виробництва, торгівлі, менеджменту, маркетингу та сервісу. Поряд з тим, можуть бути і виключення. Це зокрема стосується антиконкурентної практики, випадки якої є непоодинокими, в тому числі, у найбільш розвинених країнах. Так окремі підприємства на ринку можуть вступати у змову, з метою поділу ринку. У такому випадку, обмін конфіденційною інформацією стає основою анти конкурентних дій. Виходячи з цього, використання конфіденційної інформації та обмін нею є не лише компетенцією підприємств, але й стає задачею державних органів влади, які відповідають за дотримання умов вільної конкуренції всіма підприємствами на ринку.

Для підприємства, прийняття рішення щодо віднесення певних відомостей до переліку таких, що становлять конфіденційну інформацію має бути насамперед пов'язане з оцінкою негативних наслідків, які можуть виникнути, у випадку розголошення такої інформації. До таких негативних наслідків можна віднести наступні:

- зрив перемовин, втрата можливості укладання вигідних контрактів;
- відмова від потенційно вигідних рішень, які втрачають економічну ефективність, саме через розголошення конфіденційної інформації та виникнення додаткових фінансових ускладнень, які перешкоджають прийняттю нових рішень;
- втрата частки ринку, зниження обсягів реалізації та збуту, ринкової вартості продукції чи послуги;
- звуження переліку ділових стосунків, розрив взаємозв'язків з партнерами, постачальниками та іншими контрагентами;
- виникнення ускладнень в сфері придбання обладнання, забезпечення необхідною для виробництва продукції сировиною, матеріалами, що пов'язано зі зростанням цін, чи скороченням обсягів поставок;
- зменшення обсягів реалізації, через випереджальні дії конкурентів-постачальників на ринку подібних товарів, робіт, послуг;
- збільшення економічного потенціалу конкурентів через зменшення витрат на нові наукові розробки чи удосконалення технологій [7, с. 17].

Конфіденційна інформація досить щільно пов'язано з іншим видом інформації з обмеженим доступом — таємною. Менеджмент захисту таємної інформації передбачає відокремлення з переліку конфіденційних даних тих, які містять найбільш важливу інформацію, доступ до якої має виключно керівництво або особи вповноважені ним. Таємна інформація потребує обов'язкового повного захисту або її окремих елементів. Така інформація має гриф «таємна». Зняти такий гриф може лише керівництво або уповноважена ним комісія (окремі особи).

Висновки. Проведене дослідження змісту системи менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом дозволило зробити наступні висновки:

- менеджмент захисту інформації відіграє значну роль у забезпеченні економічної безпеки підприємств, адже дозволяє попередити витoki даних, які потенційно можуть принести йому шкоду;
- серед методів, на яких базується система менеджменту захисту інформації з обмеженим доступом, основними є організаційні;
- необхідність захисту конфіденційної інформації на підприємстві також пов'язана із зовнішніми факторами. А також діями конкурентів/контрагентів на даному ринку;
- захист інформації потребує комплексу заходів та дій, насамперед з боку керівництва, адже епізодичний характер прийняття рішень може призвести до негативних наслідків, що також впливає на економічну стабільність підприємства.

Література

1. Закон України «Про інформацію» Редакція від 01.01.2017 №2657-12 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
2. Остапов С. Е. Технології захисту інформації : навчальний посібник / С. Е. Остапов, С. П. Євсєєв, О. Г. Король. — Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. — 476 с.
3. Рудий Т.В. Засади захисту інформації в інформаційних системах підприємств / Т. В. Рудий, Л. М. Томаневич, О. І. Руда // Актуальні проблеми економіки : Науковий економічний журнал. — 2014/1. — № 2. — С. 551—557.
4. Топоркова С.А. Разглашение охраняемой законом тайны как трудовое правонарушение // Трудовое право в России и за рубежом. — 2012. — № 3. — С. 26—30.
5. Ліпкан В. А. Захист інформації з обмеженим доступом в умовах боротьби з організованою злочинністю / В. А. Ліпкан, В. Ю. Баскаков // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2011. — Вип. 24. — С. 263—269.
6. Моисеев А.И. Информационная безопасность распределённых информационных систем: учеб. / А.И. Моисеев, Д.Б. Жмуров. — Самара: Изд-во Самар. гос. аэрокосм. ун-та, 2013. — 180 с.
7. Гарасимчук О. І. Оцінка ефективності систем захисту інформації / О. І. Гарасимчук, Ю. М. Костів // Вісник КНУ імені Михайла Остроградського. Випуск 1/2011 (66). Частина 1. — С. 16—20.

Розділ 6

ПРАВО

В.В. АЛЕКСЕЙЧУК,

головний судовий експерт-вибухотехнік сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Рівненського Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ НА НАСТУПНОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

В даній статті розглянуто проблеми використання експертних висновків на наступному етапі розслідування злочинів, з'ясовуються цілі й особливості застосування інформації отриманої експертним шляхом, а також визначено основні цілі використання висновків судових експертів на даному етапі.

Судове доказування являє собою здійснювану в процесуальних формах діяльність органів розслідування, прокурора і суду зі збирання, закріплення, дослідження, перевірки та оцінки фактичних даних, необхідних для встановлення істини у кримінальному провадженні. Завершальною стадією роботи з доказами є їх використання в процесі розслідування злочинів.

Використання судових експертиз — це практичне і логічне оперування фактичними даними, встановленими експертним дослідженням, або висновком експерта в цілому з метою вирішення тактичних завдань розслідування і доказування у кримінальній справі.

Судова експертиза є однією з важливих форм застосування спеціальних знань у судочинстві, в результаті чого слідчий та суд отримують нову інформацію, яка має доказове значення для справи і не може бути отримана за допомогою інших процесуальних засобів. При цьому якщо питання призначення та проведення судових експертиз розглянуті досить повно, то питання використання результатів експертних досліджень уваги приділено недостатньо. Таким чином, можна визначити загальну проблему, яка потребує вивчення і вирішення, — підвищення ефективності розслідування злочинів у цілому та окрему проблему — підвищення ефективності використання судових експертиз при розслідуванні злочинів.

Метою статті є:

- 1) встановлення цілей використання експертних висновків на наступному етапі розслідування злочинів;
- 2) визначення шляхів ефективного використання висновків експерта під час розслідування злочинів.

У спеціальній літературі виділяють три етапи розслідування — початковий, наступний і заключний [1, с. 783—787]. При цьому початок і закінчення того чи іншого етапу жорстко не залежить від проведення певної слідчої дії або прийняття конкретного рішення, а визначається у кожній ситуації окремо. Тому початковим етапом розслідування ми умовно розглядаємо етап від початку розслідування і до пред'явлення обвинувачення, наступним — від пред'явлення обвинувачення до складання обвинувального висновку, а і заключним — від складання обвинувального висновку до направлення справи до суду [2, с. 28—37].

Щодо наступного етапу, то після появи у справі обвинуваченого необхідно встановити, чи може він взагалі бути суб'єктом розслідуваного злочину. Так, згідно з вимогами ст. 242 Кримінально-процесуального кодексу (далі — КПК) України, експертиза повинна призначатися обов'язково для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності у справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності. Такими даними можуть бути відомості про те, що особа перебуває на обліку у психоневрологічному диспансері або мала травми голови. Слід звернути увагу на матеріали, які характеризують особу, а також на спосіб учинення злочину й поведінку під час проведення слідчих дій. У разі встановлення, що особа була неосудною в момент учинення злочину, вона не буде суб'єктом злочину і до неї можуть бути застосовані лише заходи примусового лікування (ст. 96 Кримінального кодексу України). Слід звернути увагу на те, що особа може мати психічне захворювання на момент скоєння злочину, а може захворіти вже після порушення кримінального провадження і пред'явлення обвинувачення. При цьому експертиза є надійним засобом встановлення симуляції підозрюваним психічного захворювання.

Однією з особливостей застосування експертиз на наступному етапі розслідування стає вирішення експертами переважно ідентифікаційних завдань. Якщо на початку розслідування, коли злочинець ще не відомий і всі зусилля спрямовуються на встановлення його особи, то після появи у справі обвинуваченого центр тяжіння переміщується у площину перевірки та доведення того, що саме ця особа вчинила злочин. Це досягається шляхом проведення ряду ідентифікаційних досліджень, які дозволяють встановити певні обставини, що є важливими для розслідування злочину. Так, факт перебування обвинуваченого на місці злочину можна встановити за:

- слідами — відображеннями рук, ніг, зубів та інших частин тіла шляхом постановки питань на трасологічну експертизу, наприклад про те, чи залишені сліди пальців рук на предметах обстановки підозрюваною особою; чи залишені сліди босих ніг на підлозі підозрюваним; чи утворені сліди укусів зубами підозрюваного;

- фактом контакту одягу підозрюваного з обстановкою місця події, з одягом потерпілого, зі знаряддям учинення злочину, якщо воно було залишене на місці події, і одягу потерпілого зі знаряддям злочину, якщо воно було виявлене у підозрюваного. При цьому в ході проведення комплексної експертизи матеріалів, речовин та виробів можуть бути вирішені питання про те, чи є на предметах обстановки місця події волокна з одягу підозрюваного; чи контактували предмети

одягу підозрюваного і потерпілого; чи є на знарядді злочину, виявленому на місці події, волокна з одягу підозрюваного; чи є на знарядді злочину, виявленому у підозрюваного, волокна з одягу потерпілого;

— за зображеннями на записах відеокамер спостереження. У деяких випадках подія злочину фіксується камерами відеоспостереження, і для встановлення особи злочинця призначається фотопортретна експертиза, яка вирішує питання про те, чи зображена на відеозаписі та на фотографії підозрюваного одна й та сама особа.

Важливим моментом доказування вини обвинуваченого є встановлення конкретного знаряддя злочину. Можливі знаряддя злочину виявляються безпосередньо у злочинця під час затримання, під час обшуку за місцем його мешкання чи роботи, під час проведення інших слідчих дій. Під час проведення експертиз вони становлять собою об'єкти, що ідентифікуються. До таких знарядь можна віднести знаряддя вбивства або спричинення тілесних ушкоджень, знаряддя злому, підробки документів, грошей тощо. Ідентифікація проводиться, як правило, за слідами на предметі злочину чи елементах обстановки місця події. Для цього перед експертами можуть ставити такі запитання: - чи представленим знаряддям було спричинено тілесні ушкодження; - чи даним знаряддям були залишені об'ємні вдавнені сліди; - чи представленим інструментом було зрубано дерево, спиляно гілку, перекушено дріт тощо; - чи виконані записи письмовим приладом, наданим на дослідження; - чи виготовлено наданий документ на даному копіювально-розмножувальному апараті; - чи нанесено відбиток печатки в даному документі наданим кліше?

Не слід також забувати, що знаряддя злочину можуть одночасно бути і слідоутворюючими об'єктами, і слідосприймаючими. Ломик, за допомогою якого злочинець проник у приміщення, не тільки залишає сліди на перешкоді, але й сам сприймає сліди рук злочинця, частки фарби від перешкоди тощо [3, с. 87].

Однак лише встановлення знаряддя злочину недостатньо. Наступним завданням, пов'язаним із попереднім, є встановлення факту використання конкретною особою конкретних знарядь або факт приналежності таких знарядь конкретній особі.

У експертній практиці існують випадки, коли підозрюваний, пояснюючи виявлення у нього знаряддя злочину, говорить про те, що дана річ йому не належить і він вперше її бачить, або що дана річ належить йому, однак злочину вона не стосується. У таких ситуаціях можна вдатися до вирішення ідентифікаційний завдань — з'ясувати, чи є на представленому знарядді відбитки пальців обвинуваченого; чи є деталь, виявлена у обвинуваченого, частиною зброї, знайденої на місці події; чи зберігалася мисливська рушниця, знайдена на місці події, у чохла, вилученому в обвинуваченого; чи не походить металевий шматочок, знайдений на місці події, від знаряддя, вилученого в обвинуваченого; чи надруковано записку на принтері, що належить обвинуваченому; чи входили раніше до одного комплекту кулон, знайдений в обвинуваченого, і сережки потерпілої.

Важливим завданням судової експертизи є з'ясування конкретних дій обвинуваченого і потерпілого під час вчинення злочину. Особливо це стосується випадків, коли обвинувачений не визнає своєї вини, або визнає її частково. Дане завдання вирішується за допомогою ситуаційної задачі, а саме шляхом встановлення відповідності фактичних дій, які виконувались злочинцем на місці події, його власним свідченням, свідченням потерпілого й очевидців та об'єктивним даним, встановленим під час оглядів та досліджень. Частіше за все це стосується злочинів, пов'язаних із заподіянням потерпілому тілесних ушкоджень.

Отримання висновку експерта є одним із способів збирання доказів у кримінальному провадженні. Тому слідчий, прокурор, як правило, залучають експерта залежно від наявності до того підстав на свій розсуд, виходячи з конкретних обставин справи і тих питань, на які має відповісти фахівець з певної галузі знань. Винятки становлять лише випадки, передбачені у ч. 2 ст. 242 КПК, коли звернення до експерта є обов'язковим.

Заявити слідчому чи прокурору клопотання про залучення експерта на стадії досудового розслідування мають право також потерпілий та сторона захисту (підозрюваний, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники).

Заявлене клопотання слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту його подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Особа, яка заявила клопотання про залучення експерта, повідомляється про результати його розгляду. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання слідчим чи прокурором виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй (ст. 220 КПК).

Оскільки відповідно до закону (ч. 3 ст. 93 КПК) сторона захисту має право збирати докази в тому числі й шляхом отримання висновків експертів, закон надає право представникам сторони захисту можливість самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Таке залучення експертів відбувається на підставі КПК та ЗУ "Про судову експертизу".

У випадку, якщо слідчий чи прокурор відмовив стороні захисту у задоволенні клопотання про залучення експерта та проведення експертизи, сторона захисту має право порушити клопотання про залучення експерта перед слідчим суддею у порядку, передбаченому ст. 244 КПК. Такий механізм, установлений законом, сприяє захисту прав та законних інтересів сторони захисту у кримінальному провадженні та забезпечує дотримання вимог такої загальної засади кримінального провадження, як змагальність, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК (ч. 2 ст. 22).

На цьому ж етапі сам обвинувачений має право клопотатися перед слідчим про призначення того чи іншого виду експертизи (ст. 93, 244 КПК України).

Зазвичай це відбувається, коли обвинувачений вважає, що певні питання, які мають суттєве значення для пом'якшення його вини або взагалі для її усунення, не були вирішені під час розслідування. У свою чергу, слідчий може задовольнити або мотивовано відхилити це клопотання. Взагалі ж право обвинуваченого клопотатися про призначення експертизи є одною з гарантій повного й об'єктивного розслідування справи [5].

Таким чином, враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що основними цілями використання експертних висновків, характерними для наступного етапу розслідування злочинів, є: 1) у разі потреби — встановлення того, чи є обвинувачена особа суб'єктом злочину; 2) установлення факту перебування обвинуваченого на місці злочину; 3) установлення конкретного знаряддя злочину; 4) установлення факту використання знаряддя злочину обвинуваченим; 5) установлення конкретних дій обвинуваченого і потерпілого під час учинення злочину.

Особливості використання висновку експерта на наступному етапі розслідування визначаються тим, що в цей час слідчий має більше можливостей перевірити, оцінити й використати висновки експерта, зіставивши їх з іншими зібраними в справі доказами.

Література

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов / Р.С. Белкин. — М.: ЮНИТИ — ДАНА; Закон и право, 2001. — 3-е изд., доп. — 837 с.
2. Волобуєв А. Ф. Етапи розслідування в криміналістичній методиці / А. Ф. Волобуєв // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — Вип. 5. — 1999. — С. 28—37.
3. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие / М. Г. Щербаковский. — Х. : Эспада, 2005. — 544 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України, 2012 р.
5. Лапта С.П. Використання експертних висновків на наступному етапі розслідування злочинів.

І.А. МАКСИМЧУК,
студентка юридичного факультету
Університету державної фіскальної служби України

О.В. ОНИШКО,
науковий керівник, кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права та процесу
Університету державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО ПРАВА З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В АСПЕКТІ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Перехід до нового етапу розвитку інформаційного суспільства безпосередньо пов'язаний зі зростанням значення інформаційних технологій у господарських відносинах та розвитком електронної комерції. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р., визначає електронну комерцію як форму торгівлі товарами й послугами за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, яка включає всі фінансові та торгові трансакції, що проводяться за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, і бізнес-процеси, пов'язані з проведенням таких трансакцій [1, ст. 1581].

У працях вітчизняних та зарубіжних учених розглядалися різні питання правового забезпечення розвитку електронної комерції. Серед дослідників, які розробляли цю проблематику, слід назвати М. М. Дутова, В. М. Желіховського, С. В. Злобіна, Я. А. Карева, Н. В. Корягіна, А. Н. Кучер, А. М. Новицького, В. Плєскач, А. В. Сладкова, А. В. Чучковської та інших.

Проте багато аспектів указаної проблематики залишилися поза межами досліджень, а відсутність спеціальних норм, які б ураховували особливості господарських відносин, що виникають під час провадження господарсько-торговельної та інших видів господарської діяльності, ускладнених «електронним елементом», вимагає вироблення теоретичного підходу до їх правового регулювання [2, с. 54].

Залежно від форм використання можливостей мережі Інтернет господарські відносини, що виникають у зв'язку з таким використанням («інтернет-відносини», «віртуальні відносини», «відносини у сфері поширення інформації в мережі Інтернет») можуть бути обтяжені одним або декількома «електронними елементами» (спосіб та/або процедура укладення договору, електронний товар (електронна послуга), електронні об'єкти торговельної мережі, електронні агенти, електронні розрахунки тощо). Під час здійснення торговельної діяльності суб'єкти господарювання можуть використовувати мережу Інтернет як засіб інформаційно-рекламного підтримання і як безпосередній механізм здійснення такої діяльності [3, с. 64].

Інформаційно-рекламне інтернет підтримання неелектронного бізнесу пов'язане з розробленням, розміщенням і просуванням сайтів-візитівок, промосайтів і корпоративних сайтів. Якщо розглядати як безпосередній механізм

здійснення такої діяльності, то це являє собою створення інтернет-крамниць [4, с. 96].

Основною проблемою в даній сфері є пасивне ставлення вітчизняного законодавця до вирішення питань належного правового забезпечення електронної комерції, що призводить до гальмування процесу цивілізованого розвитку електронного ринку, адаптованого до сучасних світових умов.

Сьогодні очевидно є потреба в активізуванні роботи над доопрацюванням проекту Закону України «Про електронну комерцію» з обов'язковим урахуванням сучасних тенденцій правового регулювання відносин у сфері електронної комерції та міжнародного досвіду впорядкування проблемних питань, що виникають у цій царині. Під час доопрацювання вказаного законодавчого акта важливим завданням повинно стати забезпечення його сумісності зі змістом різних інститутів господарського законодавства, що регулюють різні види господарської діяльності, які можуть здійснюватися з використанням можливостей мережі Інтернет, а також законодавства про інформацію та інтелектуальну власність, про рекламу тощо.

Література

1. Офіційний вісник України. — 2013. — № 44. — С. 79. — Ст. 1581.
2. Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 7. — Ст. 84.
3. Інтернет-магазин: особливості податкового обліку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://spec.od.ua/ВІСНИК ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА 1/2015>
4. Хавронюк М. І. Законодавство України про торгівлю: настільна книга продавця і покупця: в 3 ч. / М. І. Хавронюк, М. І. Мельник. — К. : Бліц-Інформ, 2007. — Ч. 1. — 752 с.

Н.М. ОБУШЕНКО,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник секретаріату Вченої ради
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА

Норми лежать в основі усіх галузей права без винятку, однак залежно від того, до якої галузі права вони належать, норми права набувають певного забарвлення, зумовленого специфікою суспільних відносин, що складають предмет їх регулювання. Предметом трудового права виступають суспільно-трудові відносини, які виникають у результаті укладення трудового договору між працівником і роботодавцем. Ядро трудового права становлять індивідуальні відносини трудового найму [1, с. 50], однак окрім них норми трудового права розповсюджують свій регулятивний вплив також і на відносини, що тісно пов'язані з трудовими: працевлаштування, навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікація працівників — щодо контролю за дотриманням законодавства про працю, вирішення трудових спорів, а також відносини соціального партнерства. Тож, враховуючи це, на нашу думку, під нормами трудового права слід розуміти встановлені та (або) ратифіковані держа-

вою формально-визначені правила поведінки загальнообов'язкового характеру, які регулюють трудові та тісно пов'язані із ними відносини через надання їх суб'єктам відповідних прав та покладання на них обов'язків, виконання яких забезпечується силою державного впливу аж до примусу.

Як і будь-які інші правові норми, норми трудового права мають ознаки, в яких власне і концентруються їх особливості як явища. Тож, на наш погляд, серед основних властивостей (ознак) норм трудового права слід назвати:

- правило загального характеру. Дана ознака розрахована не на якийсь певний конкретний випадок, а на цілу низку (категорію) суспільних відносин. І приписи норми трудового права є обов'язковими для всіх, хто стає учасником відповідних відносин. Тобто норми трудового права містять у собі узагальнені зразки (стандарти, правила чи вимоги), що пред'являються до поведінки суб'єктів під час здійснення ними свого права на працю та тісно пов'язаних із ними прав. Загальний характер правової норми означає, по-перше, що вона розрахована на своє здійснення кожного разу, коли виникають обставини, передбачені цією нормою, тобто вона не втрачає свою силу після одноразового застосування, а діє постійно. По-друге, загальний характер норми означає персональну неконкретність її адресатів — вона поширює свою дію не на індивідуально визначених, а на будь-яких осіб, які вступають або можуть вступати у правовідносини на її основі, адресована, як правило, колу осіб, визначених загальними ознаками. Саме в силу зазначених властивостей правова норма виступає як міра людської поведінки;

- загальна обов'язковість. Ця ознака норм трудового права полягає в тому, що вони мають владну природу, тому їх приписи не обговорюються і є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами, які потрапляють у поле регулятивного впливу даної норми трудового права; винятки дозволяються лише у випадках, прямо передбачених цією ж чи іншими правовими нормами. Трудове право відрізняється від інших галузей права тим, що значна роль у врегулюванні трудових відносин належить нормам локального характеру — нормам, які приймаються безпосередньо на підприємствах, в установах, організаціях власником або уповноваженим ним органом за погодженням з трудовим колективом чи профспілковим комітетом [2, с. 75—76]. Однак через те, що певні норми ухвалюються в межах окремих організацій, вони не втрачають такої властивості, як загальнообов'язковість. Адже ці норми також приймаються суб'єктами (органу чи посадової особи), які є носіями адміністративної влади, щоправда, ця влада розповсюджується лише в межах певної організації. Відтак і загальнообов'язковість норм, виданих суб'єктами такої влади, обмежується конкретною організацією, тобто обов'язковість приписів локальних норм стосується тільки робітників даної організації. Дана ознака норми трудового права поширюється на усіх суб'єктів, які потрапляють у сферу її регулятивного впливу, без винятку, в тому числі на суб'єктів (органів та посадових осіб), які створили та впровадили у дію цю норму права;

- формальна визначеність норми трудового права полягає в тому, що норма права знаходить своє чітке відображення (формалізується) у певному зовнішньому джерелі. Сутність формальної визначеності норм права криється в тому, що вони

точно, чітко, виразно описують обставини, на які вони поширюються, чітко і виразно фіксують юридичні наслідки, тобто права та обов'язки адресатів, які наступають за обставин, зазначених у нормі. Формальна визначеність норм права сприяє визначеності, ясності правового становища суб'єктів права, визначеності, стійкості їх відносин, у кінцевому підсумку, чіткій урегульованості всієї системи відносин, що складаються в суспільстві.

Крім того, поява у норми права такої ознаки, як формальна визначеність, свідчить про те, що вона (норма) пройшла процедуру об'єктивації або позитивації і стала частиною об'єктивного (юридичного) права, яке являє собою систему всіх правових приписів, що установлені (санкціоновані), охороняються, захищаються державою, мають загальнообов'язковий характер, є критерієм правомірної чи неправомірної поведінки та існують незалежно від індивідуальної свідомості суб'єкта права [3, с. 110—111].

Щодо джерел, у яких формалізуються норми трудового права, то ними є відповідні нормативно-правові документи (акти), наприклад, Конституція України, Кодекс законів про працю України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні угоди, конвенції, пакти та інші нормативно-правові акти;

- закріплює права, обов'язки, повноваження та відповідальність суб'єктів, що реалізують дану норму трудового права. Цей принцип підкреслює представницько-зобов'язуючий характер правових норм. Тобто норма права, з одного боку, надає суб'єктам, що її реалізують, певні права, а з іншого — покладає на них відповідні обов'язки.;

- остання ознака норми трудового права як основи механізму правореалізації це її забезпеченість силою державного впливу. За загальним правилом, виконання положень норм права, в тому числі трудового, здійснюється у добровільному порядку, проте в разі необхідності суб'єкт може бути примушений до такого виконання за допомогою заходів державного впливу.

Окрім того, що норма права, зокрема трудового, є складовим елементом багато складнішої системи, вона також має власну внутрішню структуру, до складу якої входять декілька структурних елементів: гіпотеза, диспозиція та санкція.

Структура норми права — це її внутрішня будова, що полягає у поділі норми на пов'язані між собою та розміщені у певній послідовності структурні елементи.

Першою у цій структурі стоїть гіпотеза, яка є тією частиною норми права, що визначає певні конкретні життєві обставини, в разі настання яких починає діяти дана норма. Л. Заморська, аналізуючи структуру норм трудового права, наголошує, що особливості гіпотези полягають у тому, що вона не має чітких даних про умови та обставини дії правила поведінки, обмежуючи умови застосування норми певним колом формальних вимог [4, с. 96]. Диспозиція — це та частина норми, у якій, власне кажучи, і зафіксовані певні зразки правил поведінки суб'єктів через встановлення їх прав та обов'язків. Будь-яка правова норма містить у своєму складі забезпечувальну частину, що передбачає заходи відповідальності на випадок порушення встановленого нею правила поведінки. Такою частиною є останній елемент правової норми — санкція. Санкції норм трудового права відіграють важливу роль у механізмі правового регулювання, вони забезпечують виконання обов'язків і є га-

рантом захисту прав та законних інтересів суб'єктів трудових і тісно пов'язаних з ними відносин [4, с. 102].

Норми права можуть реалізовуватись поза правовідносинами, адже правовідносини — це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких наділяються взаємними правами та несуть відповідні взаємні обов'язки, виконання яких забезпечується силою державного впливу. Безпосередньо трудові відносини — це суспільні зв'язки, які виникають між працівником і роботодавцем з приводу реалізації першим своєї здібності до продуктивної праці, врегульовані нормами трудового права, а їх учасники виступають у ролі носіїв суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [5, с. 65].

Звідси випливає, що правовідносини передбачають наявність конкретних взаємних прав та обов'язків, а також, як правило, необхідність вчинення активних дій. Натомість частина норм права містить заборонні приписи, реалізація яких відбувається шляхом утримання від учинення певних дій (бездіяльності). У цьому випадку суб'єкти права не вступають до правовідносин, однак не вчиняючи певних дій, заборонених нормами права, вони тим самим здійснюють правомірну поведінку та, відповідно, виконують приписи норм права.

Таким чином, слід згадати думку М.А. Гредскула, який зазначав, що в руках права є лише один засіб для досягнення його цілей — норма, тобто звернений до громадян постулат з можливістю включення до нього лише психічного впливу, тобто загрозу злом або обіцянку блага [6, с. 23].

Норма права є первинним елементом (першоосновою) права, яка вибирає у себе всі найбільш суттєві властивості права, звідси кожна окрема норма — це свого роду мініатюрне відображення об'єктивного права в цілому, тож коли ми кажемо про реалізацію права, то перш за все маємо на увазі втілення у життя змісту норм права. Відтак, з нашої точки зору, фундаментальне значення норм трудового права для механізму правореалізації полягає в тому, що вони, строго кажучи, є вмістилищем того матеріалу, з яким працює зазначений механізм. Тобто норми об'єктивного права, а точніше, їхній зміст, їхні приписи являють собою те нормативне підґрунтя, на підставі якого суб'єкти трудового права реалізують свої можливості — суб'єктивні права.

Література

1. Болотіна Н.Б. Трудове право України : підруч. / Н.Б. Болотіна. — 4-те вид., стер. — К.: Вікар, 2006. — 725 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
2. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: вопросы и ответы / В.Н. Протасов. — М.: Новый Юрист, 1999. — 240 с.
3. Правоприменение в Советском государстве / [С.Н. Братусь, Л.Д. Воеводин, В.В. Глазырин и др.]. — М.: Юрид. лит., 1985. — 303 с.
4. Заморська Л. Відносно визначені норми трудового права України [Електронний ресурс] / Л. Заморська. — Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3141>.
5. Венедиктов В.С. Трудове право України: підруч. / В.С. Венедиктов. — К.: Істина, 2008. — 384 с.
6. Гредескул Н.А. К учению об осуществлении права / Н.А. Гредескул. — Харьков: «Типография Адольфа Дарре», 1900. — 235 с.

Я.О. ВЕКЛЕНКО, А.М. КЛИМЕНКО, А.М. ДАУДІ,
студенти факультету природничо-географічної освіти та екології
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

Т.М. НАСТЕКА,
науковий керівник, кандидат біологічних наук,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКЗОГЕННОЇ СУКЦЕСІЇ,
ЯКА ВИНИКЛА В РЕЗУЛЬТАТІ АНТРОПОГЕННОГО ВПЛИВУ
НА ЛУЧНІ УГРУПУВАННЯ ЗАПЛАВИ РІЧКИ ТЕРЕБЛЯ**

Актуальність: вплив людини на природні угруповання настільки великий, що відбуваються значні зміни в біоценозах околиць населених пунктів.

Мета: дослідити вплив екзогенної сукцесії, яка виникла в результаті антропогенного впливу на лучні угруповання заплави річки Тересля.

В ході практики з біогеографії для вирішення цієї проблеми нами були поставлені такі **завдання**:

1. Визначити рослини якого з біогеоценозів (боліт чи луків) переважають на даній місцевості.

2. Встановити життєвість видів флори в даному біогеоценозі.

3. Визначити, які представники фауни переважають на даній території.

Поставлені завдання були виконані за допомогою таких **методів**: ручний збір рослин, ручний збір безхребетних та дрібних хребетних тварин, систематичне визначення видів флори і фауни з використанням відповідних визначників, визначення та порівняння життєвості рослин [2, с. 35].

Сукцесія (від лат. *successio* - наслідування, спадкоємність) — спрямовані незворотні зміни в біогеоценозі, які призводять до зміни одного біогеоценозу на інший. Виділяють первинні та вторинні сукцесії, а також ендегенні або внутрішні та екзогенні або зовнішні. Первинні сукцесії починаються з появи фітоценозів на субстратах, де раніше рослинності не було. Вторинні відбуваються в результаті впливу зовнішніх, відносно фітоценозу факторів, коли існуючий до цього фітоценоз знищується, а на його місці виникає новий. Ендегенні сукцесії викликані дією чинників складових частин біогеоценозу і не ведуть до заміни одного типу екосистеми на інший. Екзогенні сукцесії викликані дією чинників зовнішнього середовища і можуть призводити до зміни типів екосистем та до регресії біоценозів. Залежно від діючого чинника виділяють кліматичні, едафогенні, зоогенні та антропогенні сукцесії.

Едафогенні сукцесії зумовлені змінами едафотопу, можуть відбуватися як на значних просторах (горотворчі процеси, формування річкової сітки, пониження базису ерозії тощо), так і на відносно обмеженій території протягом короткого часу (заболочення лісів по берегах боліт через підняття рівня води тощо).

Кліматичні сукцесії зумовлені потеплінням чи похолоданням клімату, підвищенням чи пониженням його вологості (зміни протягом сотень і тисяч років).

Зоогенні сукцесії - спостерігаються у випадку повного знищення тваринами рослин-едафікаторів. Після цього проходить демутація рослинного вкриття (кролики в Австралії).

Антропогенні сукцесії є наслідком осушення, зрошення, вирубування, косіння, випасу худоби, пожеж, удобрення, розорювання, техногенних впливів [2, с. 65].

В природних умовах на терасі річки Теребля були сформовані заплавні луки з типовою для них рослинністю. Внаслідок антропогенного втручання була порушена їх цілісність, а саме, викопані два кар'єри, що призвело до знищення рослин на данній території. Через деякий час кар'єри заповнилися водою, за рахунок дощових вод та гірських струмків. Це призвело до формування первинного угруповання, з випадковим рослинним складом.

В ході проведенної роботи було встановлено, що в цій місцевості наявні типові представники флори і фауни луків та боліт. Оскільки живлення є нестабільним і більшою мірою залежить від погодних умов. Сформоване болото є достатньою кормовою базою, тому тут велика кількість дрібних пойкилотермних консументів першого та другого порядків. В силу антропогенного впливу гомойотермні консументи другого порядку представлені малочисельною групою. Серед типових гідро- і гігрофілів боліт на данній території були знайдені такі рослинні: *Typha latifolia*, *Alisma plantago aquatica*, *Stratiotes aloides*, *Ledum palustre*, *Eriophorum vaginatum*, *Oxycoccus palustris*, *Lemna minuta*, *Equisetum palustre*, *Spirogyra porticalis*. Серед мезофілів типових для луків були визначені: *Ranunculus acris*, *Rosa canina*, *Anthoxanthum odoratum*, *Pleum pratense*, *Mentha arvensis*, *Alopecurus pratense*, *Ficaria verna*, *Carduus uncinatus*, *Leucanthemum vulgare* [1, с. 99].

При цьому життєвість лучних рослин значно вища, ніж представників болотної флори. Також нами були виявлені сукцесійні зміни, а саме заростання типовими для цієї зони ялино-вільховими лісами. Це відбувається через те, що територія лише періодично заповнена водою.

Отже, в результаті нашого дослідження була визначена приблизно однакова кількість як гідро- та гігрофілів боліт, так і мезофілів луків. Проте життєвість лучної рослинності була значно вищою. Тому, незважаючи на антропогенне втручання та руйнування природних угруповань, через певний проміжок часу, заплавні луки можуть відновитися, якщо знову не буде антропогенного впливу.

Література

1. Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Проскудин Ю.Н. Определитель высших растений Украины.// Н.Д. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Проскудин и др. — 1 изд. Киев: Наук. Думка, 1987. — 548 с.
2. Настека Т.М. Щоденник польової практики з курсу “Біогеографія” // Т.М. Настека. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. — 57 с.

А.М. КЛИМЕНКО, Я.О. ВЕКЛЕНКО,

студенти факультету природничо-географічної освіти та екології
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

І.М. ЄЖЕЛЬ,

науковий керівник, кандидат біологічних наук,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИБАКТЕРІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ВІДВАРІВ *INULA HELENIUM* (L.) ТА *FRANGULA ALNUS* (L.)

Крушина ламка (*Frangula alnus* L.) — розгалужений кущ з родини *Rhamnaceae* (1,3 м заввишки) з гладенькою, майже чорною корою, гілки тонкі, без колючок, молоді пагони червоно-коричневі з ланцетними білими сочевичками [2, с.376]. Оман високий (*Inula helenium* L.) — багаторічна рослина родини *Asteraceae*. Місцеві назви — дивосил, дев'ятисил, галаган тощо [3, с. 229]. Ми обрали їх як об'єкти дослідження, зацікавившись їхніми лікувальними властивостями. Адже відомо, що рослинна сировина *Frangula alnus* застосовується при хронічних запорах, геморої та пухлинах печінки, володіє протизапальним, імуномодельюючим ефектом [2, с. 45]. У народній медицині *Inula helenium* — одна з найпопулярніших лікарських рослин з універсальною дією. Корені вважаються найкращим засобом при лікуванні гастритів, виразок і туберкульозу легень [3, с. 78]. Оскільки використання *Frangula alnus* та *Inula helenium* в лікувальній практиці є доволі поширеним, тому ми вирішили перевірити їхні антибактеріальні властивості, що і стало предметом нашого дослідження.

Мета експерименту полягає у дослідженні антибактеріальних властивостей відварів з *Frangula alnus* та *Inula helenium*. Відповідно до мети було поставлено наступні завдання: виготовити відвари *Frangula alnus* та *Inula helenium*, помістити паперові диски, просочені відваром на інокульоване мікроорганізмами *Micrococcus roseus* та *Staphylococcus aureus*, оцінити результат впливу відварів на мікроорганізми.

Методика. Дослідження антибактеріальної активності здійснено методом паперових дисків [1]. Після закінчення інкубації зроблено виміри діаметрів зон пригнічення росту мікроорганізмів навколо дисків, просочених відваром (табл. 1).

Таблиця 1.

Антибактеріальна активність *Frangula alnus* та *Inula helenium*

Досліджувана лікарська сировина	Штам мікроорганізмів	Середнє арифметичне діаметрів зони гальмування росту бактерій, см
Відвар <i>Frangula alnus</i>	<i>Micrococcus roseus</i>	-
	<i>Staphylococcus aureus</i>	0,7
Відвар <i>Inula helenium</i>	<i>Micrococcus roseus</i>	-
	<i>Staphylococcus aureus</i>	0,7

Таким чином, в результаті експерименту встановлено, що відвари *Frangula alnus* та *Inula helenium* майже не проявляють антибактеріальну активність відносно *Staphylococcus aureus* (діаметр зони гальмування 0,7 мм). Проти *Micrococcus roseus* відвари *Frangula alnus* та *Inula helenium* виявилися безсилими.

Отже, нами було встановлено незначну антибактеріальна активність відварів *Frangula alnus* та *Inula helenium* стосовно *Staphylococcus aureus* та її відсутність відносно *Micrococcus roseus*. Оскільки *Frangula alnus* та *Inula helenium* широко використовується в медичній практиці, вважаємо перспективною подальшу перевірку антибактеріальних властивостей відварів цих рослин стосовно інших штамів мікроорганізмів.

Література

1. Визначення чутливості мікробів [Електронний ресурс] // I-MEDIC. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <http://i-medic.com.ua/index.php?newsid=16006>.
2. Підручник для студентів ВНЗ, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавра з напрямку підготовки “Агрономія” та “Ветеринарна медицина” / В. Г. Біленко [та ін.]; за ред. Б. Є. Якубенка; Національний університет біоресурсів і природокористування України. — Житомир : Рута, 2015. — 600 с.
3. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / відп. ред. А. М. Гродзинський. — К.: вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажан, Український виробничо-комерційний центр «Олімп»», 1992. — 544 с.

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

К.Ю. ЖИГАЛЮК,

студентка другого курсу спеціальності «Початкова освіта»
Луцького педагогічного коледжу

М.А. ОСИП,

науковий керівник,
викладач біології Луцького педагогічного коледжу

ВПЛИВ ВИРУБКИ ЛІСІВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті розглянуто вплив вирубки лісів на території України, а саме на навколишнє середовище Рівненської області й представлено пропозиції щодо збереження лісового фонду країни.

Ключові слова: бурштин, вирубка лісів, навколишнє середовище, Рівненщина.

Різні аспекти формування екополітики у контексті еколого-економічної безпеки досліджували такі вчені: В.О. Аніщенко, Г.О. Білявський, З.В. Герасимчук, С.І. Дорогунцов, А.Б. Качинський, В.М. Степанов, та ін.

Мета дослідження: розкрити вплив вирубки лісів на екологічний стан Рівненської області.

За своїми екологічними наслідками найбільш значимими є рубки головного користування. Саме вони призводять до змін фітоценозів [2].

Державне агентство лісових ресурсів України проаналізувало оперативну інформацію про стан забезпечення охорони лісів від незаконних рубок.

Зокрема, за перше півріччя 2017 року обсяг незаконних рубок лісу в Україні склав 14,4 тис. куб. м, що на 1,4 тис. куб. метрів менше, ніж за аналогічний період минулого року. Сума заподіяної шкоди склала 85,8 млн грн, відшкодовано — 4 млн гривень.

Найбільші обсяги незаконних рубок виявлені в лісах Рівненської — 2152 куб. м.

Значною є частка незаконних рубок, скоєних невстановленими лісопорушниками. У Рівненській області вона складає — 82%.

Головними причинами збільшення обсягів вирубки лісів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину, видобування бурштину.

Так, державне підприємство «Бурштин України» добуває 2-4 тонни каменю на рік, в той час як обсяг нелегального видобутку в Рівненській області становить, за деякими підрахунками, до 60 тонн. На величезних площах ліс повністю знищений. Десятки гектарів перекопані і перемиті. Справа не обмежується ручною роботою: у болотах працює важка техніка — різноманітні бульдозери, а по лісовій дорозі час від часу сунуть «БелАЗи» з платформами для гусеничної техніки [1].

У результаті використання мотопомп і компресора під час видобування бурштину струмін води під великим тиском розмиває ґрунт, повністю руйнуючи ґрунтовий покрив у місці ймовірного залягання корисної копалини, внаслідок чого утворюється яма. Під тиском води відбувається руйнування не лише ґрунту, а й ґрунтоутвірної породи, внаслідок чого оголюється коренева система лісових насаджень, які з часом гинуть. Видобування бурштину сприяє значному погіршенню екологічного стану порушених територій внаслідок зняття верхнього родючого шару ґрунту, деградації, а в окремих випадках і повного знищення ґрунтового покриву, засмічення земельних ділянок, порушення цілісності трав'янистого рослинного покриву, ослаблення продуктивності лісових насаджень, порушення гідрологічного режиму території. На відкритих не заліснених ділянках, порушених внаслідок незаконного видобутку бурштину, інтенсивно проявляється як вітрова, так і водна ерозія. Перемішування ґрунту, утворення ям, знищення живого надґрунтового покриву, зміна водного режиму (заболочення) та фізико-хімічних властивостей ґрунту, вимивання на поверхню ґрунту материнської породи в результаті роботи мотопомп на глибині 10 і більше метрів, в якій можливий вміст надлишкової кількості токсичних для рослин солей, пригнічує подальший ріст лісу й вимагає ще й додаткових лабораторних досліджень ґрунту, бо невідомо, які речовини під час видобутку потрапляють у повітря, які — у ґрунтові води [3].

Результатами вирубки лісів на Рівненщині є:

- знищення деревної та кущової рослинності; знищення частина трав'янистих рослин, кущиків, мохів і лишайників; порушення цілісності ґрунтового покриву; внаслідок збільшення прямої інсоляції продовжують гинути або різко скорочують своє поширення тіньолюбіві та тіньовитривалі види; відбувається інтенсифікація розкладу лісової підстилки; змінюються гідрологічні умови зростання; на площі поширюються злаки, бур'янові, світолюбиві види, що призводить до утворення дернини; з'являються піонерні деревні породи; відбувається інтенсивне вегетативне відновлення листяних порід.

Висновок. Виходячи з усього вище сказаного, можна зробити висновок, що погіршення стану лісів і зменшення їхніх площ в Рівненській області — це, дійсно, велика проблема, викликана надмірною вирубкою, нераціональним використанням і управлінням лісовими ресурсами та неефективною організацією ведення лісового господарства на державному рівні. Вона вимагає термінового вирішення, оскільки наслідки знищення лісів, м'яко кажучи, не задовільні.

Література

1. Лісове Господарство України 2017 — Державне агентство лісових ресурсів України — 18 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/118552;/Brosura_DALR_2015_web. — Назва з екрана. — Мова укр.
2. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивація земель : навч. посібн. / за заг. ред. П. П. Надточія. — Житомир : Видавництво «Державний агроекологічний університет», 2015. — 420 с.
3. Синякевич І. М. Економіка галузей лісового комплексу : навч. посібн. / І. М. Синякевич. — К. : Знання, 2016. — 168 с.

УДК 537.8

Ю.В. ОКСАМИТНИЙ,

студент Навчально-наукового інституту інформаційних та освітніх технологій
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНИХ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМ З ВИКОРИСТАННЯМ ГЕНЕРАТОРА ЧУА

Анотація. Стаття присвячена опису модельних підходів, які демонструють різні можливості реалізації схеми Чуа і можуть бути рекомендованими для дослідження задач моделювання складних динамічних систем з хаотичною поведінкою та їх практичного використання. Проаналізовано теоретичні основи даної проблеми різними науковцями. Автор акцентує увагу на створеній комп'ютерній моделі, що дає змогу моделювати складні динамічні системи з періодичною і стохастичною зміною параметрів незалежних змінних, які описують ці системи.

Ключові слова: схема Чуа, складна динамічна система, динамічний хаос, моделювання, модельна схема генератора.

Аннотация. Статья посвящена описанию модельных подходов, которые демонстрируют возможности реализации схемы Чуа и могут быть рекомендованы для исследования задач моделирования сложных динамических систем с хаотическим поведением и их практического использования. Проанализированы теоретические основы данной проблемы разными учеными. Автор акцентирует внимание на созданной компьютерной модели, позволяющей моделировать сложные динамические системы с периодическим и стохастическим изменением параметров независимых переменных, описывающих эти системы.

Ключевые слова: схема Чуа, сложная динамическая система, динамический хаос, моделирование, модельная схема генератора.

Summary. In this paper the model approaches which demonstrate the different aspects of Chua scheme implementation and may be recommended for researching complex dynamic systems with chaotic behavior modelling tasks and their practical use are considered. The theoretical basis of the problem is analysed. The author focuses on creating a computer model which allows modelling complex dynamic systems with periodical and statistical updating the values of independent variables parameters which describe the systems.

Keywords: Chua scheme, complex dynamic system, dynamic chaos, modelling, model scheme of generator.

Постановка проблеми. Численні дослідження останніх десятиріч свідчать, що опис параметрів та законів функціонування складних систем будь-якої природи за допомогою традиційних методів моделювання досить часто є неефективними та невідповідними їх внутрішній природі. Все частіше відчувається необхідність у дослідженні складних динамічних систем. Тому важливим є моделювання таких систем, яке ґрунтується на основі детерміністичних і стохастичних підходів.

Чисельне моделювання і, особливо, аналіз експериментальних результатів роботи генераторів нелінійних сигналів дають можливість повноцінно використовувати особливості детермінованого хаосу при практичній реалізації динамічних систем.

Схема Чуа, що розглядається, є досить простою і автономною, в якій можна спостерігати хаотичний режим коливальності. Вона допускає проведення аналітичного математичного аналізу. Її хаотична поведінка математично доведена і дозволяє отримати нерегулярну коливальну поведінку. Задача реалізації генератора Чуа є актуальною, тому що багато процесів в реальному світі можуть бути змодельовані на основі цієї моделі.

Здійснення дослідження в цьому напрямі та практична реалізація одержаних результатів неможливі без застосування сучасних комп'ютерних технологій.

Стан дослідження. Аналіз розглянутих мною публікацій [1, 2] дозволяє стверджувати, що одним із самих значних наукових відкриттів останніх десятиліть є відкриття детермінованого хаосу в динамічних системах.

Поняття «динамічний хаос» стало широко використовуватися для характеристики складних рухів у порівняно простих динамічних системах. Хаотична, випадкова поведінка можлива навіть в дуже простих динамічних системах. Це явище отримало назву динамічного або детермінованого хаосу. Саме такі детерміновані хаотичні режими інколи є більш типовими режимами, ніж повністю передбачувані (регулярні) режими. Останнім часом ці явища все частіше описуються в дослідженнях з соціології, філософії, історії. Його відносять до рангу найвидатніших відкриттів сучасної науки. Отже, дослідження з хаотичної динаміки є одним з магістральних шляхів розвитку сучасної науки.

Фундаментальні результати в цій галузі здобули Г. Хакен, І. Пригожин, Е. Хопфа, Л.Д. Ландау, Б. Мандельброт, М. Мойсєєв, С. Курдюмов, Г. Малинецький, О.А. Самарський, В.С. Аніщенко, А.О. Снарський, О. Тихонов, Р. Том та інші. Математичне поняття «динамічний хаос» простежується в роботах А. Пуанкаре й А.Н. Колмогорова.

Незважаючи на збільшення з кожним роком числа публікацій з детермінованого хаосу, багато аспектів цієї теорії залишаються нез'ясованими й вимагають подальшого інтенсивного вивчення.

Сьогодні відомий не один десяток різних динамічних систем, що демонструють хаотичне поводження [3, 4]. В науковій роботі [3] виконано опис модельного підходу, що демонструє режим, подібний хаосу в системі Лоренца за допомогою простої схеми електронного генератора Чуа.

У книзі Снарського А.О. [1] «Введение в нелинейную динамику» представлено навчальні приклади опису хаотичних процесів. До них відноситься схема Чуа.

Дана система демонструє режим, подібний хаосу в системі Лоренца. Перевагою цієї моделі є її простота. Саме ця задача спонукає на дослідження її реалізації за допомогою різних методів.

Виклад основного матеріалу. У даній статті автором проведено моделювання поведінки системи рівнянь Чуа в залежності від величини управляючого параметра.

Схема (рис.1) запропонована професором Каліфорнійського університету Л. Чуа (L. Chua) 1983 р., як проста детермінована система, здатна реалізувати хаотичні рухи [1]. Вона допускає глибокий математичний аналіз, і її хаотична поведінка одержала математичне доведення.

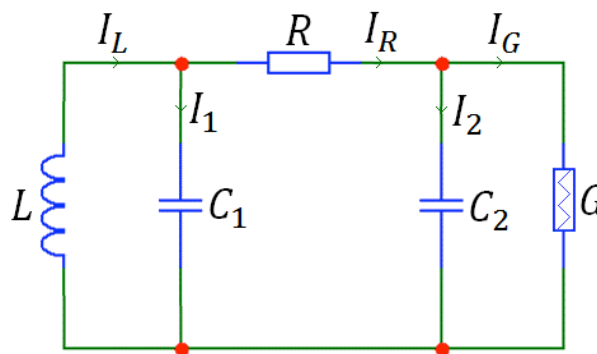

Рис.1. Схема генератора Чуа

Розглянемо систему, що породжує хаотичні коливання з використанням генератору, який зібрано на ланцюгах Чуа [1]. В залежності від значень елементів схеми (рис.1) генератор Чуа може демонструвати різноманітні регулярні і хаотичні режими. Опишемо деякі з них.

Побудуємо динамічну систему, яка буде характеризувати роботу генератора Чуа. Для цього запишемо рівняння Кірхгофа для системи Чуа (рис.1):

$$\begin{aligned} I_R - I_1 - I_G &= 0, \\ -I_R - I_2 + I_L &= 0, \\ U_L + U_2 &= 0, \end{aligned} \quad (1)$$

де I_1, I_2, I_R, I_L, I_G — струми, вказані на рис.1;

U_1, U_2, U_L — напруги на індуктивності L і конденсаторах відповідно C_1, C_2 .

Використовуючи зв'язок між напругами і струмами в елементах схеми, запишемо рівняння (1) у вигляді:

$$\begin{aligned}C_1 \frac{dU_1}{dt} &= \frac{1}{R} (U_2 - U_1) - G(U_1), \\C_2 \frac{dU_2}{dt} &= \frac{1}{R} (U_1 - U_2) + I_L, \\L \frac{dI_L}{dt} &= -U_2.\end{aligned}\tag{2}$$

Тут струм $I_G \equiv G(U_1)$ визначається вольт-амперною характеристикою нелінійного резистора.

Таким чином, рівняння (2) складають динамічну систему в тримірному фазовому просторі. Координатами фазового простору є напруги U_1, U_2 та струм I_L . Представимо систему рівнянь (2) в безрозмірному вигляді. Для цього введемо безрозмірні змінні [3]:

$$x = \frac{U_1}{U_0}, \quad y = \frac{U_2}{U_0}, \quad z = \frac{I_L R}{U_0}, \quad \tau = \frac{t}{RC_2}.\tag{3}$$

Безрозмірні змінні, які фігурують в рівняннях (3), x, y, z пропорційні, відповідно, напрузі на нелінійному елементі, напрузі на індуктивності і струму через індуктивність; безрозмірний час τ визначається через поточний час t . Тоді система (2) прийме вигляд:

$$\begin{aligned}\frac{c_1}{c_2} \cdot \frac{dx}{d\tau} &= y - x - g(x), \\ \frac{dy}{d\tau} &= x - y + z, \\ \frac{L}{R} \cdot \frac{1}{RC_2} \cdot \frac{dz}{d\tau} &= -y.\end{aligned}\tag{4}$$

де $g(x) = \frac{R}{U_0} G(U_1)$ — безрозмірна функція.

Визначимо безрозмірні параметри системи Чуа:

$$\alpha = \frac{C_2}{C_1}, \quad \beta = \frac{R^2 C_2}{L},\tag{5}$$

в результаті одержимо систему Чуа — систему трьох нелінійних диференціальних рівнянь першого порядку:

$$\begin{aligned}\frac{dx}{d\tau} &= \alpha(y - h(x)), \\ \frac{dy}{d\tau} &= x - y + z, \\ \frac{dz}{d\tau} &= -\beta y,\end{aligned}\tag{6}$$

де $h(x) = x + g(x)$ — кусково-лінійна апроксимація нелінійності системи Чуа.

Розв'яжемо систему нелінійних диференціальних рівнянь 1-го порядку Чуа (6) і дослідимо зміну динаміки системи Чуа залежно від фіксованого значення параметра β та змінного параметра α .

Перший випадок — це розгляд графічної часової залежності динамічної змінної координати $x(\tau)$ випадку при $\alpha = 5$, $\beta = 10$ (рис.2) та проекції фазового портрету на площину YZ (рис.3).

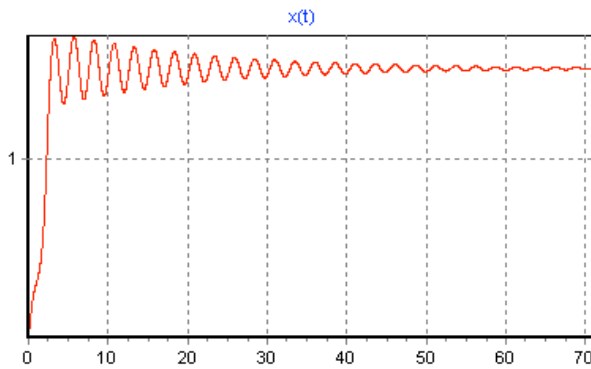

Рис. 2. Графічна залежність координати $x(\tau)$ при $\alpha = 5$

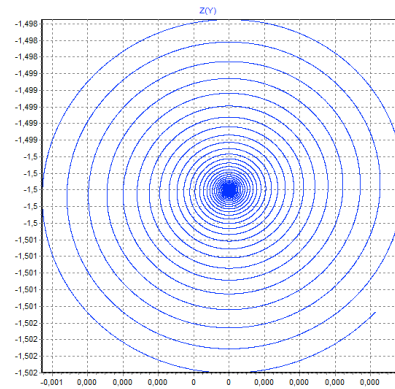

Рис. 3. Проекція фазового портрету на площину YZ при $\alpha = 5$

Як видно з графіку, відбувається зміна в часі змінної x , яка з часом τ наближається до значення 1,5. При цьому із збільшенням τ змінна $y \rightarrow 0$, а змінна $z \rightarrow -1,5$. Така ситуація відповідає положенню рівноваги [1] $O^+ = \left(\frac{3}{2}, 0, -\frac{3}{2}\right)$, яка є аттрактором рішення системи (6).

Другий випадок — це розгляд графічної часової залежності динамічної змінної координати $x(\tau)$ випадку при $\alpha > 5$, $\beta = 10$ (рис.4) та проекції фазового портрету на площину YZ (рис.5).

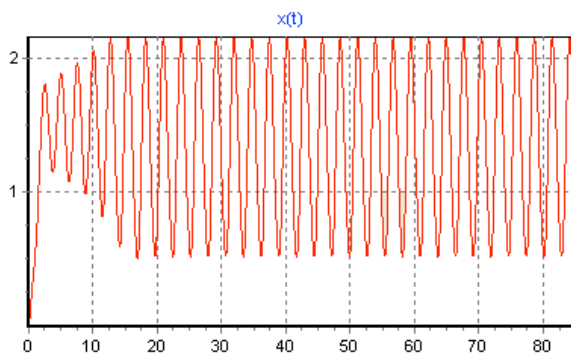

Рис. 4. Графічна залежність координати $x(\tau)$ при $\alpha = 6$

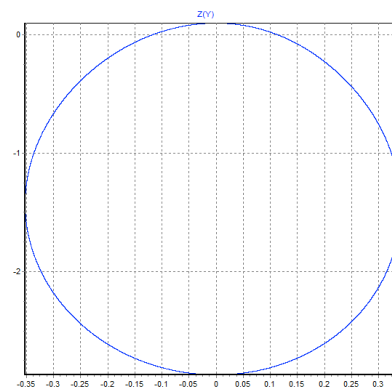

Рис. 5. Проекція фазового портрету на площину YZ при $\alpha = 6$

При переході параметра α через значення $\alpha_\infty \approx 5,465$ зліва направо стійкі положення рівноваги O^+ та O^- стають нестійкими, і від них відокремлюються замкнуті траєкторії. Відбулася біфуркація народження циклу, як це показано на рис.4, де $\alpha = 6$. З графіку видно, як на протязі часу встановлюється режим стійкості генерації коливань. Аттрактором системи є граничний цикл, який сформувався навколо нерухомої точки $O^+ = \left(\frac{3}{2}, 0, -\frac{3}{2}\right)$. Таким чином, схема Чуа генерує періодичний сигнал певної частоти.

Третій випадок — це розгляд графічної часової залежності динамічної змінної координати $x(\tau)$ випадку при $\alpha = 6,5$, $\beta = 10$ (рис.6) та проекції фазового портрету на площину YZ (рис.7). Графічна залежність представляє собою біфуркацію подвоєння періоду. Звідси видно, що аттрактор є періодичним.

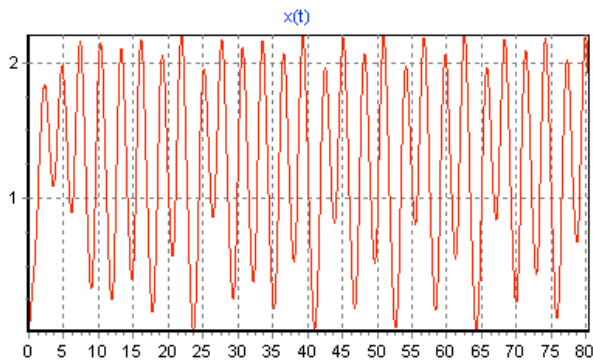

Рис. 6. Графічна залежність координати $x(\tau)$ при $\alpha = 6,5$

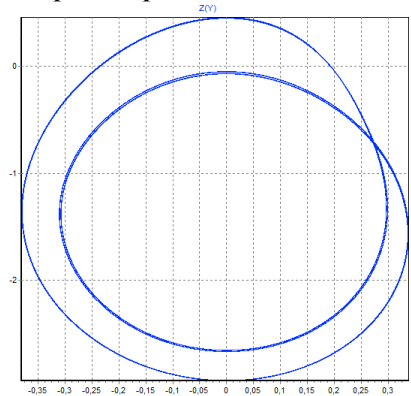

Рис. 7. Проекція фазового портрету на площину YZ при $\alpha = 6,5$

Четвертий випадок — це розгляд графічної часової залежності динамічної змінної координати $x(\tau)$ випадку при $\alpha = 6,7$, $\beta = 10$ (рис.8) та проекції фазового портрету на площину YZ (рис.9). Атрактор Чуа відрізняється від попередньо розглянутих, — не виглядає як періодичний. Його структура подібна атрактору Рьослера, що сформувався навколо нерухомої точки O^+ .

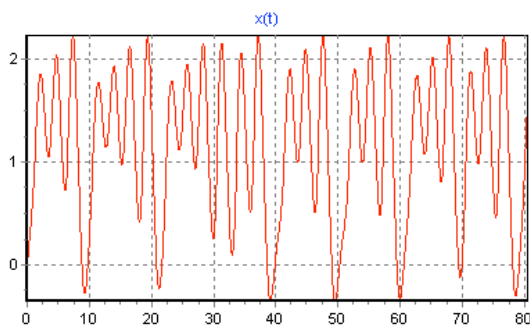

Рис. 8. Графічна залежність координати $x(\tau)$ при $\alpha = 6,7$

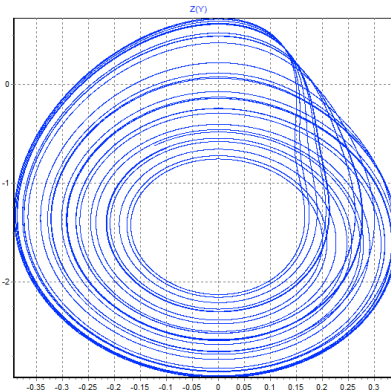

Рис. 9. Проекція фазового портрету на площину YZ при $\alpha = 6,7$

П'ятий випадок — це розгляд графічної часової залежності динамічної змінної координати $x(\tau)$ випадку при $\alpha = 6,9$, $\beta = 10$ (рис.10) та проекції фазового портрету на площину YZ (рис.11). Ми одержали представлення геометричної структури атрактора. В областях фазового простору Ω^- та Ω^+ , навколо нерухомих точок O^- та O^+ внаслідок стискання потоком фазового простору, формуються два листоподібні об'єкти.

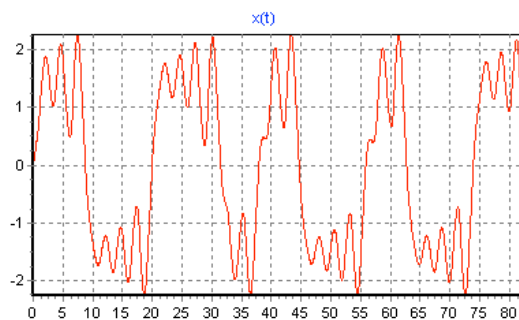

Рис. 10. Графічна залежність координати $x(t)$ при $\alpha = 6,9$

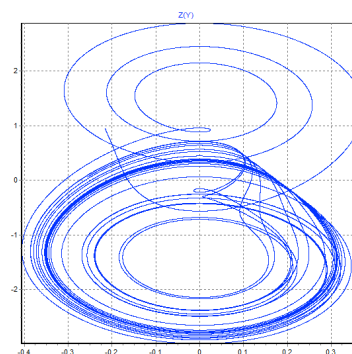

Рис. 11. Проекція фазового портрету на площину YZ при $\alpha = 6,9$

Таким чином, аттрактор системи Чуа може бути симетричним подібно аттрактору Лоренца завдяки симетрії, притаманній характеристиці нелінійного елемента.

Висновки. В роботі здійснено опис та моделювання поведінки складних динамічних систем на прикладі генератора Чуа: здійснено модельні розрахунки при різних значеннях управляючого параметра. Розрахунки проведені на основі розробленого програмного забезпечення для розв'язку системи звичайних диференціальних рівнянь з використанням методу Ейлера.

Література

1. Гринченко В.Г., Мацыпура В.Т., Снарский А.А. Введение в нелинейную динамику. Хаос и фракталы. — Киев: Наукова думка, 2005. — 265 с.
2. Анищенко В.С. Знайомство з нелінійною динамікою. Вид.3, перераб. и доп. URSS. 2008. — 224 с.
3. Кузнецов С.П. Динамический хаос (курс лекций). — М.: Физматлит, 2001. — 295 с.
4. Оксамитний Ю.В. Моделювання поведінки дивного аттрактора Лоренца на прикладі моделі водяного колеса // Конкурс науково-технічних проектів учнів Intel-Техно Україна 2010. Тези робіт. Частина 1. Категорії «Фізика і астрономія», «Інженерія», «Енергетика» / Укладачі Ленчик К., Дмитренко М. — К.: НТУУ «КПІ», 2011. — С. 36–38.

Н.М ЮРКУЦ, А.І ШУПЕНЮК,
студенти інженерно-екологічного інституту
Івано-Франківського національного університету нафти і газу

М.В ГАЛЯРНИК,
науковий керівник, асистент кафедри землевпорядкування та кадастру
Івано-Франківського національного університету нафти і газу

Є.Ю ІЛЬКІВ,
науковий керівник, доцент кафедри землевпорядкування та кадастру
Івано-Франківського національного університету нафти і газу

РОЗРОБКА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ДЛЯ КАДАСТРОВИХ ПЛАНІВ

Основною метою даної наукової публікації є проблема більш прогресивного відображення ситуації місцевості на кадастровому плані.

Суть цієї проблеми полягає в розробці додаткових умовних знаків для кадастрових планів, виходячи із нормативних документів і положень кадастру земель [1].

1. Землі біля асфальтованої дороги, які мають обмежену господарську діяльність;

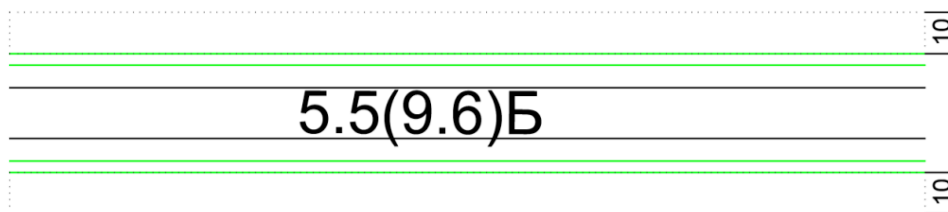

Рисунок 1 - Розроблений умовний знак який відображує захисну зону біля доріг в масштабі 1:500.

Відстань від бровки земляного полотна зазначених доріг необхідно приймати не менше 100 м до житлової забудови і садівницьких товариств [2].

2. Землі біля залізної дороги;

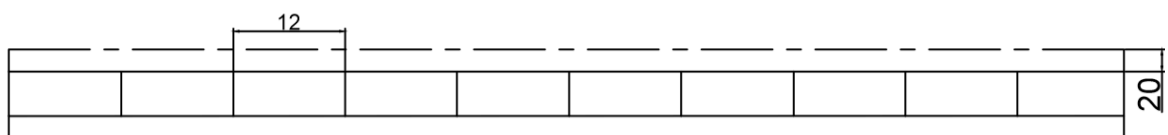

Рисунок 2 — Умовне позначення захисної зони біля залізної дороги в масштабі 1:500.

Житлову забудову необхідно відокремлювати від залізничних ліній санітарно захисною зоною шириною 100 м від осі крайньої залізничної колії [2].

3. Землі, які прилягають до ферми;

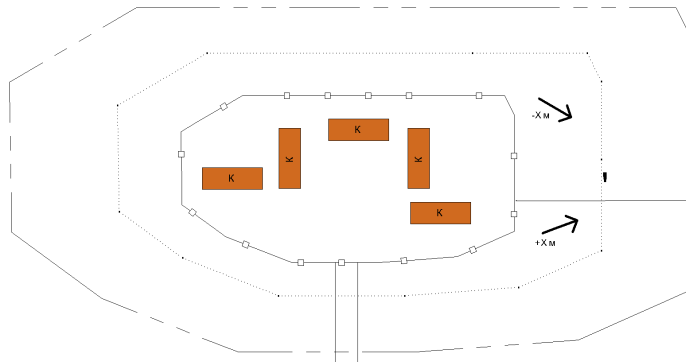

Рисунок 3 — Приклад розробленого умовного знаку для зображення санітарної зони біля ферми.

'- в залежності від виду ферми і кількості худоби, а також від масштабу кадастрового плану.

X-в залежності від досліджень ґрунту і повітря на шкідливі речовини від продукції ферми [3].

4. Сервітут на землі біля ЛЕП низької напруги, газопроводи, водопостачання і каналізація;

Рисунок 4 — Приклад відображення сервітуту на землю газопроводів, водопостачання і каналізації на кадастровому плані.

X- в залежності від масштабу кадастрового плану.

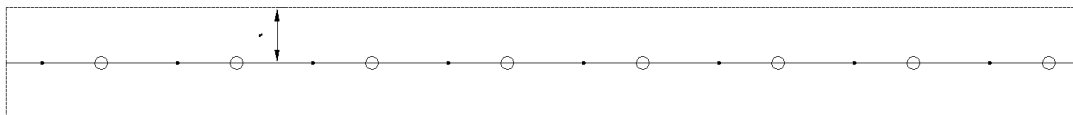

Рисунок 5 — Приклад відображення сервітуту на землю біля повітряної лінії низької напруги ЛЕП і комунікацій.

'- залежить від масштабу кадастрового плану.

5. Тінь від дерева;

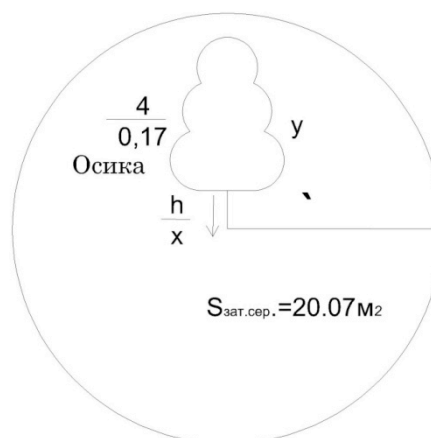

Рисунок 6 — Умовний знак для відображення тіні від дерева, а також глибини кореневої системи і ресурсу дерева.

'- в залежності від висоти і величини листяного покриву дерева, а також від масштабу кадастрового плану.

h і x — це величини, які означають величину висоти коренової системи і площі цієї системи.

y - величина ресурсу дерева, визначається в умовних одиницях і виходячи від класу дерева.

Нами було встановлено що мінімальне значення затіненої площі на весні складає $12,27 \text{ м}^2$ навкруг дерева, максимальне $=34,25 \text{ м}^2$, звідси середнє значення дорівнює $23,26 \text{ м}^2$. В літній період мінімальне значення $=12,04 \text{ м}^2$, а максимальне: $21,72 \text{ м}^2$, середнє із цих значень буде $=16,88 \text{ м}^2$. Дані обчислення були виконані при висоті дерева 4 м.

6. Військовий полігон;

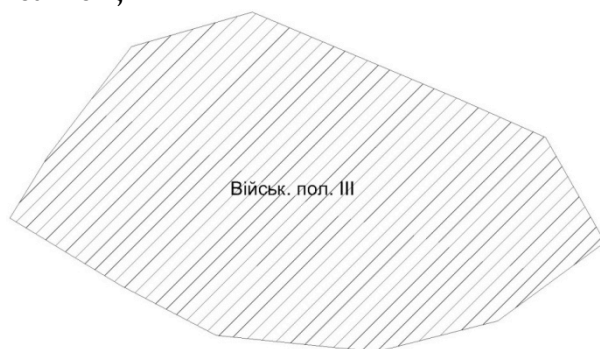

Рисунок 7 — Приклад відображення умовного знаку військового полігону на кадастровому плані.

Таблиця 3 — Класи військових полігонів

Клас	Назва виду полігону	Зона впливу
I	Ядерні	в залежності від тротилового еквіваленту зброї
II	Ракетні, зенітні, артилерійські	10 км
III	Загальновійськові, стрілецькі, автомобільні	4 км

7. Зона археологічних розкопок;

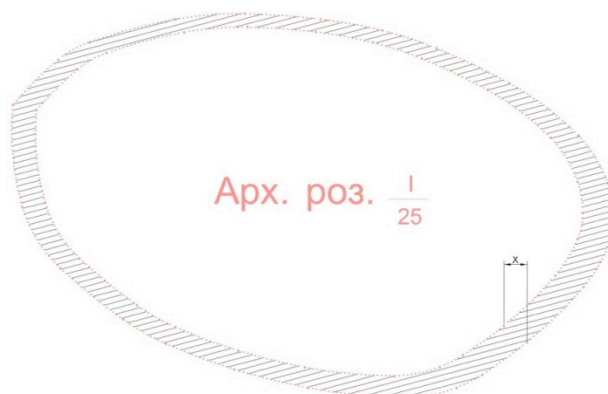

Рисунок 8 — Приклад відображення умовного позначення археологічних розкопок на кадастровому плані.

Розряд археологічної розкопки (чисельник) і глибина культурного шару (знаменник), величина X визначається із глибини розкопки [4].

Таблиця 4 – Періоди історії світу

Нумерація періоду історії	Назва періоду
I	Доісторичність: поява людини — 3000 до Р.Х.
II	Античність: 3000 до Р.Х. — 476
III	Середньовіччя: 476—1492
IV	Ранній новий час: 1492—1789
V	Новий час: 1789—1914
VI	Новітній час: 1914 — сьогодні

8. Висотні позначення на кадастровому плані;

Рисунок 9 — Приклад одного із можливих варіантів відображення висотної основи на кадастрових планах.

Отже, в процесі дослідження нормативних положень [1, 2, 3, 4] про обмеженість використання земель, нами було розроблено умовні позначення, які покращать кадастрування земельних ділянок.

Література

1. Закон “Про Державний земельний кадастр”. — Стаття 34. Кадастровий план земельної ділянки, пункт 1.
2. Наказ № 379/1404 “Про затвердження Державних санітарних правила планування та забудови населених пунктів”.
3. Наказ Держкоммістобудування 17.04.1992 № 44 “Про містобудування, планування і забудова міських і сільських поселень ДБН 360-92”.
4. Земельний кодекс України. Частина друга статті 54 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

К.С. ВАЩЕЙКІН,

студент факультету інформатики та обчислювальної техніки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СІНГАПУРІ

Вступ. На сьогоднішній день Сінгапур називають азіатською кремнієвою долиною й азіатською Швейцарією. Сінгапур як країна утворився в 1965 р. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) почали свій швидкий розвиток в 1980-х роках в більшості випадків по ініціативі місцевого уряду, який вибрав галузь як одну із найбільш перспективних. Держава стабільно займає високі місця в міжнародних інформаційно-комунікаційних рейтингах. За даними Future Ready Singapore на 2014 р. в Сінгапурі було 42 тисячі стартапов, в яких працювало 306 тис. людей [1]. Кожний десятий працездатний житель Сінгапура уже вміє чи намагається розпочати свій проект в даний час. В 2015 р. Сінгапур очолює міжнародний індекс мережевої готовності The Networked Readiness Index 2015. Даний індекс показує рівень розвитку інформаційних технологій в країнах світу [2].

Державна підтримка. Розуміння урядом першочергової ролі інформаційних технологій (ІТ) призвело до створенню стратегічних програм-п'ятирічок, спрямованих на перетворення Сінгапуру в країну з найвищим рівнем проникнення Інтернету. Починаючи з 1980 р. уряд підтримував комп'ютеризацію і масове поширення інформаційних технологій. В 1981 р. був створений Державний комітет національної комп'ютеризації (Committee For National Computerization), в обов'язки якого входило підтримка прийнятих урядом планів розвитку ІТ-галузі.

В 1981 р. була розроблена державна програма розвитку ІТ-індустрії, в якій ключове місце відводилося комп'ютеризації уряду, а також підвищенню рівня технічної освіти всіх верств населення. Після реалізації програми уряд Сінгапуру розробив в 1986 р. Національний технологічний план (National Technology Plan), в ході виконання якого був впроваджений електронний обмін даними (Electronic Data Interchange) для комунікації між урядовими системами і промисловістю. Вся звітність переводилась в електронний формат, а державні інститути були об'єднані в мережу IDNet.

В 1996 р. розпочалась робота над проектом «Singapore ONE» (ONE Network for everyone) — створення загальнонаціональної широкосмугової мережі для надання мультимедійних послуг. Таким чином, завдяки ефективній державній політиці, близько 90% території країни було підключено до високошвидкісної мережі Singapore ONE, а 99% офісів, шкіл та будинків під'єднані до комп'ютерної мережі.

Законодавство Сінгапура в частині інформаційних технологій також є одним з найбільш розвинених і практично повністю ґрунтується на англійському праві. Для розвитку популярності електронних ресурсів та ІТ-індустрії держава щорічно створює спеціальні святкові події, присвячені ІТ, а на початку 2000-х разом з більш ніж 100 приватними і державними підприємствами Сінгапуру проводилася масштабна кампанія, що складається з величезної кількості тематичних активностей і заходів, присвячених ІТ-сфері та її використанню.

Інститути розвитку ІКТ. Управління з розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (The Infocomm Development Authority of Singapore (IDA)), було створене 1 грудня 1999 року в результаті об'єднання Національної комп'ютерної ради (National Computer Board (NCB)) і Телекомунікаційного владного органу Сінгапуру (Telecommunication Authority of Singapore (TAS)) у відповідь на поширення інформаційних технологій і телефонії. З 2005 року Управління працює в рамках майстер-плану «Розумна нація» (the Intelligent Nation 2015 (iN2015)), що становить стратегію «Розумна нація, Глобальне місто, яке живиться від ІТ». IDA працює над розвитком політики та регулюючих норм для створення сприятливого середовища розвитку інформаційних технологій, в т.ч. розробляє короткострокові і середньострокові програми, кодекси практики і рекомендації, що стосуються таких питань, як ліцензування, взаємозв'язок, конкуренція ресурсів та ін. IDA займається постійним моніторингом глобальних ІТ трендів, заходів розвитку та регуляторних заходів, залишаючись при цьому технологічно нейтральною. Мета моніторингів — гарантування актуальності і ефективності поточної політики, що проводиться, і вжитих заходів.

Створена в 2008 р IDA International повністю належить IDA Singapore. В кінці 2000-х інші країни світу зацікавилися успіхами Сінгапуру по розвитку інновацій та інформаційних технологій в регіоні. Компанія була створена з метою надання консалтингових послуг іншим країнам і розвитку міжнародного стандарту, який підтримує інфраструктури. Місія агентства - бути інструментом для співпраці між Сінгапуром і державними службами в сфері ІКТ по всьому світу, який націлений на надання фокусного і цілісного підходу у формуванні області інформаційно-комунікаційних технологій. Для досягнення своєї місії агентство надає міжнародну експертизу в таких питаннях, як національне ІТ-планування (розробка національних майстер-планів в ІКТ-сфері, Електронного уряду, трудових ресурсів з ІКТ), навчання (розуміння індустрії і її користі, втілення в життя) і акселерація (експертиза, унікальні технології).

Також в Сінгапурі був створений інвестиційний фонд Infocomm Investments, під управлінням якого знаходиться більше 200 млн. дол. Фонд інвестує в стартап-компанії в Сінгапурі і по всьому світу. Інвестиційний фонд є 100% дочірньою

компанією IDA. Для стартапів Infocomm Investments пропонує можливості на різних стадіях розвитку проектів — на першій стадії ідеї, коли у засновника є тільки бачення проекту і необхідність доукомплектування команди або первісна бізнес / технологічна експертиза; на стадії створення проекту і розробки прототипу (для можливості проходження програм акселерації), на стадії доопрацювання продукту, бізнес-моделі і перших продажів (перші інвестиції), на стадії зростання і експансії проекту.

Smart Nation(2005 – теперішній час). Програма «Розумна нація» (Smart Nation) передбачає повсюдне використання інформаційно-комунікаційних технологій практично у всіх сферах життя суспільства. У програмі є кілька завдань:

1) Спільне створення рішень для кожного (Co-creating Solutions with Anyone for Everyone).

Програма сприяє об'єднанню різних груп — дослідних інститутів, підприємств, університетів, інноваторів та урядових органів для створення інноваційних рішень. Для цього завдання розроблені два рішення:

- Мобільні додатки

Для поліпшення державних послуг в рамках програми були розроблені спеціалізовані мобільні додатки для полегшення комунікацій між споживачами і постачальниками державних послуг. Наприклад, Beeline app спирається на узагальнені дані щодо попиту на транспортні маршрути для задоволення потреб громадян.

- Хакатони

Організуються урядовими органами спільно з місцевими установами і корпораціями, школами та університетами.

2) Підтримка великих ідей (Opportunities for your big ideas to be supported)

Одна з тез програми викладена на головному сайті і в ній говориться: «Ми можемо не бути в Кремнієвій долині, але в Сінгапурі побудована хороша екосистема, яка втілює в собі сприятливу підприємницьку культуру, де заохочуються експерименти » [3]. Дане завдання вирішується за допомогою партнерів програми, таких як Infocomm Investments, які працюють з корпораціями, університетами та професійними акселераторами, щоб дати можливість перспективним технічним проектам отримати необхідні інструменти для розвитку.

3) Розумна мобільність (Smart Mobility)

Створення більш зручної транспортної інфраструктури: коригування маршрутів проїзду, надання більш широкого доступу до інформації про транспорт в реальному часі, щоб громадяни Сінгапуру могли краще планувати свої поїздки. Наприклад, в рамках даного напрямку робіт Транспортне управління створило конкурс пропозицій для поліпшення транспортної інфраструктури, в якому можуть брати участь як місцеві, так і іноземні компанії.

Результатами роботи підпрограми «Розумна мобільність» на сучасному етапі є наступне:

- Сьогодні в Сінгапурі пасажери можуть безкоштовно забронювати місце в транспорті за допомогою спеціального додатку, наприклад, з аеропорту прямо до місця призначення.

- Велика кількість даних по транспорту є доступною для громадськості на сайті Транспортного управління, який показує реальні дані про час прибуття на зупинки транспортних засобів, наявності в них місць, а також доступних таксі.

- Запущений шестимісячний тест для безконтактних мобільних платежів за допомогою переносних технологій. Наприклад, SmartBands носяться на зап'ясті і використовуються для оплати в транспорті і в торгових підприємствах-партнерах.

4) Розумне проживання (Smart Living)

Розумні технології також впроваджуються в умови для проживання.

В рамках програми Smart Housing and Developing Board (HDB) Town Framework розроблено посібник для створення «розумних» міст (HDB Town) по 4 основним показникам: розумне планування, розумне середовище, розумна нерухомість і розумне проживання. Різні розумні технології будуть впроваджуватися на різних об'єктах по всьому острову.

Перший HDB район в Punggol Northshore був запущений в травні 2015 р. Розумні технології будуть використовуватися для планування нерухомості, автомобільних стоянок, освітлення і управління відходами.

Висновки. Сінгапур є одним з яскравих прикладів становлення держави «з нуля» до високорозвиненого рівня з сильними інформаційно-комунікаційними технологіями. З 80-х років держава проводить планомірну політику в частині розвитку інновацій. Сінгапур виділяє гроші і заохочує підприємства для технологічної модернізації як в нових галузях, так і в «старих», менш поворотких і очевидних для впровадження інновацій.

Література

1. Southeast Asia's innovative start-up boom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.futurereadysingapore.com/2015/southeast-asias-innovative-start-up-boom.html>
2. «The Global Information Technology Report 2015», World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_IT_Report_2015.pdf
3. «Smart Nation», Офіційний сайт Управління прем'єр-міністра Сінгапура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pmo.gov.sg/Smartnation>

ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

В.І. ТАНАСС,

студентка Чернівецького факультету
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

В.А. КУЧЕРЯВА,

асистент кафедри «Промислова біотехнологія»
Чернівецького факультету Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Н.М. ОМЕЛЬЧЕНКО,

старший викладач кафедри «Промислова біотехнологія»
Чернівецького факультету Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

КИСЛОМОЛОЧНІ ПРОДУКТИ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

Рациональне та збалансоване харчування відіграє важливу роль в забезпеченні росту і розвитку дітей, формуванні стійкості до дії інфекцій, екологічно несприятливих чинників тощо. Особливо важливе харчування дітей першого року життя, оскільки саме воно «програмує» метаболізм таким чином, що ті або інші його порушення можуть збільшити ризик виникнення та прогресування цілого ряду захворювань: алергічних хвороб, ожиріння, метаболічного синдрому, остеопорозу, дисбактеріозу тощо.

Виховування дитини в віці від одного року до трьох є дуже складна та відповідальна задача. Це — перехідний вік, коли дитину після відлучення від груді привчають до більш різноманітної їжі. Введення в меню нових продуктів та страв проводиться обережно та поступово, після попереднього вивчення їх непереносимості та засвоєння дитиною. Для організації раціонального харчування дітей віком понад один рік треба врахувати фізіологічні особливості їхнього віку: розвиток жувального апарату, посилення ферментативної активності травних соків та ін. Їжа дитини повинна бути різноманітною. Корисно давати дітям молочнокислі продукти, а також консерви, що випускаються харчовою промисловістю для дитячого харчування [1].

На сьогодні основними гравцями на українському ринку продуктів дитячого харчування є: Хорольський МКДХ («Нутрітек», марки «Малыш», «Малютка», «Малышка»), Південний КЗ («Асоціація дитячого харчування», ТМ «Карапуз»), Одеський КЗДХ («Вітмарк-Україна», ТМ «Чудо-чадо»), Південний КЗ («Асоціація дитячого харчування», ТМ «Карапуз»), спеціалізований завод

дитячого харчування (СЗДХ) «Агуша» («Вімм-Білл-Данн Україна», ТМ «Агуша»), спеціалізований СЗДХ «Яготинське для дітей» («Молочний альянс», ТМ «Яготинське для дітей»), ПАТ «Комбінат «Придніпровський» (ТМ «Злагода»).

Традиційною стравою в харчуванні українців не тільки дорослих, а й дітей є кисломолочні продукти. Процес сквашування, що використовується при їх виробництві, призводить до коагуляції молочного білка і зниження рН за участі ферментів бетагалактозидази й лактатдегідрогенази. Перший здійснює гідроліз лактози з утворенням галактози й глюкози. Лактатдегідрогеназа відновлює піровиноградну кислоту в молочну. Молочна кислота призводить до зниження рН продукту з утворенням молочного згустку. Тому діти, які мають часткову лактазну недостатність (наприклад, після перенесеної гострої кишкової інфекції), краще переносять кисломолочні продукти [1].

Для виробництва кисломолочної продукції для дитячого харчування використовують пробіотичні організми (біфідобактерії та лактобактерії). Дані кисломолочні бактерії визначають функціональні властивості готового продукту, що дозволяє покращити захисну функцію кислотного бар'єра шлунка, поліпшує засвоєння білка, кальцію, лактози й заліза. Комплекс біфідобактерій, який застосовується для ферментації кисломолочних продуктів, забезпечує домінування біфідобактерій у кишечнику та сприяє зміцненню імунітету.

Кисломолочні продукти сприяють відновленню фізіологічної мікрофлори не тільки кишечника, а й дихальних шляхів, сечостатевої системи. Кисломолочні продукти сприяють синтезу вітамінів В₁, В₂, В₆, РР, В₁₂, фолієвої кислоти й вітаміну К та ферментів, які метаболізують білки, жири, вуглеводи, нуклеїнові кислоти, розщеплюють окремі харчові та бактеріальні алергени.

За останніми рекомендаціями, дитина повинна отримувати неадаптовані кисломолочні продукти (кисломолочний сир, кефір та йогурти) з 8–9 місячного віку [1]. Але завдяки розвитку новітніх технологій у галузі дитячих кисломолочних продуктів сьогодні в харчування дитини можна включати кисломолочні продукти починаючи з грудного віку. Дані продукти створені на основі модифікованого коров'ячого молока яке за своїм складом максимально схоже до материнського молока. А також сучасні технології дозволяють оптимізувати кисломолочні продукти, збільшуючи в них уміст кальцію, вітаміну D₃, йоду та інших мікроелементів, і таких ферментів, як лактаза, що допомагає дитині легше перетравити лактозу.

Але на жаль вітчизняні виробники дотепер не виробляють ідеально адаптованих до жіночого молока білкових кисломолочних продуктів для дитячого харчування із підвищеними пробіотичними, в тому числі антагоністичними, властивостями, зі зниженим алергізуючим потенціалом, підвищеною біологічною цінністю. Причиною цього є відсутність науково обґрунтованих та клінічно апробованих технологій таких продуктів.

Тому науковий пошук нових технологій виробництва кисломолочних продуктів дитячого харчування, які б відповідали вищенаведеним вимогам, з використанням бакконцентратів безпосереднього внесення із пробіотичних

культур лакто- та біфідобактерій, а також комплексів фізіологічно функціональних харчових інгредієнтів, є на сьогодні актуальним питанням.

Деякі надбання у цій сфері зробили науковці кафедри технології молока, жирів і парфумерно-косметичних засобів Одеської національної академії харчових технологій в рамках виконання комплексної програми розробки нових та удосконалення існуючих технологій ферментованих молочних продуктів дитячого харчування [2-3]. Авторами [4-5] обґрунтовано склад заквашувальних композицій у вигляді бакконцентратів безпосереднього внесення з підвищеними пробіотичними, антагоністичними та протеолітичними властивостями для виробництва білкових паст дитячого харчування на основі кисломолочного сиру.

Виробництво білкового кисломолочного продукту дитячого харчування дозволить ефективніше використовувати молочну сировину на молокопереробних підприємствах, а введення розробленого продукту до раціону харчування дітей починаючи з віку вісім місяців забезпечить нові смакові відчуття для дитини та сприятиме нормалізації мікробіоценозу шлунково-кишкового тракту.

Ми пропонуємо впровадити виробництво сиркової маси дитячого харчування на молокопереробному підприємстві ТОВ "Еколат" у місті Чернівці.

Дане підприємство знаходиться на Буковині, де досить розвинена екологічно чиста сировинна зона. Для забезпечення безперебійного постачання свіжого та високоякісного молока підприємство співпрацює з фермерськими господарствами області. На сьогоднішній день у даній галузі досить успішно впроваджуються нові проекти для наросування поголів'я великої рогатої худоби. Так у співпраці з організацією "Добробут громад" на теренах Сторжинецького району Чернівецької області втілюється інвестиційний проект "Розвиток молочної галузі Буковини" з бюджетом у 2,8 мільйона гривень. У межах проекту вже цього року очікується завершення будівництва тваринного комплексу, що дасть змогу значно збільшити сировинну базу для виробництва високоякісних молочних продуктів, які б відповідали вимогам ринку та євростандартам. У зв'язку із цим ми пропонуємо розширити асортимент продукції даного молокопереробного підприємства за рахунок освоєння нового сегменту ринку — дитячих кисломолочних продуктів. Даний напрямок для нашої області є досить актуальним та затребуваним, що пов'язано з відсутністю в західному регіоні молочних підприємств, що займаються виготовленням подібної продукції.

Інноваційна технологія білкового кисломолочного продукту дитячого харчування нині апробована у виробничих умовах ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат» (Україна) та може бути впроваджена на більшості молочних заводів України без здійснення значної модернізації та реконструкції виробництва.

Література

1. Шадрін О.Г. Щодо доцільності застосування кисломолочних продуктів у харчуванні дітей грудного віку / О.Г. Шадрін // Здоров'я дитини. — 2013. — №3(46). — С. 83–84.
2. Ткаченко Н.А. Розробка режиму ферментації білкової маси у технології білкових паст для дитячого харчування / Н.А. Ткаченко // Пищевая наука и технология. — 2015. — №2. — С. 38–47.
3. Українцева Ю.С. Розробка технології паст білкових для дитячого харчування: автореферат дис...канд.техн.наук / Ю.С. Українцева; 05.18.04 — технологія м'ясн., молоч. продуктів і продуктів з гідробіонтів. — Одеса: ОНАХТ, 2016. — 20 с.
4. Ткаченко Н.А. Заквашувальні композиції бактерій для технологій кисломолочних продуктів дитячого харчування / Н.А. Ткаченко // Мікробіологія і біотехнологія. — 2016. — № 1. — С. 55–67.
5. Ткаченко Н.А. Заквашувальні композиції для дитячих кисломолочних продуктів з підвищеними протеолітичними властивостями / Н.А. Ткаченко, Ю.В. Назаренко, А.С. Авершина, Ю.С. Українцева // Восточно-Европейский журнал передових технологій. — 2014. — № 2/12 (68). — С. 66–71.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

І.П. КРАВЧЕНКО,

студентка Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій
ВНЗ “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”

ГІДРОРЕАБІЛІТАЦІЯ В КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕННЯ ПОСТАВИ ТА ПЛОСКОСТОПОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ВІКОМ 7–10 РОКІВ

За даними статистики поширеність порушень постави серед дітей віком 7–10 років становить 40–50%.

В цей віковий період постава дитини має нестійкий характер. Це відбувається завдяки підвищеному росту тіла, пов'язаного з неодноразовим розвитком систем організму: кісткового, суглобово-зв'язкового апаратів і м'язової системи. Дефекти в поставі створюють умови для розвитку захворювань хребта та інших органів опорно-рухового апарату, що в свою чергу сприяє розладам у діяльності інших органів. Це зовсім не нова проблема, але вона залишається актуальною і в наш час, тому вона викликає інтерес фахівців в області фізичної реабілітації [1, с. 2].

Одним із дієвих засобів, що застосовуються у системі фізичної реабілітації дітей з порушеннями постави є гідрореабілітація (плавання, вправи у воді, тощо).

Гідрореабілітація — педагогічне специфічне явище, сутність якого полягає у навчанні та вихованні людини в умовах водного середовища та засобами водного середовища, з метою формування якісно нового більш високого від вихідного рівня фізичної й загальної активності людини з відхиленням в стані здоров'я [2, с. 1].

Тому нами було проведено експериментальне дослідження, метою якого стало розроблення методики гідрореабілітації для покращення стану організму дітей із порушенням постави та плоскостопістю.

При дослідженні використовувались пасивні та активні вправи у воді, фізичні вправи у воді оказують інтенсивну різнобічну дію на організм дитини — діяльність дихального апарату, серцево-судинної системи, стан нервової системи та опорно-руховий апарат.

Плавання в прохолодній воді активує функцію зовнішнього дихання, перебіг обмінних процесів, сприяє поступовій нормалізації маси тіла. Перебування у водному середовищі загартовуючи діє на організм, підвищує його стійкість до несприятливих умов зовнішнього середовища [3, с. 10].

До експериментальної методики гідрореабілітації увійшли: плавання різними стилями, залежно від порушення постави, фізичні вправи у воді та, одночасно, використовувався масаж, бо він є ефективним засобом лікування порушення постави та плоскостопості та оздоровлення організму дитини в цілому.

Встановлено, що стан постави школярів молодших класів істотно погіршується, цьому сприяє неправильна постава під час занять та виконанні домашніх завдань, важкі ранці тощо. Відсоток дітей з порушеною поставою у 1-му класі складає 14 %, в 2-му — 24 % і в 3-му — 43 % від загальної кількості дітей цієї вікової групи.

Ефективність методики корекції порушень постави на основі комплексу фізичних вправ і масажу підтверджується результатами педагогічного експерименту. Виявлено виражене зменшення величин фізіологічних вигинів хребта в експериментальній групі: шийний лордоз з $42,2 \pm 1,57$ мм на $35,0 \pm 0,52$ мм, поперековий лордоз з $44,9 \pm 1,68$ мм на $38,4 \pm 0,62$ мм. Відповідні показники у дітей в контрольній групі, що займалися тільки фізичними вправами і ті, що проходили курси масажу склали: з $42,1 \pm 1,47$ мм на $37,2 \pm 0,77$ мм і з $44,5 \pm 1,57$ мм на $40,3 \pm 0,65$ мм ($P < 0,05$).

Виявлено, що застосування гідрореабілітаційних методів у поєднанні з масажем надало позитивну дію більшою мірою на дихальну систему, а також на силові показники учнів. Так, в експериментальній групі життєва ємкість легенів у дівчаток склала $2,00 \pm 0,06$ л, станова сила $44,0 \pm 1,20$ кг, що вище, ніж в контрольній - ЖЄЛ на 0,21 л і становій силі на 3,4 кг. У хлопчиків експериментальної групи життєва ємкість легенів склала $2,20 \pm 0,09$ л, станова сила $55,6 \pm 1,41$ кг, тоді як в контрольній - ЖЄЛ 1,98 л і станова сила $51,2 \pm 1,24$ кг ($P < 0,05$). [4, с.15]

Таким чином, поєднання гідрореабілітації та масажу у дітей 7-10 років підвищує ефективність процесу корекції порушень постави в сагітальній площині.

Література

1. Бурових, А.Н. Профілактика та корекція порушення постави у режимі дня школи-інтернату [Текст] / А.Н. Бурових. — М.: АКД, 1967. — 230 с.
2. Шлемін А.М. Дослідження та виховання постави підлітків [Текст] / А.М. Шлемін. — М.: АКД, 1947. — 205 с.
3. Бородіч Л.А. Заняття плаванням при сколіозі у дітей та підлітків. Л.А. Бородіч, Р.Д. Назарова. — М.: Освіта, 1988. — 77 с.
4. Готовцев П.І. Лікувальна фізична культура та масаж. П.І. Готовцев, А.Д. Субботін, В.П. Селіванов. — Л.: Медицина, 1987. — 304 с.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

О.І. СТОЯНОВА,

магістрантка педагогічного факультету
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

С.Ф. РАШИДОВ,

науковий керівник, доктор педагогічних наук, професор,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ

Проблема соціального сирітства має міжгалузеву суть, крім державного управління перебуває на стику таких наук, як соціологія, педагогіка, психологія.

Сучасний науковець, Терновець О. [4], розглядає феномен соціальне сирітство як явище, спричинене соціально-економічними та культурно-ціннісними факторами, що створюють одну систему.

Для вітчизняної та світової науки проблема соціального сирітства не є новою, їй властиві такі ознаки: живі батьки (Галатир І.); ігнорування офіційно визнаним статусом сім'ї; відсутність необхідної опіки і виховання, без емоційної підтримки та участі; потреба у захисті та допомозі з боку держави (Безтелесна Л.).

Досліджуючи питання соціального сирітства, вчений В. Яремчук [5] зауважує, що «соціальне сирітство неможливо розглядати як явище тільки психологічне чи соціальне. Це поняття є досить інтегральним, що відображає різні прояви соціального та психолого-педагогічного неблагополуччя особистості, незалежно від його першоджерел, природи та ступеню прояву».

Узагальнюючи поняття «соціальні сироти», слід сказати, що це поняття охоплює наступні групи неповнолітніх (за Пеша І. [3]):

- безпритульні діти, діти які не мають постійного місця проживання у зв'язку із втратою батьків, асоціальними формами поведінки дорослих членів сім'ї;
- діти, яких родичі вигнали з дому;
- бездоглядні діти — діти, які мають певне місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці в результаті матеріальної неспроможності опікунів (переважно родичів), психічних розладів батьків, їх байдужого ставлення до виховання дітей;
- діти-втікачі із виховних установ — діти, які зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства в закладах інтернатного типу та притулках;

- діти-втікачі із зовні благополучних сімей — діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленням у психічному та особистісному розвитку;

- діти, які за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці — діти позбавлені систематичного батьківського піклування, аутсайтери шкільних колективів;

- діти з яскраво вираженими ознаками важковиховуваності, діти з діагнозом дромоманія — схильність до бродяжництва та подорожування.

Проаналізувавши безліч наукових досліджень, сучасну наукову літературу, можна виділити наступні причини, які зумовлюють відсутність умов, бажання чи можливостей батьків виконувати свої батьківські обов'язки це такі, як: соціально-економічні; морально-етичні; психологічні; соціально-педагогічні, медичні.

Отже, можна зробити висновок, що наслідками розповсюдження соціального сирітства є виникнення особливих освітніх потреб у дітей, які опинилися без батьківського піклування. Ця проблема потребує вирішення на державному рівні, запровадження превентивних заходів, розробка відповідних ефективних методів корекційної соціально-педагогічної, психологічної роботи з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, їх біологічними батьками, родинами та тими, хто бере на себе відповідальність за їхнє подальше життя, виховання та становлення; забезпечення належної державної підтримки та психолого-педагогічного супроводу дітям, які потребують влаштування у родину, та родинам, які приймають до себе дітей.

Література

1. Безтелесна Л. Удосконалення механізму соціального захисту дітей в Україні / Л. Безтелесна, Г. Юрчик, Т. Максимчук // Україна: аспекти праці. — 2012. — № 4. — С. 38–44.
2. Галатир І. А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві / І. А. Галатир // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. — 2011. — № 3. — С. 10–14.
3. Пеша І.В. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства / І.В. Пеша, Н.М. Комарова // Український соціум. — 2004. — №2 (4). — С. 40–51.
4. Терновець О. М. Соціальне сирітство як предмет міждисциплінарного дослідження [Електронний ресурс] / О. М. Терновець // Вісн. ЛНУ ім. Тараса Шевченка. — 2012. — Ч. І. — № 5 (240). — Режим доступу : http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/visnyk/2012/Visnuk_ped_2012_5_1.pdf
5. Яремчук В.В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема / В.В. Яремчук // Вісник психології і педагогіки : збірник наук. праць [Електронний ресурс] / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. — Вип. 9. — К., 2012. — Режим доступу: http://www/psych.kiev.ua/Яремчук_В.В.Феномен_соціального_сирітства_як_наукова_проблема

СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

Д.С. СЕКАЦЬКА,

студентка Київського національного університету культури і мистецтв

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. У статті визначено складові системи мотивації праці персоналу на підприємстві. Відображено теоретичні та методичні проблеми формування системи мотивації. Результатом дослідження є удосконалення визначення цієї системи та її складових, а також аналіз розвитку систем мотивації праці. Визначено основні принципи мотивації та запропоновано методичні засади щодо основних завдань реформування системи мотивації праці.

Ключові слова: мотивація праці, продуктивність, персонал, управління, стимулювання, система, механізм, аналіз, підприємство.

Постановка проблеми. У сучасному менеджменті все більшого значення набувають мотиваційні аспекти. Мотивація персоналу є основним засобом забезпечення оптимального використання ресурсів, мобілізації наявного кадрового потенціалу. Основна мета процесу мотивації — це отримання максимальної віддачі від використання наявних трудових ресурсів, що дозволяє підвищити загальну ефективність і прибутковість діяльності підприємства.

Складові системи мотивації праці персоналу на підприємстві. У наш час для більшості підприємств і організацій величезну роль відіграє формування нових механізмів господарювання, орієнтованих на ринкову економіку, а також збереження параметрів виробничих процесів у швидкозмінних умовах зовнішнього та внутрішнього середовищ. Для цього слід сформувати ефективну систему мотивації праці персоналу, що відповідає ринковим умовам господарювання, і тим самим забезпечити успішну діяльність і розвиток підприємств та всієї економіки країни. Мотивація — процес заохочення людей до ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей організації шляхом формування мотивів. Мотивація — це бажання працівників задовольнити свої потреби через трудову діяльність [6, с. 385]. В Україні з різних засобів мотивації праці застосовують тільки її окремі елементи — ця обставина підкреслює необхідність створення цілісної системи мотивації праці персоналу, орієнтованої на розвиток трудового потенціалу працівників та результативність діяльності підприємства в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам мотивації праці присвятили свої наукові роботи такі відомі вчені минулого та сучасності, як: А. Маслоу, Е. Мейо,

М.В. Врум, Д. Мак-Грегор, О.С. Іванілов, О.О. Гетьман, В.М. Шаповал, Г.О. Швиданенко, В.Г. Васильков, Н.П. Гончарова, С.Ф. Покропивний, Н.І. Склярчук, О.І. Славута, Л.І. Шваб та інші. Незважаючи на потужний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних авторів залишаються недостатньо розробленими питання пов'язані із запровадженням сучасних методів мотивації праці на підприємствах оцінювання дієвості механізму мотивації праці, визначенням невикористаних резервів щодо забезпечення його ефективності в умовах формування конкурентного середовища.

Актуальність та значимість дослідження вказаних проблем, недостатнє їх вивчення, а також необхідність пошуку напрямів підвищення мотивації праці визначили вибір теми дослідження.

Мета даної статті полягає у дослідженні підходів до формування ефективної системи мотивації праці персоналу на підприємстві та розробленні способів її оцінювання й подальшого розвитку. Результати дослідження. Метою роботи будь-якого підприємства є отримання прибутку та постійне його зростання. Для досягнення поставленого завдання, в першу чергу, необхідним є правильне мотивування поведінки людини, спрямування її зусиль на підвищення результативності діяльності, тобто удосконалення системи мотивації праці.

Система мотивації на рівні підприємства повинна базуватися на таких вимогах: - надання однакових можливостей щодо зайнятості та посадового просування за критерієм результативності праці; - узгодження рівня оплати праці з її результатами та визнання особистого внеску в загальний успіх; - створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці та добробуту всіх працівників; - забезпечення можливостей для зростання професійної майстерності, реалізації здібностей працівників; - підтримування в колективі атмосфери довіри й зацікавленості в реалізації загальної мети [2, с. 375]. Зарубіжні та вітчизняні вчені виділяють велику кількість мотиваційних чинників, а саме: гроші, кар'єрне зростання, слава визнання, самовираження та самореалізація. Безумовно, гроші є найбільш очевидним і найбільш часто використовуваним засобом для стимулювання персоналу. З одного боку, вони є потужним засобом мотивації, а з іншого можуть виступати чинником демотивації.

На думку Ф. Герцберга, нестача грошей може спричиняти незадоволеність роботою, достатня кількість сама по собі не приносить тривалого задоволення. Це особливо актуально для людей, що працюють за фіксований оклад. Такі люди можуть відчувати позитивні емоції, радість. Але почуття ейфорії може швидко зникнути, якщо працівники не отримують задоволення від самої роботи. Тому можна сказати, що впровадження ефективного мотиваційного управління на підприємстві повинно базуватися на можливості використання комплексу мотиваційних чинників. Система мотивування, повинна, бути простою і зрозумілою для працівника, бути гнучкою, давати можливість відразу ж заохочувати кожен позитивний результат роботи. Розміри заохочення повинні бути економічно та психологічно обґрунтовані. Заохочення персоналу важливо організувати за такими показниками, що сприймаються кожним як правильні. Системи заохочень повинні формувати у працівників відчуття справедливості

матеріальних винагород і сприяти підвищенню зацікавленості працівників у поліпшенні не тільки індивідуальної роботи, але і роботи в ділових стосунках з іншими співробітниками. Працівники повинні бачити чіткий взаємозв'язок між результатами. Разом з тим, вивчення проблеми мотивації трудової діяльності має як теоретичне, так і пряме практичне значення. Від того, як розуміє той чи інший працівник свою трудову діяльність і якими мотивами він керується, залежить його ставлення до роботи. Вивчення внутрішніх механізмів мотивації є основою для створення ефективної праці для тих, хто дійсно прагне реалізувати свої здібності та можливості, хто щиро зацікавлений своєю працею і результатами діяльності підприємства. При побудові систем мотивації керівники повинні враховувати не тільки взаємозв'язок мотивів людини, але і їх мінливу природу. Ці зміни необхідно розуміти та вміти вчасно на них реагувати. Практичне втілення системи мотивації та стимулювання працівників обов'язково відбувається завдяки використанню широкого кола методів: організаційно-виробничих, соціально-економічних, адміністративних, інформаційно-роз'яснювальних, соціально-психологічних, правових — склад яких наведено на рисунку 1[1, с. 169].

Мотиваційний клімат на підприємствах тісно пов'язаний з задоволеністю роботою, що обумовлено багатьма факторами. Найбільш цінною вважається та робота, де працівник відчуває власну необхідність, корисність. Цієї думки більш дотримуються працівники похилого віку. Ті види робіт, де краща організація праці, кращий колектив, більш сприятливі умови праці, є більш привабливими для молодих працівників. Підвищенню професійно-кваліфікаційного рівня перевагу надають працівники старшого віку.

В якості важливих факторів мотивації персоналу можна розглядати суб'єктивні чинники вибору професії та рівня кваліфікації, які визначаються рівнем престижності праці. Від невдалої системи стимулювання може постраждати не тільки підприємство, а як відомо з історії розвитку економіки різних держав, ціла економічна система, а це все через елементарне непорозуміння між інтересами виробничого сектора та простого робітника.

На багатьох вітчизняних підприємствах існують досить примітивні системи мотивації, що не призводять до динамічного зростання підприємств унаслідок недовикористання трудового потенціалу працівників. У цій ситуації загальне удосконалення мотивації праці здатне покращити їх:

організаційно-виробничі - створення сприятливих передумов для трудової діяльності працівників, сприяють ритмічній роботі, викликають позитивні емоції;

соціально-психологічні - створення сприятливого клімату в колективі, знання потреб, інтересів людей та вміння впливати на них;

інформаційно-роз'ясувальні - підвищення рівня інформованості працівників у виробничій та невиробничій сферах правові система правил, дотримання яких повинно гарантуватися правовими нормами, що містять відомості про посадову, дозволена, стимулюючу, заохочувальну чи заборонну поведінку працівників;

адміністративні - координація діяльності працівників за допомогою комплексу організаційно-розпорядничих і нормативних документів (наказів, розпоряджень, інструкцій, положень тощо);

соціально-економічні - створення гнучкої системи стимулювання; - розробка науково обґрунтованої системи тарифних ставок і посадових окладів; - узгодження системи оплати праці з кінцевими результатами виробництва, напруженістю.

Система мотивації має будуватися на певних вимогах, які стимулюватимуть працівників до ефективної роботи, поліпшують показники діяльності, зменшують плинність кадрів. У системі мотивації важливо враховувати вікову, професійну, освітню, статеву структури мотивів у колективах працівників. Адже зазначені зміни в структурі колективів часто зумовлюють зміни у співвідношенні мотивів. На практиці важливо систематично виявляти суспільне значення важливості мотивів, як наприклад, для чоловіків і жінок. Зокрема у жінок виявлено більшу орієнтацію на забезпечення впевненості в роботі, що певним чином обумовлено особливостями сучасного ринку праці, коли при розподілі робочих місць перевага надається працівникам чоловічої статі. Чоловіків більше хвилює суспільне визнання роботи, її корисність (41,7%) тоді як у жінок (17,8%). Більш вагоме значення для них також мають самостійність і незалежність у роботі, найбільш повне використання своїх здібностей,

Заходи державного регулювання економіки з метою удосконалення системи мотивації та стимулювання праці людини у суспільстві:

- узгодженість, пропорційність змін і вчасність виконання законодавства;
- виведення оплати праці з-під впливу тіньової економіки;
- контроль стану оплати праці в державі.

Зміна ставлення до мотивування праці людини в суспільстві (через законодавство, заклади освіти, діяльність державних інститутів тощо).

Зміна системи стимулювання на підприємствах:

- визначення особливостей підприємства, його ресурсів, можливостей змін;
- визначення стану мотивації працівників їх бажань розвитку;
- удосконалення системи мотивації праці працівників.

Зміна ставлення до праці у людини:

- мотивування до праці людини як особистості;
- мотивування до праці людини як громадянина;
- мотивування до праці людини як працівника підприємства;

Продумані до дрібниць системи матеріальних стимулів ґрунтуються на всебічному моніторингу економічних інтересів працівників, урахуванні умов їхньої праці та життя, сімейного стану, трудових навичок і є ефективним механізмом поєднання матеріальної зацікавленості персоналу та продуктивності його праці. Як приклад, можна навести основні складові мотивації праці, що застосовуються на всесвітньо відомій фірмі ІБМ. На її прикладі можна наочно переконатися, що саме нетрадиційні підходи до активізації трудової діяльності є провідними за сучасних умов. Один із засновників і керівників ІБМ Томас Дж. Уотсон, якого справедливо визнають генієм сучасного менеджменту, стверджував: «Я цілком упевнений, що будь-яка організація для того, щоб вижити й досягти успіху, повинна насаджувати розумні переконання, які мають лягти в основу її політики й дій». На сьогодні чітко викристалізувалися 15 найважливіших принципів, на яких будується мотивація в цій корпорації і які, до речі, широко використовуються в

інших процвітаючих компаніях світу. Ці принципи в повному обсязі реалізуються практично на всіх рівнях — від корпорації в цілому до відділень і відділів: стійкі переконання, цінності, культура; повага до особистості; довічна зайнятість; наймання працівників високого класу; можливості кар'єри; тривала підготовка; єдиний статус; система атестацій і співбесід; система рівнів заробітної плати; холістичний підхід до працівників; участь персоналу в управлінні; максимальна відповідальність; плановані обмеження менеджменту; горизонтальні зв'язки; заохочення розбіжностей у поглядах [3, с. 49].

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до мотивації праці визначив, що шляхів і способів мотивування працюючих багато. Ефективна організація системи мотивації є важливим чинником прогресу та розвитку підприємства. Система мотивації повинна бути орієнтована на кінцевий результат, мати справедливий характер та бути простою й зрозумілою для кожного працівника. Розробка мотиваційної моделі передбачає необхідність чітко усвідомлювати бажані результати, при цьому важливе значення набуває система мотивації, яка тісно пов'язана з життєвим циклом компанії. Система мотивації повинна бути гнучкою, керованою і змінюваною. При зміні ситуації на ринку чи всередині компанії, цілей або завдань керівники повинні приймати негайні рішення, пов'язані з оптимізацією й пристосуванням мотиваційного управління на підприємстві до нових змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Загалом, система мотивації праці на підприємстві відіграє одну з провідних ролей з усіх внутрішніх факторів, що впливають на розвиток підприємства, організації. Саме правильне стимулювання робітників і вдале мотивування до виробничої діяльності внутрішній поштовх для більш ефективного виробництва та зрештою більш ефективного функціонування підприємства.

Література

1. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навчальний посібник для ВНЗ. — Київ, Центр навчальної літератури, 2006. — 488 с.
2. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф.Покропивного. — Вид. 3-тє, без змін — К.: КНЕУ, 2006. — 528 с.
3. Колот А. М. Мотивація персоналу: Підручник. — К.: КНЕУ, 2002. — 345 с.
4. Сардак С. Мотивація та стимулювання працівників вітчизняних підприємств // Україна: аспекти праці. — 2008. № 6. С. 45—51.
5. Червінська Л.П. Економіка праці: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 288 с.
6. Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для ВНЗ. 3-є вид. — К.: Каравела, 2006. — 584 с.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

І.В. Альохіна, МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ РЕСУРСІВ І ПРИЙОМИ РОБОТИ З НИМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ЛІТЕРАТУРИ	3
В.І. Білоус, ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ЗА МЕТОДОМ АКТИВІЗАЦІЇ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ТА КОЛЕКТИВУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ(АНГЛІЙСЬКОЇ) ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	6
Т.В. Гризодуб ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КОЛЕДЖУ	8
С.В. Єфремов, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПО SKYPE	11
Ю.М. Корнейко, К.Д. УШИНСЬКИЙ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ	13
З.І. Міщенко, Т.А. Павловська-Єжова, ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МУЗИКАНТА-ВИКОНАВЦЯ ДО КОНЦЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	16
В.Р. Пех, ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ У 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.	21
Г.В. Шапка, ЗАСОБИ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ	25

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

М.М. Волосюк, ХАТНЯ ІКОНА ЯК ЗНАК ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	29
Є.П. Гула, О.В. Мазніченко, А.М. Осадча, ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У БІБЛІОТЕКАХ І МУЗЕЯХ ЄС НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	31

Н.Т. Юзвишин, ХОРОВА МУЗИКА У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ВЕРИКІВСЬКОГО, ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ІДЕЙ	35
---	----

Розділ 3
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ.
КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

Н.В. Бабкова, ПАМ'ЯТКИ КОЗАЦЬКОЇ ВЕКСИЛОЛОГІЇ В МУЗЕЯХ УКРАЇНИ	40
Л.Я. Бабюк, В.П. Шевчук, МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖІНОК УСРР У ПЕРІОД НЕПУ (1921 – 1927 РР.): АКУШЕРСЬКА ДОПОМОГА ТА ПРОБЛЕМА АБОРТІВ	43
О.В. Вірич, Ертуруан Накіє, ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	45
Н.В. Вірич, ЛЮДИНА І СЕРЕДОВИЩЕ У ПРОЗІ Е.М. РЕМАРКА Й О. ГОНЧАРА	47
С.Г. Волкова, НЕОЛОГІЗМИ ЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В СВІТІ НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСИКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	51
В.В. Газдаг, ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ НА УГОРСЬКІ ГОВОРИ ЗАКАРПАТТЯ	53
С.В. Гордієнко, С.В. Федоренко, ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБІВ ОБРАЗНОСТІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ	56
Д.І. Леощенко, ПОСТМОДЕРНІЗМ У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ: НАПРЯМ ЧИ СИТУАЦІЯ?	61
М.І. Миклуш, С.В. Федоренко, ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	63
М.І. Миклуш, С.В. Федоренко, ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ	68
Ю.Д. Мисько, С.В. Федоренко, ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ШКІЛЬНОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	73

<i>А. Речена,</i> THE DEVELOPMENT OF ENGLISH LANGUAGE IN UKRAINE.....	78
<i>А.С. Ситенко, І.П. Волощук,</i> КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАХОВОЇ МОВИ.....	79
<i>А.С. Ситенко, І.П. Волощук,</i> СИНОНІМІЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	84
<i>К.М. Плахотіна,</i> БЕЛЬОВСЬКА ФОРТЕЦЯ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ЛІНІЇ.....	86

Розділ 4 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ПОЛІТОЛОГІЯ

<i>Р.С. Дикань,</i> ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	93
--	----

Розділ 5 УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ МЕНЕДЖМЕНТ

<i>В.В. Дударський,</i> СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	95
---	----

Розділ 6 ПРАВО

<i>В.В. Алексейчук,</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ НА НАСТУПНОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	102
<i>І.А. Максимчук, О.В. Онишко,</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО ПРАВА З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В АСПЕКТІ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	107
<i>Н.М. Обушенко,</i> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА.....	108

Розділ 7 БІОЛОГІЯ

- Я.О. Векленко, А.М. Клименко, А.М. ДAUDI, Т.М. Настека,*
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКЗОГЕННОЇ СУКЦЕСІЇ,
ЯКА ВИНИКЛА В РЕЗУЛЬТАТІ АНТРОПОГЕННОГО ВПЛИВУ
НА ЛУЧНІ УГРУПУВАННЯ ЗАПЛАВИ РІЧКИ ТЕРЕБЛЯ 112
- А.М. Клименко, Я.О. Векленко, І.М. Єжель,*
ДО С ЛІДЖЕННЯ АНТИБ АКТЕРІА ЛЬНОЇ АКТИВНО СТИ ВІДВ АРІВ INULA
HELENİUM (L.) T A FRANGULA ALNUS (L.) 114

Розділ 8 ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

- К.Ю. Жигалюк, М.А. Осип,*
ВПЛИВ ВИРУБКИ ЛІСІВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 116
- Ю.В. Оксамитний,*
МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНИХ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМ
З ВИКОРИСТАННЯМ ГЕНЕРАТОРА ЧУА 118
- Н.М. Юркуц, А.І. Шупенюк, М.В. Галарник, Є.Ю. Ільків,*
РОЗРОБКА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ДЛЯ КАДАСТРОВИХ ПЛАНІВ 125

Розділ 9 ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- К.С. Ващейкін,*
РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В СІНГАПУРІ 129

Розділ 10 ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

- В.І. Танасс, В.А. Кучерява, Н.М. Омельченко,*
КІСЛОМОЛОЧНІ ПРОДУКТИ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ 133

Розділ 11 ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

- І.П. Кравченко,*
ГІДРОРЕАБІЛІТАЦІЯ В КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕННЯ ПОСТАВИ ТА
ПЛОСКОСТОПОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ВІКОМ 7–10 РОКІВ..... 137

Розділ 12
СОЦІАЛЬНА РОБОТА

<i>О.І. Стоянова, С.Ф. Рашидов,</i> ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ.....	139
--	-----

Розділ 13
СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

<i>Д.С. Секацька,</i> СКЛАДОВІ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	141
---	-----

Підписано до друку 30.10.2017. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Literaturnaya». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 8,83.
Зам. № 3010-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 109, моб. 38 (067) 259-11-89

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40**